

Донецький національний університет імені Василя Стуса
Міністерство освіти і науки України
Донецький національний університет імені Василя Стуса
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КРАСИЛЮК ВІКТОР ФЕДОРОВИЧ

УДК 352/354:332.1:327.5(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ГРОМАД**

052 – Політологія

05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання чужих ідей, результатів і текстів мають посилання на відповідне джерело _____ / В. Ф. Красилюк
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: Польовий Микола Анатолійович, доктор політичних наук, професор

Вінниця – 2026

АНОТАЦІЯ

Красилюк В. Ф. Моделі розвитку деокупованих територіальних громад. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія». – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2026.

Здійснено комплексне дослідження деокупованих територіальних громад України в контексті соціально-політичних процесів постконфліктної трансформації та визначено ключові чинники їх розвитку. На цій основі розроблено авторську комплексну модель розвитку деокупованих територіальних громад, верифіковану для застосування в державній регіональній політиці відновлення та розвитку. Встановлено, що дослідження подібних політико-інституційних моделей є актуальним напрямом сучасних міждисциплінарних досліджень, який дає змогу розкрити складність і багатоаспектність процесів відновлення та розвитку місцевого самоврядування на деокупованих територіях.

Поліваріантна методологія, використана в дисертації, забезпечила цілісний аналіз формування та функціонування моделей розвитку деокупованих територіальних громад. Відбір деокупованих територіальних громад для дослідження здійснено відповідно до критеріїв аналітичної репрезентативності та методологічної мінімальної достатності, з орієнтацією на виявлення типових стратегій та сценаріїв розвитку, а не унікальних випадків. Дані критерії дали змогу простежити траєкторії відновлення та розвитку відібраних деокупованих територіальних громад та створили аналітичні передумови для побудови комплексної моделі їх розвитку. Відповідно, при відборі свідомо не застосовувались принципи медійної впізнаваності, унікальності кейсів чи масштабності руйнувань.

Вперше запропоновано авторську комплексну модель розвитку деокупованих територіальних громад. У центрі моделі – стійкий розвиток громади як поєднання безпеки, відновлення та довгострокового розвитку.

Модель об'єднує інституційно-організаційний компонент, спрямований на подолання управлінської нестабільності та надмірної централізації; компонент управління в умовах воєнного стану, що забезпечує баланс між діяльністю військових адміністрацій і місцевим самоврядуванням; операційний компонент, який формує єдину логіку реалізації державної політики відновлення; цифровий компонент. У сукупності ці елементи дозволяють перейти від ситуативних рішень до системного й керованого відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад. Доведено, що реалізація запропонованої моделі дозволяє відновити інституційну спроможність деокупованих територіальних громад і забезпечити керованість процесів відновлення та розвитку. Це знижує рівень ситуативності управлінських рішень, інтегрує міжнародну підтримку в державну регіональну політику та створює передумови для сталого повоєнного розвитку деокупованих територій. Обґрунтовано, що запропонована модель не претендує на універсальність, а може функціонувати як адаптивна політико-інституційна рамка, яка здатна враховувати асиметрію безпекових, інституційних та ресурсних умов постконфліктного розвитку деокупованих територіальних громад.

Проведений аналіз ризиків і викликів у стратегічних документах територіальних громад Київської, Сумської, Миколаївської, Харківської та Херсонської областей, свідчить про те, що проблеми відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад мають системний характер і зумовлені поєднанням безпекових, інституційних, управлінських та ресурсних чинників. На основі порівняльного аналізу обраних деокупованих територіальних громад встановлено, що зазначені стратегічні ризики не є універсальними та проявляються диференційовано залежно від безпекового контексту, управлінського статусу та типу громади. До ключових стратегічних ризиків відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад віднесено: безпековий ризик; інституційний ризик, пов'язаний із функціонуванням військових адміністрацій та концентрацією повноважень; ризик кадрового

виснаження і дефіциту управлінської спроможності; ризик асиметричного доступу до міжнародної допомоги; ризик просторової та соціально-економічної деградації сільських і селищних громад; а також ризик відтворення ситуативних моделей управління, зумовлений відсутністю уніфікованих державних алгоритмів відновлення.

Виявлено, що при відсутності повноцінних органів місцевого самоврядування саме активні органи самоорганізації населення виконують функцію інституційного компенсатора, забезпечуючи збереження комунікаційних каналів між населенням і владою, підтримку базових форм громадянської участі та часткове відновлення інституційної спроможності деокупованих територіальних громад. Доведено, що діяльність органів самоорганізації населення створює кадрову й організаційну основу для поетапного відновлення повноцінного місцевого самоврядування в постконфліктний період.

Проаналізовано вплив інституційних реорганізацій центральних органів виконавчої влади на формування державної політики відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад. Зокрема, досліджено наслідки об'єднання, а згодом розподілу функцій Міністерства розвитку громад та територій України і Міністерства інфраструктури України, а також ліквідації Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Встановлено, що зазначені інституційні трансформації спричинили виникнення системних прогалин у реалізації державної регіональної політики відновлення та розвитку.

Удосконалено підходи до оцінювання інституційної спроможності деокупованих територіальних громад на основі емпіричного аналізу відібраних територіальних громад, які репрезентують різні умови розвитку, що дало змогу виявити асиметрії інституційної спроможності залежно від форми управління, рівня донорської присутності, безпекових викликів; уявлення про роль формальних і неформальних інститутів у процесах відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад, що дозволило

показати їх вплив на вибір управлінських рішень, ефективність державної регіональної політики та формування різних траєкторій розвитку громад; підходи до визначення інструментів ефективного відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад, зокрема обґрунтовано специфіку адаптації smart-підходів. На відміну від класичної моделі «smart-city», smart-громада» в межах дослідження розглядається як політико-управлінський інструмент забезпечення відновлення інституційної спроможності в умовах безпекових ризиків і ресурсних обмежень; виявлено та емпірично обґрунтовано інституційні бар'єри, що стримують залучення міжнародної допомоги деокупованими територіальними громадами, зокрема дефіцит кадрового потенціалу, недостатній рівень проєктної культури, нерівний доступ до донорських ресурсів та відсутність стратегій зовнішньої співпраці. Порівняльний аналіз обраних деокупованих громад засвідчив стійку залежність від рівня донорської активності, від форми управління, типу громади та безпекового контексту: громади з відновленим місцевим самоврядуванням і стабілізованим безпековим середовищем (Ірпінська, Бучанська міські громади) характеризуються високим рівнем міжнародної підтримки, тоді як більшість громад із військовими адміністраціями, високими безпековими ризиками (Первомайська, Горохівська, Новорайська, Борівська, Петропавлівська громади) демонструють низьку донорську активність, що свідчить про наявність системних інституційних обмежень доступу до міжнародних ресурсів розвитку.

Обґрунтовано підхід до моделювання розвитку деокупованих територіальних громад на основі виявлення типових, а не унікальних сценаріїв постконфліктної трансформації, що дало змогу розробити комплексну модель.

Доведено, що застосування моделі як практичного інструменту стратегічного планування дозволяє громадам адаптувати дії до змінного безпекового середовища, коригувати пріоритети, оцінювати інституційну спроможність та інтегрувати донорські ресурси.

Набуло подальшого розвитку застосування поліваріантної

методологічної основи в дослідженні деокупованих територіальних громад, що дало змогу перейти від фрагментарного аналізу окремих аспектів до цілісного дослідження формування та функціонування моделей розвитку деокупованих територіальних громад; теза про те, що поняття «інституційна спроможність деокупованих територіальних громад» слід розуміти як комплексну властивість територіальної громади забезпечувати стабільність управління, відновлення публічних послуг і довгостроковий розвиток у специфічних умовах постконфліктної трансформації; доцільність використання парадипломатії як ефективного інструменту інституційного відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад. Доведено, що парадипломатія територіальних громад забезпечує швидше подолання інституційних провалів порівняно з державними механізмами, а також виконує функцію поширення управлінських практик і формування міжнародної суб'єктності громад; висновок про відсутність єдиної державної моделі відновлення деокупованих територіальних громад, що підтверджується порівняльним аналізом стратегій розвитку деокупованих територіальних громад Київської, Херсонської, Харківської, Сумської та Миколаївської областей. Встановлено, що відсутність уніфікованих державних алгоритмів, критеріїв та індикаторів відновлення і розвитку зумовлює формування асиметричних моделей розвитку деокупованих територіальних громад.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі теоретичні положення, узагальнення та розроблена комплексна модель можуть бути використані в діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інституцій, відповідальних за політику відновлення й розвиток деокупованих територій. Запропоновані підходи та висновки становлять практичну цінність для центральних органів виконавчої влади, зокрема Міністерства розвитку громад та територій України, а також для профільних комітетів Верховної Ради України, що формують нормативно-правову основу державної регіональної політики. Матеріали дослідження можуть бути використані для вдосконалення

державної регіональної політики, зокрема при розробці стратегічних документів щодо відновлення деокупованих територіальних громад, формуванні програм міжвідомчої координації та визначенні оптимальних управлінських рішень у сфері постконфліктного розвитку.

Розроблена комплексна модель розвитку деокупованих територіальних громад може бути впроваджена в практичну діяльність органів місцевого самоврядування як інструмент структурного аналізу та прогнозування, а також у роботі міжмуніципальних партнерств, міжнародних організацій, що працюють з громадами після деокупації. Отримані результати можуть слугувати підґрунтям для формування локальних стратегій розвитку, планів відновлення, програм підвищення інституційної спроможності та механізмів громадської участі.

Матеріали дисертації можуть бути корисними у підготовці аналітичних документів, експертних висновків і рекомендацій для органів влади різних рівнів, а також застосовуватися під час навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування у межах програм підвищення кваліфікації, а також як основа для подальших наукових досліджень, розроблення навчальних курсів і методичних матеріалів з політології, публічної політики, місцевого самоврядування та регіонального розвитку.

Ключові слова: регіон, моделювання, публічне управління, деокуповані територіальні громади, територіальні громади, місцеве самоврядування, органи місцевого самоврядування, smart-громада, регіональна політика, розвиток територій, децентралізація, інституційна спроможність, міжнародні організації, неурядові організації, повоєнне відновлення, громадянське суспільство, політичний процес, локальний рівень.

SUMMARY

Krasyliuk V. F. Development models of deoccupied territorial communities. – Qualification scientific work with the manuscript copyright.

Thesis for the acquisition of a scientific degree of Ph.D. in Political Science by specialty 052 “Political Science”. – Vasyl’ Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2026.

A comprehensive study of the deoccupied territorial communities of Ukraine in the context of socio-political processes of post-conflict transformation was carried out and the key factors of their development were identified. On this basis, an author's comprehensive model of the development of deoccupied territorial communities was developed, verified for use in the state regional policy of restoration and development. It was established that the study of such political and institutional models is a relevant direction of modern interdisciplinary research, which allows revealing the complexity and multifaceted nature of the processes of restoration and development of local self-government in the deoccupied territories.

The polyvariant methodology applied in the thesis ensured a holistic analysis of the formation and functioning of development models of de-occupied territorial communities. The selection of de-occupied territorial communities for the study was carried out in accordance with the criteria of analytical representativeness and methodological minimum sufficiency, with a focus on identifying typical strategies and scenarios of development rather than unique or exceptional cases. These criteria made it possible to trace the trajectories of recovery and development of the selected de-occupied territorial communities and created the analytical preconditions for constructing a comprehensive model of their development. Accordingly, principles of media visibility, case uniqueness, or the scale of destruction were deliberately not applied in the selection process.

For the first time, an original comprehensive model for the development of de-occupied territorial communities has been proposed. At the core of the model lies sustainable community development as an integration of security, recovery, and long-term development. The model combines an institutional-organizational

component aimed at overcoming governance instability and excessive centralization; a governance component under martial law that ensures a balance between the activities of military administrations and local self-government; an operational component that establishes a unified logic for the implementation of state recovery policy; and a digital component. Taken together, these elements enable a transition from situational decision-making to systematic and manageable recovery and development of de-occupied territorial communities. It is demonstrated that the implementation of the proposed model makes it possible to restore the institutional capacity of de-occupied territorial communities and ensure the manageability of recovery and development processes. This reduces the level of ad hoc governance decisions, integrates international assistance into state regional policy, and creates the preconditions for sustainable post-war development of de-occupied territories. It is substantiated that the proposed model is not universal and functions as an adaptive political-institutional framework capable of accounting for asymmetries in security, institutional, and resource conditions of post-conflict development across de-occupied territorial communities.

An analysis of risks and challenges reflected in the strategic documents of territorial communities in Kyiv, Sumy, Mykolaiv, Kharkiv, and Kherson regions demonstrates that the problems of recovery and development of de-occupied territorial communities are systemic in nature and обумовлені by a combination of security, institutional, governance, and resource factors. Based on a comparative analysis of selected de-occupied territorial communities, it is established that these strategic risks are not universal and manifest themselves in a differentiated manner depending on the security context, governance status, and type of community. The key strategic risks to the recovery and development of de-occupied territorial communities include security risks; institutional risks associated with the functioning of military administrations and the concentration of powers; risks of human-resource depletion and deficits in governance capacity; risks of asymmetric access to international assistance; risks of spatial and socio-economic degradation of rural and settlement communities; as well as the risk of reproducing situational

governance models resulting from the absence of unified state recovery algorithms.

It is revealed that in the absence of fully functioning local self-government bodies, active bodies of self-organization of the population perform the role of an institutional compensator by maintaining communication channels between the population and authorities, supporting basic forms of civic participation, and partially restoring the institutional capacity of de-occupied territorial communities. It is proven that the activities of such bodies create the human-resource and organizational foundations for the gradual restoration of full-fledged local self-government in the post-conflict period.

The impact of institutional reorganizations of central executive authorities on the formation of state policy for the recovery and development of de-occupied territorial communities has been analyzed. In particular, the consequences of the merger and subsequent redistribution of functions between the Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine and the Ministry of Infrastructure of Ukraine, as well as the liquidation of the Ministry for Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine, have been examined. It is established that these institutional transformations resulted in systemic gaps in the implementation of state regional policy for recovery and development.

The following have been improved: approaches to assessing the institutional capacity of de-occupied territorial communities based on empirical analysis of selected communities representing different development conditions, which made it possible to identify asymmetries in institutional capacity depending on the form of governance, level of donor presence, and security challenges; conceptualizations of the role of formal and informal institutions in the processes of recovery and development of de-occupied territorial communities, demonstrating their influence on governance decision-making, the effectiveness of state regional policy, and the formation of different development trajectories; approaches to defining instruments for effective recovery and development of de-occupied territorial communities, including the substantiation of the specific adaptation of smart approaches. Unlike

the classical “smart city” model, the “smart community” within this study is interpreted as a political-governance instrument for restoring institutional capacity under conditions of security risks and resource constraints. Institutional barriers restraining the attraction of international assistance by de-occupied territorial communities have been identified and empirically substantiated, including deficits in human resources, insufficient project culture, unequal access to donor resources, and the absence of strategies for external cooperation. A comparative analysis of selected de-occupied communities demonstrates a stable dependence of donor activity on the form of governance, type of community, and security context: communities with restored local self-government and a stabilized security environment (Irpın and Bucha urban communities) are characterized by high levels of international support, whereas most communities under military administrations and high security risks (Pervomaiske, Horokhivka, Novoraisk, Borova, and Petropavlivka communities) exhibit low donor activity, indicating systemic institutional constraints on access to international development resources.

An approach to modeling the development of de-occupied territorial communities based on the identification of typical rather than unique scenarios of post-conflict transformation has been substantiated, which enabled the development of a comprehensive model. It is proven that the application of this model as a practical strategic planning tool allows communities to adapt their actions to a changing security environment, adjust priorities, assess institutional capacity, and integrate donor resources.

Further development has been achieved in the application of a polyvariant methodological framework to the study of de-occupied territorial communities, enabling a transition from fragmented analysis of individual aspects to a comprehensive examination of the formation and functioning of development models of de-occupied territorial communities; in the thesis that the concept of “institutional capacity of de-occupied territorial communities” should be understood as a complex ability of a territorial community to ensure governance stability, restoration of public services, and long-term development under the specific

conditions of post-conflict transformation; and in substantiating the expediency of paradiplomacy as an effective instrument of institutional recovery and development of de-occupied territorial communities. It is proven that paradiplomacy of territorial communities enables faster overcoming of institutional failures compared to state mechanisms and performs the function of disseminating governance practices and forming the international subjectivity of communities. The conclusion regarding the absence of a unified state model for the recovery of de-occupied territorial communities has been further developed and confirmed by a comparative analysis of development strategies of de-occupied territorial communities in Kyiv, Kherson, Kharkiv, Sumy, and Mykolaiv regions. It is established that the absence of unified state algorithms, criteria, and indicators for recovery and development leads to the formation of asymmetric development models of de-occupied territorial communities.

The practical significance of the obtained results lies in the fact that the theoretical provisions, generalizations, and the developed comprehensive model may be used in the activities of state authorities, local self-government bodies, and institutions responsible for recovery and development policy in de-occupied territories. The proposed approaches and conclusions are of practical value for central executive authorities, in particular the Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine, as well as for relevant committees of the Verkhovna Rada of Ukraine involved in shaping the regulatory framework of state regional policy. The research materials may be used to improve state regional policy, particularly in the development of strategic documents on the recovery of de-occupied territorial communities, the formation of interagency coordination programs, and the identification of optimal governance decisions in the sphere of post-conflict development.

The developed comprehensive model for the development of de-occupied territorial communities may be implemented in the practical activities of local self-government bodies as an instrument of structural analysis and forecasting, as well as in the work of inter-municipal partnerships and international organizations

engaged in post-de-occupation community support. The obtained results may serve as a basis for the formation of local development strategies, recovery plans, programs for enhancing institutional capacity, and mechanisms of public participation.

The thesis' materials may also be useful in the preparation of analytical documents, expert opinions, and recommendations for authorities at various levels, as well as in the training of civil servants and local self-government officials within professional development programs, and as a foundation for further academic research, the development of educational courses, and methodological materials in political science, public policy, local self-government, and regional development.

Keywords: region, simulation, public administration, deoccupied territorial communities, territorial communities, local self-government, local self-government bodies, smart community, regional policy, territorial development, decentralization, institutional capacity, international organizations, non-governmental organizations, post-war reconstruction, civil society, political process, local level.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних

1. Красилюк В. Ф. Моделі міжнародної допомоги для розвитку деокупованих громад: стратегічні підходи та практики. *Політичне життя*. 2025. № 4. С. 54-62. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.4.8>
2. Красилюк В. Ф. Державна регіональна політика відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. Вип. 18. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18103492>
3. Красилюк В. Ф. Інституційна спроможність деокупованих територіальних громад в умовах постконфліктної трансформації. *Політичне життя*. 2025. № 2. С. 42-49. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.2.5>
4. Красилюк В. Ф. Можливі сценарії розвитку територіальних громад в повоєнний період. *Політичне життя*. 2024. № 4. С. 49-54. URL:

<https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.4.6>

5. Красилюк В. Ф. Концепти «smart-місто» та «smart-громада»: зміст та особливості впровадження. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. праць. Одеса, 2024. Вип. 73. С. 54-61. URL: <https://doi.org/10.32782/app.v73.2024.8>

6. Красилюк В. Ф. Неоінституційний підхід Д. Норта до дослідження інститутів локальної влади в Україні. *Політичне життя*. 2024. № 2. С. 74-79. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.2.10>

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Красилюк В. Ф. Заходи щодо запобігання корупції в ОТГ в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми протидії корупції в умовах воєнного стану* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Науково-дослідний інститут публічного права (15 лютого 2024 р., м. Львів). Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 79-81. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-358-6-24>

8. Красилюк В. Ф. Алгоритми та напрямки відновлення деокупованих громад після повномасштабного вторгнення РФ. *Публічна політика і державне управління в умовах війни* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квітня 2024 р.) [Електронне видання] ; уклад. Н.Прямухіна, О. Чальцева, І. Мацишина, М.Дубель. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2024. С. 178-181. URL: <https://jppasa.donnu.edu.ua/article/view/15746>

9. Красилюк В. Ф. Організаційно-правове забезпечення функціонування військово-цивільних та військових адміністрацій в Україні. *Україна в умовах сучасного турбулентного світу* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (XXXVI Харків. політол. читання, м. Харків, 18 черв. 2024 р.) / редкол.: Требін (голова) та ін. ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики, Харків. асоц. політологів. Харків : Право, 2024. С. 68-70.

10. Красилюк В. Ф. Local Integrity Systems (LIS) як ключовий механізм боротьби з корупцією в умовах повоєнного відновлення територіальних громад. *Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні*

пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю переміщення Донецького національного університету імені Василя Стуса до м. Вінниці (10–11 жовтня 2024 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2024 С. 64-66. URL: <https://jrupp.donnu.edu.ua/issue/view/547>

11. Красилюк В. Ф. Особливості моделювання просторового розвитку деокупованих територіальних громад. *Місцеве самоврядування: вітчизняний і європейський досвід* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (м. Полтава, 27 лютого 2025 р.). Полтава : ПДАУ, 2025. С. 255-258. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/2908/zbirnyk-konferenciyi-misceve-samovryaduvannya-2025.pdf>

12. Красилюк В. Ф. Моделі державної регіональної політики відновлення деокупованих територій. *Публічна політика в умовах війни та міжнародних викликів* : матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 квітня 2025 р.) [Електронне видання] ; уклад. Н. Прямухіна, О. Чальцева, І. Мацишина. Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2025. 202 с. С. 183-186. URL: <https://jppasa.donnu.edu.ua/article/view/17200>

13. Красилюк В. Ф. Парадипломатія як інструмент залучення донорської допомоги та інституційні можливості деокупованих міст. *Сталий розвиток регіонів, міст та спільнот в умовах глобальних перетворень: виклики, можливості, сценарії майбутнього* : [Електронний ресурс] : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 16–17 трав. 2025 р.) : з нагоди 160-річчя Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова та 30-річчя ф-ту міжнар. відносин, політології та соціології / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; за заг. ред. С. В. Коч, Ю. В. Узун, І. М. Милосердної, Н. І. Кадук. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2025. С. 89-91.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	33
1.1. Концептуальні основи дослідження деокупованих територіальних громад.....	33
1.2. Методологічні підходи до аналізу деокупованих територіальних громад.....	50
1.3. Інституційна спроможність локальної влади на деокупованих територіях.....	76
Висновки до розділу 1	95
РОЗДІЛ 2. ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	98
2. 1. Стратегічні ризики відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад.....	98
2.2. Інструменти ефективного відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад.....	121
Висновки до розділу 2	148
РОЗДІЛ 3. МОДЕЛІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ	150
3.1. Напрями державної регіональної політики відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад.....	150
3.2. Донорські стратегії та міжнародна підтримка деокупованих територіальних громад.....	170
3.3. Комплексна модель розвитку деокупованих територіальних громад.....	190

Висновки до розділу 3	198
ВИСНОВКИ	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	212

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВА – військова адміністрація

ВЦА – військово-цивільна адміністрація

Мінрозвитку – Міністерство розвитку громад та територій України

ОМС – органи місцевого самоврядування

ОТГ – об'єднані територіальні громади

РФ – Російська Федерація

LIS – локальні системи доброчесності «Local Integrity Systems»

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Доцільність обрання теми дисертаційного дослідження зумовлена сукупністю теоретичних і практичних чинників, що набувають особливого значення в умовах сучасних трансформацій, спричинених російською агресією проти України та окупацією частини її територій. Після 2014 року, а особливо після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, перед державою постало завдання безпрецедентної складності – відновити функціонування місцевого самоврядування на деокупованих територіях. Саме деокуповані територіальні громади стали лакмусовим папірцем ефективності державної регіональної політики, життєздатності реформ децентралізації та здатності України формувати стійкі моделі управління в умовах затяжної війни.

Актуальність проблематики пояснюється тим, що деокуповані території перебувають на перетині політичних, безпекових, гуманітарних, інституційних та міжнародних викликів. З одного боку, вони мають відновити систему управління, забезпечити базові послуги, провести розмінування, повернути населення та відбудувати інфраструктуру. З іншого, ці громади є зонами підвищеної нестабільності. Проблеми деокупованих територій не можуть бути зведені до суто адміністративних питань, адже вони мають чітко виражений політичний характер, оскільки пов'язані з відновленням легітимності влади, формуванням довіри, протидією неформальним практикам, реконфігурацією місцевих еліт та інтеграцією громад у загальнонаціональний політичний простір. Не менш значущим є те, що питання розвитку деокупованих територіальних громад поступово виходять на регіональний, міжрегіональний та міжнародний рівні. Як показують події останнього десятиліття, ситуація на деокупованих територіях безпосередньо впливає на національну безпеку, міжнародну підтримку України, внутрішньополітичну стабільність і формування довгострокових стратегій протидії російській агресії. Паралельно з цим в українському політичному

дискурсі відсутні цілісні наукові підходи до моделювання розвитку деокупованих громад, які б дозволяли створити науково обґрунтовану комплексну модель.

Теоретична основа дослідження. Концептуальне осмислення територіальної громади представлене у працях: К. Анохіної, М. Баймуратова, О. Батанова, О. Баштаника, Т. Безверхнюк, Л. Беновської, О. Бобровського, В. Бондара, С. Були, В. Варави, П. Гай-Нижники, В. Гапоненка, А. Дуба, Н. Камінської, А. Кравець, О. Крайник, Є. Красникова, І. Кушнарьова, С. Наумкіної, Д. Норта, М. Примуша, Ю. Окуньовської, Т. Сахно, Ф. Семенченка, О. Чальцевої, та ін.

Дослідженню детермінант розвитку деокупованих територіальних громад присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців: А. Грінфілда, І. Динник, В. Дмитренка, Н. Довбиш, П. Дракера, Дж. Лі, Н. Піскохи, В. Сиченка, С. Рибкіної, Е. Соколової, Ю. Ткачука та ін.

Вивченню напрямів, моделей та тенденцій розвитку деокупованих територіальних громад України присвячені наукові праці І. Астахова, Л. Беновської, І. Головка, В. Демиденка, Є. Качмарського, Н. Камінської, С. Козира, А. Кравець, Л. Мельничук, Ю. Присяжнюк, О. Продан, Н. Шаптали та ін. Незважаючи на значну кількість праць та ґрунтовне вивчення окремих аспектів даної проблематики зарубіжними та вітчизняними вченими, проблема формування комплексної моделі розвитку деокупованих територіальних громад потребує подальшого наукового осмислення, що визначило вибір теми дисертаційного дослідження.

Емпіричну основу дослідження склали дані 18 різnorідних деокупованих територіальних громад Київської, Миколаївської, Херсонської, Сумської та Харківської областей, відібраних відповідно до критеріїв аналітичної репрезентативності та методологічної мінімальної достатності.

Застосування критерію методологічної мінімальної достатності передбачало відбір сукупності територіальних громад, достатньої для виявлення типових управлінських моделей без надмірного дублювання

аналітичних параметрів.

Сукупність відібраних територіальних громад є внутрішньо різномірною та не відтворює одна одну за ключовими характеристиками – часом деокупації, інституційно-управлінським статусом, безпековим середовищем, типом громади та рівнем донорської підтримки. Обрані характеристики орієнтовані на відображення типових, а не унікальних сценаріїв постконфліктного розвитку територіальних громад, що дозволяє охопити різні формати управління – функціонування органів місцевого самоврядування, діяльність військових адміністрацій у прифронтових регіонах, а також змішані моделі управління в умовах тривалої безпекової нестабільності. Водночас територіальний відбір здійснено з урахуванням регіонального та типологічного балансу, що забезпечує представлення міських, селищних і сільських територіальних громад у різних регіонах України та унеможливлює регіональну упередженість дослідження. Такий підхід дає змогу простежити різні траєкторії відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад і створює аналітичні передумови для побудови комплексної моделі їх розвитку.

Зв’язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Робота виконана в межах комплексної теми кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса «Публічна політика і державне управління в умовах війни та повоєнного відновлення України» (реєстраційний номер 0123U101423 (2023–2028)).

Мета дослідження – визначити теоретичні та прикладні засади розвитку деокупованих територіальних громад України на основі аналізу соціально-політичних процесів їх постконфліктної трансформації та розробити комплексну модель розвитку деокупованих територіальних громад, придатну для застосування в державній регіональній політиці.

Для досягнення поставленої мети передбачається розв’язати такі **наукові завдання:**

- проаналізувати категоріальний апарат дослідження деокупованих

територіальних громад;

- обґрунтувати методологічні підходи до аналізу деокупованих територіальних громад;

- визначити особливості інституційної спроможності локальної влади на деокупованих територіях;

- виокремити стратегічні ризики відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад;

- дослідити окремі інструменти ефективного відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад;

- охарактеризувати напрями державної регіональної політики відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад;

- проаналізувати донорські стратегії та визначити роль міжнародної підтримки деокупованих територіальних громад;

- сформувати та запропонувати авторську комплексну модель розвитку деокупованих територіальних громад.

Гіпотеза дослідження: ефективні моделі розвитку деокупованих територіальних громад можуть бути сформовані лише за умови відновлення та зміцнення їх інституційної спроможності, подолання деструктивного впливу формальних і неформальних інститутів, а також адаптації інструментів державної регіональної політики до постконфліктних умов; за цих передумов громади здатні вибудовувати стійкі траєкторії розвитку, що забезпечують їх довготривале функціонування після деокупації.

Об'єктом дослідження є політико-інституційні процеси розвитку деокупованих територіальних громад України.

Предметом дослідження є політико-інституційні моделі розвитку деокупованих територіальних громад України.

Методологічна основа дисертаційного дослідження. Розв'язання визначеної мети й поставлених завдань стало можливим завдяки поєднанню загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Застосовано *аналіз і синтез*, що забезпечили систематизацію проблематики та виокремлення

ключових чинників постконфліктного розвитку деокупованих територіальних громад; *індукцію і дедукцію* – для формування узагальнень і теоретичних висновків; *абстрагування та узагальнення* – з метою концептуалізації основних категорій і понять; *систематизацію і класифікацію* – для впорядкування інституційних, територіальних і управлінських параметрів розвитку; *порівняльний метод* – для зіставлення різних стратегій розвитку деокупованих громад; а також *структурно-функціональний метод*, використаний для аналізу структури та виконуваних функцій органів управління у процесах відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад; *контент-аналіз* – застосовано в процесі дослідження змісту нормативно-правових актів, стратегічних документів у сфері відновлення та розвитку деокупованих територій.

Використання поліваріантної методології забезпечило комплексний аналіз формування та функціонування моделей розвитку деокупованих територіальних громад. Застосування поліваріантної методології зумовлено багатовимірним характером постконфліктного розвитку, який поєднує інституційні трансформації, конфліктні взаємодії, адаптаційні процеси та необхідність формування стійких траєкторій розвитку. Такий методологічний підхід дозволяє інтегрувати різні теоретичні перспективи та обґрунтувати моделі розвитку деокупованих територіальних громад. Поліваріантна методологія в даному дослідженні включає *неоінституціональний підхід* (його соціологічна та нормативна версії), *теорію раціонального вибору* (теорія колективного вибору (Е. Остром)), *мережевий підхід*; *конфліктологічну парадигму*; *системний підхід з акцентом на теоріях адаптації та стійкості*; *просторове моделювання*; *сценарний метод*, *теорії: мережевого врядування (Networked Government), New Public Management і Good Governance*, а також *теорії демократичної консолідації, партисипаторної та деліберативної демократії*.

Неоінституціональний підхід, що базується на концепціях Д. Норта, Е. Остром, Дж. Марча і Й. Олсена, Р. Патнема надав можливість охопити

взаємодію формальних правил і неформальних практик, які визначають реальні траєкторії функціонування та розвитку деокупованих територіальних громад у постконфліктних умовах.

Мережевий підхід дозволив інтерпретувати розвиток деокупованих територіальних громад як результат багаторівневої та багатосуб'єктної взаємодії, що виходить за межі класичних ієрархічних моделей управління. Застосування мережевого підходу забезпечує аналіз взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, міжнародними донорами, громадянським суспільством, а також пояснив роль мережевого врядування у формуванні інституційної спроможності та стійких траєкторій розвитку громад.

Застосування *конфліктологічної парадигми* дозволило розглядати деокуповані територіальні громади як простір латентних і відкритих конфліктів, зумовлених наслідками окупації, соціальною фрагментацією, трансформацією владних відносин. Використання цього підходу забезпечує глибше розуміння деструктивного впливу як формальних, так і неформальних детермінаційних факторів на процеси відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад.

Системний підхід дозволив розглядати територіальну громаду як відкриту, багаторівневу та динамічну соціально-політичну систему, що функціонує в умовах постійної взаємодії із зовнішнім середовищем. У межах цього підходу особливий акцент зроблено на *теорії адаптації* (К. Дойч, Д. Істон, Н. Луман). У контексті деокупованих територіальних громад адаптація виступає передумовою відновлення функціональності соціально-політичної системи. У цьому контексті також використано *теорії стійкості* (Б. Вокер, К. Гольлінг, Р. Кеохейн). У межах цих теорій стійкість трактується не лише як здатність системи зберігати функціональність у кризових умовах, а і як спроможність до трансформації та формування нових траєкторій розвитку. У політико-інституційному вимірі стійкість деокупованих територіальних громад включає здатність інститутів влади функціонувати в

умовах невизначеності, мобілізувати внутрішні й зовнішні ресурси, формувати мережеві механізми підтримки та переходити від відновлення до стратегічного розвитку.

Для вирішення прикладних завдань також було використано *просторове моделювання*, що дало змогу оцінити територіальні, демографічні та інфраструктурні параметри відновлення і розвитку, а також *сценарний метод*, застосований для окреслення можливих траєкторій розвитку громад залежно від інституційних, безпекових і ресурсних обмежень.

Теорії мережевого врядування (Networked Government), New Public Management і Good Governance, а також теорії демократичної консолідації, партисипаторної та деліберативної демократії, доповнені підходами адаптивного демократичного врядування дозволили врахувати специфіку постконфліктного середовища, інституційну нестабільність, потребу у відновленні довіри та залученні населення до процесів здійснення влади на локальному рівні. Комплексне застосування зазначених методів та підходів забезпечило формування цілісної методологічної рамки, яка дозволила обґрунтувати закономірності розвитку деокупованих територіальних громад та побудувати комплексну модель їх розвитку.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертаційна робота є комплексним дослідженням моделей розвитку деокупованих територіальних громад в Україні.

Основними положеннями, які вирізняються науковою новизною і виноситимуться на захист є наступні:

вперше:

— запропоновано авторську комплексну модель розвитку деокупованих територіальних громад. У центрі моделі – стійкий розвиток громади як поєднання безпеки, відновлення та довгострокового розвитку. Модель об'єднує інституційно-організаційний компонент, спрямований на подолання управлінської нестабільності та надмірної централізації; компонент управління в умовах воєнного стану, що забезпечує баланс між діяльністю

військових адміністрацій і місцевим самоврядуванням; операційний компонент, який формує єдину логіку реалізації державної політики відновлення; цифровий компонент. У сукупності ці елементи дозволяють перейти від ситуативних рішень до системного й керованого відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад. Доведено, що реалізація запропонованої моделі дозволяє відновити інституційну спроможність деокупованих територіальних громад і забезпечити керованість процесів відновлення та розвитку. Це знижує рівень ситуативності управлінських рішень, інтегрує міжнародну підтримку у державну регіональну політику та створює передумови для сталого повоєнного розвитку деокупованих територій. Обґрунтовано, що запропонована модель не претендує на універсальність, а може функціонувати як адаптивна політико-інституційна рамка, яка здатна враховувати асиметрію безпекових, інституційних та ресурсних умов постконфліктного розвитку деокупованих територіальних громад;

— виділено стратегічні ризики відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад, що мають системний характер і зумовлені поєднанням безпекових, інституційних, управлінських та ресурсних чинників. На основі порівняльного аналізу стратегій обраних деокупованих територіальних громад встановлено, що зазначені ризики не є універсальними та проявляються диференційовано залежно від безпекового контексту, управлінського статусу та типу громади. До ключових стратегічних ризиків відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад віднесено: безпековий ризик; інституційний ризик, пов'язаний із функціонуванням військових адміністрацій та концентрацією повноважень; ризик кадрового виснаження і дефіциту управлінської спроможності; ризик асиметричного доступу до міжнародної допомоги; ризик просторової та соціально-економічної деградації сільських і селищних громад; а також ризик відтворення ситуативних моделей управління, зумовлений відсутністю уніфікованих державних алгоритмів відновлення;

— проаналізовано вплив інституційних реорганізацій центральних органів виконавчої влади на формування державної політики відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад. Зокрема, досліджено наслідки об'єднання, а згодом розподілу функцій Міністерства розвитку громад та територій України і Міністерства інфраструктури України, а також ліквідації Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Встановлено, що зазначені інституційні трансформації спричинили виникнення системних прогалин у реалізації державної регіональної політики відновлення та розвитку;

— обґрунтовано роль органів самоорганізації населення як інституційного компенсаторного механізму в умовах функціонування військових адміністрацій. У процесі дослідження виявлено, що при відсутності повноцінних органів місцевого самоврядування саме активні органи самоорганізації населення виконують функцію інституційного компенсатора, забезпечуючи збереження комунікаційних каналів між населенням і владою, підтримку базових форм громадянської участі та часткове відновлення інституційної спроможності деокупованих територіальних громад. Доведено, що діяльність органів самоорганізації населення створює кадрову й організаційну основу для поетапного відновлення повноцінного місцевого самоврядування в постконфліктний період;

удосконалено:

— підходи до оцінювання інституційної спроможності деокупованих територіальних громад на основі емпіричного аналізу відібраних територіальних громад, які репрезентують різні умови розвитку, що дало змогу виявити асиметрії інституційної спроможності залежно від форми управління, рівня донорської присутності, безпекових викликів;

— уявлення про роль формальних і неформальних інститутів у процесах відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад, що дозволило показати їх вплив на вибір управлінських рішень, ефективність

державної регіональної політики та формування різних траєкторій розвитку громад;

- підходи до визначення інструментів ефективного відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад, зокрема обґрунтовано специфіку адаптації smart-підходів. На відміну від класичної моделі «smart-city», smart-громада» в межах дослідження розглядається як політико-управлінський інструмент забезпечення відновлення інституційної спроможності в умовах безпекових ризиків і ресурсних обмежень;

- виявлено та емпірично обґрунтовано інституційні бар'єри, що стримують залучення міжнародної допомоги деокупованими територіальними громадами, зокрема дефіцит кадрового потенціалу, недостатній рівень проектної культури, нерівний доступ до донорських ресурсів та відсутність стратегій зовнішньої співпраці. Порівняльний аналіз обраних деокупованих громад засвідчив стійку залежність від рівня донорської активності, від форми управління, типу громади та безпекового контексту: громади з відновленим місцевим самоврядуванням і стабілізованим безпековим середовищем (Ірпінська, Бучанська міські громади) характеризуються високим рівнем міжнародної підтримки, тоді як більшість громад із військовими адміністраціями, високими безпековими ризиками (Первомайська, Горохівська, Новорайська, Борівська, Петропавлівська громади) демонструють низьку донорську активність, що свідчить про наявність системних інституційних обмежень доступу до міжнародних ресурсів розвитку;

- обґрунтовано підхід до моделювання розвитку деокупованих територіальних громад на основі виявлення типових, а не унікальних сценаріїв постконфліктного розвитку, що дало змогу розробити комплексну модель;

- застосування моделі як практичного інструменту стратегічного планування дозволяє громадам адаптувати дії до змінного безпекового середовища, коригувати пріоритети, оцінювати інституційну спроможність та інтегрувати донорські ресурси;

набуло подальшого розвитку:

- застосування поліваріантної методологічної основи в дослідженні деокупованих територіальних громад, що дало змогу перейти від фрагментарного аналізу окремих аспектів до цілісного дослідження формування та функціонування моделей розвитку деокупованих територіальних громад;

- теза про те, що поняття «інституційна спроможність деокупованих територіальних громад» слід розуміти як комплексну властивість територіальної громади забезпечувати стабільність управління, відновлення публічних послуг і довгостроковий розвиток у специфічних умовах постконфліктної трансформації;

- доцільність використання парадипломатії як ефективного інструменту інституційного відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад. Доведено, що парадипломатія територіальних громад забезпечує швидше подолання інституційних провалів порівняно з державними механізмами, а також виконує функцію поширення управлінських практик і формування міжнародної суб'єктності громад;

- висновок про відсутність єдиної державної моделі відновлення деокупованих територіальних громад, що підтверджується порівняльним аналізом стратегій розвитку деокупованих територіальних громад Київської, Херсонської, Харківської, Сумської та Миколаївської областей. Встановлено, що відсутність уніфікованих державних алгоритмів, критеріїв та індикаторів відновлення і розвитку зумовлює формування асиметричних моделей розвитку деокупованих територіальних громад.

Теоретичне значення результатів. Серед нових наукових результатів теоретичного і науково-методичного характеру можна виокремити наступні:

- категоріальний апарат дослідження деокупованих територіальних громад у політичній науці, зокрема трактування деокупації як багаторівневого процесу постконфліктної трансформації інститутів владних відносин на локальному рівні;

— підхід до формування емпіричної основи дослідження розвитку деокупованих територіальних громад, заснований на аналітичній репрезентативності та методологічній мінімальній достатності, що дало змогу сформуванню внутрішньо різномірної сукупності кейсів, репрезентативну за регіональними, безпековими, інституційно-управлінськими та типологічними характеристиками, і забезпечило емпіричне підґрунтя для побудови комплексної моделі розвитку деокупованих територіальних громад.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі теоретичні положення, узагальнення та розроблена комплексна модель можуть бути використані в діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інституцій, відповідальних за політику відновлення й розвиток деокупованих територій. Запропоновані підходи та висновки становлять практичну цінність для центральних органів виконавчої влади, зокрема Міністерства розвитку громад та територій України, а також для профільних комітетів Верховної Ради України, що формують нормативно-правову основу державної регіональної політики. Матеріали дослідження можуть бути використані для вдосконалення державної регіональної політики, зокрема при розробці стратегічних документів щодо відновлення деокупованих територіальних громад, формуванні програм міжвідомчої координації та визначенні оптимальних управлінських рішень у сфері постконфліктного розвитку. Окреслені в дисертації підходи до інституційної спроможності, локальної безпекової стабілізації та інтеграції міжнародної підтримки можуть бути застосовані під час створення системи комплексного планування відбудови та при розробці механізмів залучення ресурсів міжнародних фінансових інститутів і донорських програм.

Розроблена комплексна модель розвитку деокупованих територіальних громад також може бути впроваджена в практичну діяльність органів місцевого самоврядування як інструмент структурного аналізу та прогнозування, а також у роботі міжмуніципальних партнерств, міжнародних

організацій, що працюють з деокупованими територіальними громадами. Отримані результати можуть слугувати підґрунтям для формування локальних стратегій розвитку, планів відновлення, програм підвищення інституційної спроможності та механізмів громадської участі.

Матеріали дисертації можуть бути корисними у підготовці аналітичних документів, експертних висновків і рекомендацій для органів влади різних рівнів, а також застосовуватися під час навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування у межах програм підвищення кваліфікації, а також як основа для подальших наукових досліджень, розроблення навчальних курсів і методичних матеріалів з політології, публічної політики, місцевого самоврядування та регіонального розвитку.

Особистий внесок. Основні наукові положення та висновки дисертації, що базуються на широкому масиві використаних джерел і літератури, зокрема ті, що характеризують наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, отримані автором самостійно. Дисертантом запропоновано комплексну модель розвитку, придатну для застосування у практиці державної регіональної політики.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї та положення наукового дослідження були апробовані на 5 міжнародних та 2 всеукраїнських наукових конференціях: «Актуальні проблеми протидії корупції в умовах воєнного стану» (м. Львів, 15 лютого 2024 року); «Публічна політика і державне управління в умовах війни» (м. Вінниця, 12 квітня 2024 року); «Україна в умовах сучасного турбулентного світу» (м. Харків, 18 червня 2024 року); «Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку» (м. Вінниця, 10–11 жовтня 2024 року); «Міське самоврядування: вітчизняний і європейський досвід» (м. Полтава, 27 лютого 2025 року); «Публічна політика в умовах війни та міжнародних викликів» (м. Вінниця, 17 квітня 2025 року) та «Сталий розвиток регіонів, міст та спільнот в умовах глобальних перетворень» (м. Одеса, 16–17 травня 2025 року).

Публікації. Основні положення та результати дисертації представлені автором у 13 наукових публікаціях, з них 6 – статей у фахових виданнях, 7 – тези доповідей у збірках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Специфіка проблем, що стали об’єктом дисертації, зумовили її логіку та структуру. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 242 сторінки, із них 31 сторінка – список використаних джерел (254 найменування).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Концептуальні основи дослідження деокупованих територіальних громад

Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації (далі – РФ) Україна вперше за період незалежності була змушена перейти до правового режиму воєнного стану. Це означало кардинальну зміну характеру державного управління, трансформацію діяльності всіх органів влади й територіальних громад та формування нового виміру державної політики, спрямованої на захист суверенітету, територіальної цілісності та прав громадян. Саме в цьому контексті після 2014 року питання деокупації стало об'єктом дослідження багатьох учених, проте наявна наукова основа щодо комплексного розуміння деокупованих територіальних громад залишається недостатньо розвиненою. Така ситуація зумовлює потребу в поглибленому аналізі сутності деокупованих громад, їх ключових характеристик та механізмів відновлення в умовах сучасних політичних і безпекових викликів.

Проблематика деокупації територій охоплює комплекс взаємопов'язаних політичних, правових, безпекових, соціальних і економічних викликів, що потребують глибокого наукового осмислення та формування дієвих механізмів публічного управління [206, с. 127]. У сучасних умовах ця тематика набуває особливої актуальності, оскільки визначає здатність держави забезпечити відновлення політичної керованості, стабільності та соціальної єдності на постраждалих територіях. Зростання інтересу українських і зарубіжних дослідників до питань деокупації відображається у розширенні академічного дискурсу, появі нових концептуальних підходів, а також у розробленні нормативних, інституційних і стратегічних рішень, спрямованих на комплексну реінтеграцію звільнених

громад.

У політичній науці деокуповані територіальні громади розглядаються як специфічні осередки відновлення державності, де після завершення окупації відбувається реконфігурація влади, політичних інститутів та механізмів легітимності. Повернення територій запускає складний процес відновлення політичного порядку: від реінтеграції місцевих органів влади та перезапуску демократичних процедур до відновлення довіри між громадянами й державою. Такий підхід дозволяє концептуалізувати деокуповані територіальні громади як ключові елементи відтворення державної спроможності та стабільності політичного режиму в постконфліктний період.

Попри значну увагу науковців до проблематики територіальної цілісності, статусу кордонів, правового режиму окупованих територій та забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, комплексний доктринальний аналіз державної політики України щодо деокупованих територій усе ще залишається недостатнім. Ця прогалина сповільнює формування узгоджених концептуальних підходів, стримує вироблення стратегії деокупації громад. Водночас сучасна наукова думка пропонує широкий спектр підходів до осмислення державної політики.

Проблемам та перспективам розвитку саме деокупованих територіальних громад присвячена низка наукових праць, зокрема, К. Анохіна та В. Варава [3] розглядають проблеми деокупованих територіальних громад як комплекс політичних, соціально-економічних та безпекових викликів, що формують особливу модель постконфліктного розвитку та визначають рамки ефективної реінтеграції звільнених територій у простір українського державного управління. Зокрема до проблем деокупованих територіальних громад дослідники відносять: масштабні руйнування інфраструктури та економіки; складна гуманітарна ситуація та проблема безпеки; відновлення соціальної згуртованості та міжетнічної взаємодії, адже окупація спричинила розкол і напруженість між різними групами, що потребує цілеспрямованих заходів із формування довіри [3, с. 289].

Відповідно до ст. 1¹ Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», деокупація – «це комплекс заходів державної політики, наслідком яких є повна відсутність на території України, що була тимчасово окупована, збройних формувань РФ і окупаційної адміністрації та встановлення загального ефективного контролю України на цій території (повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України та відновлення конституційного ладу України на цій території)» [143].

Водночас нормативне визначення деокупації, закріплене у законодавстві, потребує конкретизації в площині практичних механізмів та управлінських рішень. Саме тому в науковому дискурсі з'являються підходи, що пропонують розглядати деокупацію не лише як юридичний процес відновлення контролю, а й як комплексну модель територіального розвитку та інституційного будівництва. У цьому контексті заслуговують на увагу ідеї П. Гай-Нижника [31], який розглядаючи ключові основи Стратегії деокупації та реінтеграції Криму в контексті національної безпеки, запропонував запровадити експеримент зі створення моделі розвитку Херсонської області як платформи для напрацювання рішень щодо деокупації та реінтеграції тимчасово окупованого Криму [31, с. 345]. Також, на думку автора, доцільним видається створення на материковій частині України деокупаційного уряду та інших політичних інститутів, відповідальних за опрацювання питань, пов'язаних із тимчасово окупованим півостровом [31, с. 347]. Утім, очевидно, що після повномасштабного вторгнення РФ реалізація подібного підходу в його первинному вигляді стала практично неможливою. Водночас, на нашу думку, сама ідея використання досвіду моделей розвитку областей, які знаходяться поруч (прифронтові громади) з тимчасово окупованими територіальними зберігає концептуальну цінність, адже саме на їх практиці, інституційних напрацюваннях та управлінських рішеннях формуватиметься базовий фундамент майбутньої моделі розвитку деокупованих територіальних громад України.

Нині в українському законодавстві відсутнє нормативно закріплене тлумачення поняття «деокупована територія», хоча цей термін активно використовується в офіційних документах та нормотворчій діяльності. Упродовж останніх років здійснювалися численні спроби законодавчо визначити категорію «деокуповані території» та інтегрувати її в правову систему України. Ця дефініція неодноразово з'являлася у законопроектах, покликаних окреслити правовий режим територій, що повертаються під контроль держави після періоду тимчасової окупації. Водночас відсутність узгодженого підходу до змістового наповнення терміна, а також чітких механізмів його правозастосування суттєво ускладнює формування ефективних нормативно-правових інструментів, спрямованих на організацію реінтеграції звільнених регіонів.

Аналіз наявних законодавчих ініціатив показує, що зміст поняття «деокуповані території» у різні періоди зазнавав суттєвих корегувань, зумовлених зміною політичного контексту та динамікою безпекової ситуації. Наприклад, у проєкті Закону України «Про засади державної політики перехідного періоду» від 9 серпня 2021 року пропонувалося таке визначення: «деокупованими вважалися ті території України, які раніше перебували у статусі тимчасово окупованих, але над якими було відновлено державний суверенітет України та які визнавалися такими відповідно до процедури, визначеної у частині четвертій статті 6 проєкту закону» [161].

Згадана норма визначала, що факт відсутності на відповідній території окупаційних формувань РФ та встановлення повного контролю України в межах певної адміністративно-територіальної одиниці підтверджують Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України та Міністр внутрішніх справ шляхом спільного подання Президентові України. Лише на підставі такого подання Президент приймає рішення про визнання території деокупованою та встановлює дату деокупації [161].

Разом із тим, запропоноване в законопроекті формулювання мало переважно процедурний, формальний характер, оскільки фактично зводилося

лише до фіксації факту повернення державного контролю над певною адміністративно-територіальною одиницею. Такий підхід не охоплював значно ширшого кола проблем, які неминуче виникають після завершення окупації, зокрема питання соціальної адаптації та підтримки населення, відновлення повноцінної життєдіяльності місцевих громад, визначення правового статусу осіб, що проживали під окупаційним режимом, а також організації економічної реконструкції та запуску розвитку територій. Невключення цих елементів засвідчує потребу у фундаментальному переосмисленні та розширенні поняття «деокуповані території» таким чином, щоб воно ґрунтувалося на комплексному баченні: від юридичного підтвердження суверенітету до системних і довготривалих заходів із політичної, соціальної, правової та економічної реінтеграції звільнених регіонів [206, с. 129].

Слід наголосити, що на сьогодні вже триває робота над окремим законопроектом, який має визначити правовий режим деокупованих територій. Підготовка нового нормативного акта, покликаного врахувати докорінно змінені умови, у яких відбувається звільнення українських територій здійснюється з березня 2023 року. Якщо попередній проєкт Закону «Про засади державної політики перехідного періоду» спирався на припущення щодо переважно немілітарного повернення тимчасово окупованих регіонів, то новий документ адаптовано до ситуації, коли деокупація фактично відбувається військовим шляхом.

Як підкреслюють розробники, завдання цього законопроекту виходять далеко за межі відновлення функціонування органів державної влади чи забезпечення відповідальності за злочини, вчинені під час окупації. Він покликаний врегулювати також питання, пов'язані з майновими правами, легітимністю документів і рішень, ухвалених на окупованій території, відновленням українського інформаційного простору, гуманітарної сфери та інших ключових елементів повноцінної реінтеграції звільнених територій [96]. На нашу думку, для формування дієвої державної політики у сфері

деокупованих територій необхідним є нормативне закріплення самого поняття «деокупована територія» з урахуванням національних інтересів України та вимог міжнародного права. Водночас опрацювання цього питання має спиратися на комплексний підхід: мова йде не лише про юридичний факт повернення територій під контроль держави, а про їх глибоку правову, соціальну та економічну інтеграцію в загальнонаціональний простір. Лише поєднання цих складників дозволить забезпечити повноцінне відновлення та стійкий розвиток звільнених регіонів.

Н. Шаптала, Н. Камінська [208], вивчаючи проблему реалізації державної політики щодо тимчасово окупованих територій відзначили, що Україна наразі володіє досить широким, хоча й не повністю довершеним нормативно-правовим масивом, який регламентує правовий статус тимчасово окупованих територій та встановлює особливості функціонування правового режиму на цих територіях [208, с. 64].

І. Кресіна розглядає політику деокупації як багатовимірний процес, що охоплює не лише повернення державного контролю над територіями, а й повноцінне включення їх мешканців у суспільно-політичний та соціально-економічний простір України. На її думку, базовими складовими цього процесу є три ключові напрямки – військовий, адміністративний та економічний [83].

Л. Серватюк [170] підкреслює, що політика деокупації та подальшої реінтеграції в Україні повинна спиратися на цілісну, стратегічно вибудовану програму, орієнтовану на комплексну підтримку процесу повернення звільнених територій у конституційний простір держави. На її думку, формування такої стратегії має включати три послідовні кроки: по-перше, ретельний аналіз політичних обставин та загального контексту, у якому відбувається реінтеграція; по-друге, визначення підходів до відбудови інфраструктури, інституцій та суспільних відносин, а також досягнення внутрішнього примирення; по-третє, вироблення узгоджених принципів, які повинні лягти в основу діяльності різних суб'єктів, залучених до процесу

деокупації [170].

Водночас дослідниця наголошує на необхідності глибшого доопрацювання теоретичних і практичних аспектів реінтеграції, що нині трактуються недостатньо цілісно. Зокрема, важливими є: всебічне дослідження причин появи загроз національній безпеці; розуміння природи самого конфлікту; аналіз механізмів, за допомогою яких можливо забезпечити його врегулювання; оцінка здатності держави гарантувати оборону та захищеність населення; а також врахування того, як процес повернення людей із тимчасово окупованих територій (репатріація) може позначитися на подальшій відбудові, суспільній єдності та формуванні стійких інститутів [170].

Підхід Л. Серватюк, попри його логічність і структурованість, на нашу думку, видається надто узагальненим. Заявлена нею триетапна модель формування стратегії деокупації – аналіз політичного контексту, визначення умов реконструкції й примирення та встановлення спільних принципів справді необхідна для будь-якої довгострокової державної політики. Однак у ситуації, з якою зіткнулася Україна, така схема є надмірно абстрактною та не відповідає масштабам руйнувань, які спричинила російська окупація:

по-перше, запропонований авторкою аналіз політичного контексту – надто загальний інструмент. У випадку деокупованих громад політичний контекст не просто «вимагає дослідження», він сам є результатом «навмисної інституційної ерозії» адже на окупованих територіях українські органи державної влади та місцевого самоврядування були повністю замінені окупаційною владою;

по-друге, пропозиція визначити «умови реконструкції та примирення» виглядає недостатньо конкретизованою для регіонів, де відбулося фізичне повне знищення інфраструктури, депортації населення, тортури, фільтраційні табори, масштабні мінування територій і т.п. В нашому випадку реконструкція на деокупованих територіях – це не просто відновлення доріг чи будівель, а повне переосмислення функціонування громади: від системи безпеки й

медицини до управлінських процедур, ринку праці, екології та соціальної інтеграції. Примирення у класичному розумінні тут непридатне, адже конфлікт є наслідком зовнішньої агресії та окупаційного режиму;

по-третє, теза про формування «спільних керівних принципів» до багатосторонньої діяльності створює ілюзію можливості універсальної моделі. Насправді деокуповані громади характеризуються настільки різними масштабами руйнувань, демографічними змінами, ступенем колаборації, економічним потенціалом, що жодні уніфіковані принципи не здатні охопити всього спектра потреб. Модель розвитку такої громади має бути радше адаптивною, гнучкою та контекстуальною, а не програмно-універсальною.

Науковці [54; 55] зазначають, що механізмами деокупації є комплексна система принципів, інструментів, підходів і процедур, які застосовують суб'єкти публічної влади з метою забезпечення повернення контролю над територіями та їх подальшої інтеграції в український правовий і політичний простір. Цей механізм зазвичай поділяють на такі ключові компоненти: політичний блок (охоплює як зовнішньополітичні та внутрішньополітичні інструменти, спрямовані на формування сприятливих умов для відновлення суверенітету України); інституційно-організаційний компонент (ефективна діяльності органів публічної влади та місцевого самоврядування у сфері відновлення територіальної цілісності, уточнення їх ролей і повноважень, удосконалення системи політичних інститутів для забезпечення належної координації процесів деокупації); соціально-економічна складова (державна соціальна, міграційна, демографічна, інвестиційна, фінансово-кредитна, кадрова та освітня політики); правовий компонент (охоплює аналіз законодавчих та правозастосовних механізмів, розвиток і оновлення нормативно-правової бази, необхідної для здійснення деокупаційних процесів і забезпечення повноцінної реінтеграції територій); інформаційно-комунікаційна складова, спрямована на формування цілісного інформаційного простору, забезпечення громадян достовірними даними про ситуацію на окупованих територіях та роз'яснення заходів держави щодо їх звільнення та

подальшого відновлення [55, с. 64]. Кожен з компонентів має стратегічне значення, проте для розвитку територій в поствоєнний період особливого об'єднавчого значення набуває повоєнне відновлення правової держави в Україні, одним із елементів якого, на думку О. Чальцевої та В. Юрковського, є «відновлення інфраструктури та правової системи в постраждалих регіонах» [202, с. 32]. У цьому контексті, як підкреслює Ф. Семенченко, ключовими напрямками відновлення стають: відновлення інфраструктури; реінтеграція тимчасово окупованих територій; забезпечення соціальної стабільності; модернізація управлінських процесів [169, с. 8-9]. Зазначені напрями формують базові умови для відновлення життєздатності територіальних громад і визначають рамки формування ефективної моделі їх розвитку у постконфліктний період.

В. Бондар, при характеристиці особливостей визначення державної політики України у сфері деокупації [14], в своїй науковій праці розглянула світові моделі деокупації. Авторка запропонувала класифікацію моделей деокупації за кількома підходами: військова модель, що передбачає відновлення контролю над територією шляхом застосування сили та використовується у випадках, подібних до ситуацій після Другої світової війни, операції НАТО в Косово 1999 року чи подій у Грузії 2008 року; політична та дипломатична модель, у межах якої суверенітет відновлюється через переговорні процеси й укладення мирних угод, як це відбулося під час деколонізації в Індії та Кенії, укладення угоди між Ізраїлем та Єгиптом 1979 року або в рамках женевських перемовин після конфлікту в Грузії; інституційна модель, що ґрунтується на створенні або переосмисленні політичних, адміністративних і соціальних інститутів для стабілізації території після конфлікту, прикладом чого є трансформація Південно-Африканської Республіки після «демонтажу» апартеїду; модель реставрації та реінтеграції, орієнтована на повернення звільненої території в політичний, економічний і соціальний простір держави, що яскраво продемонстрував процес об'єднання Німеччини у 1990 році; економічна та культурна модель,

яка робить акцент на розвитку економіки, подоланні травм минулого та впровадженні культурних програм, що підтверджується досвідом Руанди після геноциду 1994 року та модернізаційними процесами в Грузії після 2008 року [14, с. 26]. Однак, вважаємо, що попри те, що у світовій практиці вироблено низку моделей деокупації, від суто військових до політико-дипломатичних, інституційних чи соціально-економічних їх пряме перенесення на українські реалії після 2022 року є суттєво обмеженим і хибним. Кожна з цих моделей формувалася в умовах, які суттєво відрізняються від російсько-української війни як за масштабом загроз, так і за природою самого окупаційного режиму. Адже у випадку України маємо справу з агресором, який поєднує регулярні сили, спецоперації, інформаційний тиск, фільтраційні практики, депортації та примусову паспортизацію, тобто діє не лише військовими засобами, а й повним спектром інструментів гібридної війни. Жодна з класичних військових моделей не охоплює настільки багатовимірною та цілеспрямованою руйнування територій.

Дипломатично-політичні моделі також виявляються непридатними, адже їх базовий принцип – наявність суб'єктності сторін і здатність агресора дотримуватися домовленостей (у випадку з РФ відсутній). Досвід порушення усіх міжнародних зобов'язань РФ, ігнорування рішень міжнародних організацій та маніпулятивне використання переговорів у власних інтересах свідчить про те, що класичний формат мирних угод тут не працює як інструмент повернення та деокупації територій.

Інституційні моделі, засновані на збереженні хоча б фрагментів легітимних місцевих структур, теж не можуть бути застосовані. Росія цілеспрямовано ліквідувала кадровий потенціал українського самоврядування, замінила його окупаційними адміністраціями, зруйнувала системи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та інформаційний простір. За таких умов класична логіка «поступового відновлення» інституцій втрачає сенс, адже відновлювати доведеться не змінені, а фактично заново

створювані системи.

Моделі соціально-економічного чи культурного відновлення також не дають універсального рецепта, оскільки передбачають наявність передбачуваного постконфліктного середовища. Проте російська окупація зумовила настільки глибоку зміну демографічної структури, економічної бази та культурного середовища, що порівняння з історичними кейсами Руанди, Грузії чи Боснії фіксує лише загальні риси, але не пропонує реальних інструментів для сучасної України.

Усі світові моделі мають спільне припущення – конфлікт завершується, після чого починається етап відновлення. Українська ж ситуація принципово інша, адже агресія має затяжний, багаторівневий характер, і навіть повне звільнення територій не означатиме автоматичного переходу в «мирну фазу». Україна зіткнеться з масштабною демілітаризацією, необхідністю ідентифікувати колаборацію, відновити довіру населення, забезпечити правосуддя перехідного періоду, здійснити депаспортизацію. Жодна з існуючих моделей у такому вигляді цього не передбачає.

Тому класичні підходи деокупації не можуть бути механічно адаптовані до українських реалій. Україна потребує власної, комплексної моделі, яка врахує специфіку російської агресії, масштаб політичних злочинів, особливості соціальної дезінтеграції на окупованих територіях і необхідність відновлення інституцій практично «з нуля» (комплексна модель розвитку деокупованих територіальних громад).

Ю. Присяжнюк, В. Масненко [139] розглядали проблему деокупації в контексті політики пам'яті. Зокрема, автори наголошують, що в нинішніх умовах постає можливість окреслити кілька напрямів переходу до значно більш збалансованої та ефективної моделі роботи з історичною пам'яттю, з чим власне погоджуємось. Фактично йдеться не лише про подолання щоденних «меморіальних баталій», а про зміну самої логіки функціонування пам'яттєвих практик, передусім у сфері освіти. Саме трансформація цього базового режиму здатна протидіяти російським маніпуляціям у гуманітарному

просторі й зупинити агресію, що здійснюється через інструменти історичної політики [139, с. 271-272].

Узагальнюючи наведене, можна констатувати, що сучасний науковий дискурс, присвячений проблемам деокупації, демонструє поступовий перехід від вузько-юридичного трактування відновлення контролю над територіями до розуміння деокупації як комплексної моделі політичного, інституційного, соціального та економічного відтворення життєдіяльності на звільнених територіях. Відсутність усталеного законодавчого визначення, еволюція державних підходів після 2022 року, неможливість механічного перенесення світових моделей та глибина деформацій, спричинених російською окупацією, формують потребу в розробленні власної комплексної національної моделі деокупації, яка враховуватиме унікальний український досвід, винятковий масштаб руйнувань та специфіку сучасних безпекових викликів.

За цих умов центральним елементом процесу деокупації та подальшої реінтеграції виступає не лише відновлення державної керованості чи інституційної спроможності, а й реконструкція базових одиниць розвитку – територіальних громад. Саме на рівні громади проявляються ключові наслідки окупації: руйнування інфраструктури, зниження економічної активності, трансформація соціальних зв'язків, зміна демографічної структури, підрив довіри до влади та деструкція локальної ідентичності. Водночас саме громада стає первинним простором, де запускаються процеси відновлення, повернення нормального життя, формування стійкості та модернізації управління.

Тому подальше дослідження потребує уточнення вихідних понять, зокрема визначення сутності територіальної громади як базового суб'єкта місцевого розвитку, на який спирається весь механізм моделювання розвитку деокупованих територій.

Питання правового статусу, сутності та спроможності територіальних громад в своїх роботах детально висвітлювали вітчизняні науковці [5; 8; 9; 12; 13; 67; 68; 82; 132; 167]. Вони по-різному трактують поняття територіальна громада, але найпоширеніше як: спільність громадян України, які постійно

проживають у певній міській чи сільській місцевості, об'єднані спільними інтересами та наділені визначеним законом правовим статусом та існують як адміністративно-територіальна одиниця; форма організації місцевої влади; суб'єкт цивільно-правових відносин та окремого господарюючого утворення [66, с. 121]; участь мешканців у вирішенні питань локальної життєдіяльності; психологічна ідентифікація індивіда з громадою; наявність спільної комунальної власності; сплата місцевих податків як форма участі у забезпеченні функціонування громади [100].

Відповідно до статті 140 Конституції України, місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування (далі – ОМС) – сільські, селищні та міські ради, а також їх виконавчі органи. Саме сукупність цих інститутів становить систему місцевого самоврядування, у рамках якої громада реалізує свої повноваження та інтереси [59]. Також відповідно до ч. 1 цієї ж статті виокремлюються: територіальна громада окремого села або добровільне об'єднання мешканців кількох сіл у єдину сільську громаду; територіальна громада селища; а також територіальна громада міста [59].

Найбільш змістовне, на думку, М. Примуша та Ю. Окуньовської, визначення територіальної громади запропонував О. Батанов [138], з чим ми також погоджуємось. На його думку, громаду доцільно розглядати як складну, «кумулятивну» форму суспільної організації, тобто спільність людей, які проживають на певній території, асоційовані на публічних засадах і пов'язані між собою низкою взаємопов'язаних ознак системного характеру. До таких ознак він відносить демографічні параметри, територіальну (земляцьку) спорідненість, правові та політичні зв'язки, економічні та професійні відносини, мовну, культурну й релігійну спільність тощо. Водночас територіальна громада не нівелює індивідуальності кожного її члена, а навпаки – забезпечує можливість реалізації приватних інтересів у публічно-правовій площині, консолідуючи зусилля мешканців задля досягнення спільних цілей [8, с. 54]. Після повномасштабного вторгнення з'явився перелік

громад – територіальні громади у районах бойових дій, на територіальні громади на ТОТ та тих, що в оточенні (станом на 11.03.2025 р. – входить 13 областей) [146], тимчасово окупованими є 460 громад, ще 160 – перебувають в зоні активних бойових дій [94]. До нього включено населені пункти Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Київської, Луганської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Харківської, Херсонської та Чернігівської областей, а також територіальні громади міста Києва [104]. В листопаді 2025 р. внесли зміни щодо громад Дніпропетровської, Сумської та Харківської областей [104].

О. Євсюкова [45] у своїй праці аналізує сучасний стан відновлення та розвитку територіальних громад в Україні, окреслює ключові проблеми й особливості процесів відбудови, а також визначає перспективи управління розвитком громад у повоєнний період. На її думку, ці питання набувають особливої ваги, оскільки саме ефективне управління повоєнною відбудовою є визначальним чинником забезпечення стійкого розвитку територіальних громад та збереження їх життєздатності [45, с. 110]. Аналізуючи питання відновлення територіальних громад, варто зазначити, що ця тематика залишається доволі дискусійною. Наразі в Україні відсутнє цілісне й усталене бачення того, яким має бути підхід до формування планів повоєнної відбудови, які сфери мають розглядатися як пріоритетні та яким чином забезпечувати збалансований розвиток регіонів і громад. Незважаючи на це, експертне середовище відзначає, що державна політика відновлення територій у 2014–2022 роках демонструвала певну еволюцію та поступове вдосконалення інструментів планування й управління, однак і сьогодні вона потребує системної модернізації та адаптації до нових масштабів руйнувань і викликів [45, с. 114]. В цьому контексті цікавою є класифікація регіонів, запропонована А. Кравець та І. Цурканової з урахуванням реформ децентралізації та впливу війни, побудована на поєднанні політичної участі та економічної активності населення, зокрема кількості «громадських ініціатив і проєктів, підтриманих місцевими бюджетами, а також активність участі

громадян у бюджетах участі, форумах, слуханнях тощо» [64, с. 229]. За їх класифікацією деокуповані регіони можна віднести до інертних, а отже вони потребують активізації економічного розвитку та політичної участі громадян.

Т. Лукеря доцільно відзначила, що у сфері відновлення територіальних громад простежується наявність двох ключових груп проблем – координаційних та нормативних. З одного боку, у нормативному забезпеченні політики відбудови все ще спостерігається конкуренція між різними стратегічними документами та програмами, що створює фрагментарність і неоднозначність у визначенні пріоритетів. З іншого боку, брак належної координації між центральними органами влади, відомствами та установами суттєво уповільнює процеси відновлення на місцях, затримує ухвалення управлінських рішень і знижує загальну ефективність політики постконфліктної реконструкції [86]. З цими висновками ми повністю погоджуємося, оскільки вони чітко окреслюють системні бар'єри, що безпосередньо впливають на темпи та якість розвитку деокупованих територіальних громад. На думку С. Наумкіної та Я. Дорошенко, відновлення має перетворитися на драйвер економічної модернізації, інноваційного розвитку та адаптації європейських стандартів. Відбудова за принципом «краще, ніж було» повинна сприяти стрибку вперед завдяки інноваціям у тих сферах, де поступовий, традиційний розвиток не дає можливості швидко досягти успіху [42].

У відбудові територіальних громад у повоєнний період ключова роль належатиме органам місцевого самоврядування. Саме вони, у взаємодії з місцевими органами державної влади та військовими адміністраціями (далі – ВА), уже сьогодні здійснюють значний обсяг робіт, спрямованих на відновлення історичної й культурної спадщини (масштаби руйнувань якої є значними – станом на жовтень 2025 року в Україні зруйновані та пошкоджені 1599 об'єктів культурної спадщини [19]), ремонт та реконструкцію пошкодженого або зруйнованого житла, відбудову соціальної й критичної інфраструктури. Практичний досвід останніх років переконливо

продемонстрував життєздатність і стійкість місцевого самоврядування навіть у складних умовах воєнного стану [127]. Позитивну тенденцію ілюструють результати опитування населення України, що демонструють його готовність до надзвичайних заходів під час війни, зокрема створення ВА, але як до короткострокових заходів, залишаючись відданими ідеї сильного місцевого самоврядування та демократичних реформ [240, с. 48-49]. Тобто основне очікування від населення під час відновлення та розвитку на деокупованих територіях – це спроможні ОМС.

Разом із тим, важливу роль у відбудові деокупованих територій відіграють і самі громади та місцеві ініціативи. В Україні під час війни успішно реалізуються громадські ініціативи з відновлення постраждалих територій. Волонтерські рухи, такі як «Будуємо Україну разом» та Добробат, допомагають розбирати завали та відновлювати житло. ПРООН підтримує ремонт укриттів, навчання місцевої влади та інтеграцію переселенців. Фонд «МХП – Громаді» організовує гранти, ремонт житла та забезпечення переселенців. Міжнародні фінансові інституції, зокрема ЄІБ, фінансують модернізацію інфраструктури та підвищення енергоефективності [24]. Ці ініціативи поєднують громадські зусилля, державну та міжнародну підтримку.

Цікавим інструментом тут може служити формування майданчиків для обговорення та електронних платформ. Яскравим прикладом такої комунікації є секторальна платформа «Тимчасово окупованих та деокупованих громад», що являє собою майданчик для генерування та реалізації завдань із забезпечення участі місцевого самоврядування у розробленні та впровадженні ефективної політики відновлення та розвитку громад, постраждалих від агресії РФ, з урахуванням інтересів громад та їх жителів [27]. Ще один приклад накопичення та відтворення ефективного досвіду є розділ «Тимчасово окупованих та деокупованих громад» на сайті Асоціації міст України [190], що дає можливість територіальним громадам деокупованих територій ознайомитись з досвідом подібних регіонів та розробити власну стратегію відновлення, спираючись на їх практичні кейси.

Таким чином, формування ефективної моделі розвитку територіальних громад потребує комплексного аналізу та всебічної оцінки актуального стану з урахуванням воєнних ризиків і сучасних викликів. Йдеться, зокрема, про наслідки окупації, масштабну внутрішню та зовнішню міграцію вимушеного характеру, втрату транзитного потенціалу, деіндустріалізацію промислових регіонів, а також значні руйнування інфраструктури на рівні як окремих громад, так і цілих регіонів. У цьому контексті управління відбудовою та розвитком територіальних громад набуває ключового значення, адже саме від ефективності цього процесу залежить подальша стійкість громад та збереження життєздатності їх інфраструктури після завершення російської агресії.

Серед основних заходів, необхідних для результативної організації відбудови, доцільно виокремити такі складові: оцінка збитків і потреб; розроблення стратегії відновлення; залучення жителів територіальних громад до планування та прийняття рішень; забезпечення належного фінансування; прозорість та ефективність управління; зміцнення інфраструктурної безпеки; підтримка соціального розвитку; упровадження інновацій та принципів сталості; організація комунікації та інформаційної підтримки; системний моніторинг і оцінювання результатів [45, с. 116-117].

Важливо підкреслити, що перелічені заходи повинні адаптуватися до конкретних потреб та умов кожної територіальної громади. Рівень їх результативності безпосередньо залежатиме від узгодженості дій між усіма зацікавленими сторонами, належної інституційної координації та ефективного управління процесом відбудови й подальшого розвитку.

Узагальнюючи проведений аналіз, можна стверджувати, що деокупація територіальних громад становить складний багаторівневий процес, який виходить далеко за межі юридичного відновлення контролю над територіями. Нестача усталеного нормативного визначення, фрагментарність законодавчих та теоретичних підходів та різноспрямованість державних рішень після 2022 року засвідчують потребу в новій системній рамці політики деокупації та

розробки комплексної моделі розвитку деокупованих територіальних громад. Отже, розвиток деокупованих територіальних громад потребує створення власної національної моделі, орієнтованої на безпекову стабілізацію, інституційне відновлення та соціальну реінтеграцію. Така модель має враховувати специфіку кожної громади, масштаби руйнувань, ступінь втрати інституційної спроможності та рівень суспільної довіри.

1.2. Методологічні підходи до аналізу деокупованих територіальних громад

Аналіз деокупованих територіальних громад потребує використання міждисциплінарних методологічних підходів, які здатні врахувати багатовимірний характер змін, спричинених російською окупацією та подальшим звільненням. Сучасний стан таких громад визначається не лише фізичними руйнуваннями, а й трансформацією інститутів, політичних практик, соціальної структури, локальної ідентичності та управлінської спроможності. Традиційні підходи до вивчення місцевого розвитку виявляються недостатніми для аналізу деокупованих територіальних громад, оскільки вони спираються на припущення про стабільність інституцій та передбачуваність управлінських процесів. У деокупованих громадах ці умови відсутні, адже місцеві інститути частково або повністю зруйновані, управлінські функції виконуються нерівномірно, а динаміка відновлення визначається поєднанням безпекових, організаційних та політичних чинників. Саме тому виникає потреба у методології, яка дозволяє досліджувати відновлення влади, стабілізацію управління та формування моделей розвитку в умовах постконфліктної трансформації.

У роботі застосовано поліваріантну методологію, що забезпечила цілісний і комплексний аналіз формування та функціонування моделей розвитку деокупованих територіальних громад. Використання такого методологічного підходу зумовлене багатовимірним характером

постконфліктного розвитку, який поєднує інституційні трансформації, конфліктні взаємодії, адаптаційні процеси та потребу у формуванні стійких траєкторій розвитку на локальному рівні. Поліваріантна методологія дала змогу інтегрувати різні теоретичні перспективи та сформувати науково обґрунтоване бачення моделей розвитку деокупованих територіальних громад. Вона охоплює неоінституціональний підхід у його соціологічному та нормативному вимірах, теорію раціонального вибору з акцентом на теорії колективного вибору, мережевий підхід, конфліктологічну парадигму, системний підхід із використанням теорій адаптації та стійкості, а також методи просторового моделювання і сценарного аналізу, що дозволяє врахувати динаміку змін і варіативність шляхів розвитку деокупованих територіальних громад.

У дослідженні використано комплекс сучасних теоретичних підходів, зокрема теорії мережевого врядування (Networked Government), New Public Management і Good Governance, які забезпечили концептуальне пояснення механізмів адаптації державної регіональної політики до постконфліктних умов, процесів відновлення демократичних інститутів на місцевому рівні та формування моделей розвитку деокупованих територіальних громад. Зазначені підходи доповнено теоріями демократичної консолідації, партисипаторної та деліберативної демократії, а також елементами адаптивного демократичного врядування. Така теоретична комбінація дає змогу комплексно врахувати специфіку постконфліктного середовища, інституційну нестабільність, необхідність відновлення суспільної довіри та розширення залучення населення до процесів здійснення влади й ухвалення рішень на локальному рівні.

Доцільно підтримати позицію О. Чальцевої, відповідно до якої змістовне осмислення та теоретичне моделювання глобальної публічної політики є неповними без звернення до теорії демократії та управлінських концепцій *New Public Management* і *Good Governance*, у межах яких були вироблені універсальні критерії публічності, зокрема участь, прозорість, підзвітність,

ефективність, рівноправність і верховенство права. З огляду на поєднання класичних і сучасних теоретико-методологічних та практичних підходів можна стверджувати, що глобальна публічна політика, з одного боку, формується як похідна публічного простору, а з іншого – здійснює його впорядкування через реалізацію комунікативних і моніторингових функцій, продукування інформаційних контентів, вплив на формування громадської думки, структурування соціальних просторів і визначення пріоритетів публічного порядку денного [201, с. 162].

На мою думку, поєднання New Public Management, Good Governance та Networked Government створює передумови для підвищення гнучкості, маневреності, формування емерджентних управлінських ефектів і забезпечення стійкості розвитку деокупованих територіальних громад.

Неоінституціональний підхід сформований на перетині політичної науки, соціології та економіки суттєво розширив можливості аналізу політичних інститутів. На відміну від класичного інституціоналізму, орієнтованого переважно на формально-правові структури, неоінституціоналізм враховує дію не лише офіційно закріплених правил, але й неформальних норм, практик колективної дії, історичної спадковості, інституційних траєкторій та механізмів path dependence. Такий підхід дає змогу досліджувати реальні механізми функціонування влади в умовах нестабільності, коли формальні інститути працюють обмежено або частково втратили ефективність.

У цьому контексті концепції Д. Норта є важливими для аналізу деокупованих територіальних громад. Саме неоінституціональний підхід, насамперед Д. Норта, забезпечує інструментарій для розуміння того, як поєднання формальних інститутів, корупційних практик, парадипломатії, локальних неформальних мереж і практик виживання визначає реальну спроможність деокупованих громад до відновлення та розвитку.

Адже інституційні зміни є складним і багатовимірним процесом, оскільки навіть граничні трансформації можуть бути зумовлені змінами у

формальних правилах, неформальних обмеженнях, а також у способах і рівні ефективності примусу до їх виконання [237, с. 21]. Інститути, на думку Д. Норта, становлять сукупність правил, процедур, норм моральної та етичної поведінки, які регулюють взаємодію між індивідами. Вони охоплюють як формальні обмеження (закони, конституції), так і неформальні (договори, добровільно прийняті кодекси поведінки), а також механізми примусу до їх дотримання. Інституційний розвиток відбувається у процесі взаємодії між інститутами та організаціями, де інститути визначають «правила гри», а організації виступають у ролі «гравців» [237]. Як формальні, так і неформальні інституційні обмеження формують організації, що структурують суспільну взаємодію. Такі організації виникають у відповідь на стимули, закладені в інституційній системі, а ефективність їх функціонування безпосередньо залежить від якості та узгодженості цієї системи [237, с. 23]. Тому проблематика формальних і неформальних інституційних обмежень є надзвичайно важливою для функціонування локальної влади в Україні, оскільки саме вони визначають правила та порядок взаємодії між різними організаціями й владними структурами на місцевому рівні. Представники неоінституціоналізму намагалися поєднати суб'єктивізм біхевіорального підходу з об'єктивізмом теорій модернізації, продемонструвавши тісний взаємозв'язок між процесами функціонування політичних інститутів. У результаті розвитку неоінституціонального підходу відбувся перехід від аналізу виключно формальних ознак політичних інститутів до осмислення їх змістовних характеристик [32, с. 39]. Відзначимо, що Д. Норт визначав інститути як обмежувальні рамки, створені індивідами з метою впорядкування та організації взаємовідносин між людьми [237, с. 20]. Д. Норт також зазначає, що, виникаючи як засіб координації стійко повторюваних форм людської взаємодії, неформальні обмеження виступають: 1) продовженням, розвитком і модифікацією формальних правил; 2) соціально санкціонованими нормами поведінки; 3) внутрішньо обов'язковими для індивіда стандартами поведінки [237, с. 56]. Це означає, що специфічним предметом сучасного політичного

аналізу є не лише офіційно закріплені приписи, а й уся сукупність правил політичної діяльності та взаємодії; у межах цього дослідження – правила, пов'язані з реалізацією локальної влади. Такий підхід дозволяє поглибити аналіз політичних інститутів і суттєво розширює коло практичних проблем, що підлягають науковому осмисленню.

Інституційні моделі мають здатність до самовідтворення навіть у випадках їх соціальної неефективності, оскільки для індивіда простіше адаптуватися до наявних «правил гри», ніж ініціювати їх зміну. Унаслідок цього формуються організації, діяльність яких часто є малоефективною. Водночас неформальні норми та культура змінюються значно повільніше й можуть істотно впливати на формальні правила. Інститути, діючи безпосередньо або опосередковано, визначають поведінку індивідуальних і колективних акторів, формують їх здатність до цілеспрямованої дії, а також зумовлюють вибір стратегій поведінки та способів досягнення поставлених цілей [16]. Підтримуємо позицію, відповідно до якої локальна влада в Україні функціонує за моделлю, в межах якої формальні та неформальні інститути діють одночасно й взаємодоповнюють один одного [16].

У межах неоінституціонального підходу особлива увага приділяється аналізу ролі та значення неформальних інститутів і норм, оскільки саме вони істотно впливають на політичні режими, процеси ухвалення політичних рішень і поведінку громадян. Формальна політика не може повноцінно функціонувати без наявності неформальних інститутів, однак їх ідентифікація залишається складним науковим завданням, а роль у реалізації ключових функцій держави чи суспільства часто є латентною та важко верифікованою.

На відміну від формальних інститутів (таких як парламенти, політичні партії, вибори чи конституції), неформальні інститути не закріплені в письмовій формі. Водночас поведінку людей структурують не лише формалізовані норми, а й неофіційні, але загальновідомі моделі дій, що організовують суспільну взаємодію. Саме сукупність таких колективних норм і практик формує неформальні інститути. Через їх неофіційний і неписаний

характер існування неформальних інститутів є менш очевидним та складнішим для безпосереднього спостереження, що істотно ускладнює їх наукове дослідження [214].

Окремої уваги заслуговує визначення сутнісних характеристик «неформальної» політики. У межах неформальної політики домінують приватні та міжособистісні відносини, які мають пріоритет над формалізованими й нормативно регламентованими аспектами її функціонування та реалізації [209, с. 15]. Неформальна політика, на думку Т. Шевченко, характеризується такими рисами, як приватність (непотизм), непублічний характер (латентна політика), нелегальність (корупція), відсутність нормативно-правового регулювання (кланове лідерство, лобізм), а також партикулярність [209]. Досліджені та запропоновані авторкою сутнісні характеристики репрезентують неформальні інститути переважно як нелегальну, тобто негативну, детермінанту здійснення локальної влади. Значна частина наукових праць також зосереджена саме на негативних проявах впливу неформальних інститутів. Водночас у науковому дискурсі наявна позиція, відповідно до якої неформальна політика може мати не лише нейтральний, а інколи й позитивний функціональний вплив на суспільно-політичні процеси. На нашу думку, під час аналізу неформальних інститутів доцільно враховувати їх амбівалентний характер. З одного боку, непублічність і неформальність можуть стримувати розвиток формальних інститутів та підривати їхню інституційну спроможність. З іншого боку, вони виконують певну функціональну роль, оскільки завдяки неформальним зв'язкам і процедурам учасники політичного процесу здатні ухвалювати рішення швидше та з меншими транзакційними витратами, обходячи надмірні бюрократичні бар'єри.

Саме на цьому методологічному перетині перебуває теорія Е. Остром, яка запропонувала детальну систематизацію формальних правил за їх функціональним призначенням запропонувала Е. Остром. Вона розглядає їх як інституційні елементи, що визначають рамки поведінки учасників

управлінських процесів. На її думку, позиційні правила встановлюють набір доступних статусів у спільноті та кількість осіб, які можуть їх обіймати; правила входу та виходу визначають умови, за яких індивіди отримують доступ до цих позицій або залишають їх; правила сфери впливу окреслюють межі рішень та дій, на які може впливати особа, а також пов'язані з цим стимули чи витрати; правила управління регламентують перелік можливих дій особи на певній посаді; правила агрегування визначають, яким чином індивідуальні дії трансформуються у проміжні або кінцеві колективні результати; інформаційні правила встановлюють порядок, форму та канали обміну інформацією між посадовими особами. Така класифікація дозволяє розглядати інститути не як абстрактні структури, а як систему чітко визначених правил, що формують предиктивність, впорядкованість і результативність спільної дії [238].

Дослідження Е. Остром продемонструвало, що територіальні спільноти здатні ефективно управляти спільними ресурсами (common-pool resources) шляхом вироблення узгоджених правил, забезпечення моніторингу їх виконання та застосування градуйованих санкцій у разі порушень. Ефективний дизайн таких систем самоврядування передбачає інклюзивність, чіткість і передбачуваність правил, а також наявність дієвих механізмів вирішення конфліктів. Децентралізація управління спільними ресурсами на локальний рівень дає змогу враховувати особливості ресурсної бази та потреби конкретних громад, оскільки саме ті актори, які безпосередньо взаємодіють із відповідними системами, володіють найповнішим практичним досвідом їх повсякденного управління [238].

Теорія колективного управління ресурсами Е. Остром, на нашу думку, набуває особливої значущості у контексті відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад, оскільки демонструє здатність територіальних спільнот забезпечувати ефективне управління спільними благами навіть у складних і нестабільних умовах; територіальні громади в умовах постконфліктної трансформації виступають не лише

адміністративними одиницями, а й активними суб'єктами політичного процесу, які здатні брати відповідальність за відновлення критичної інфраструктури, управління природними ресурсами та вирішення локальних проблем, що робить підсилення їх колективної дієздатності одним із ключових завдань державної регіональної політики; принципи інституційного дизайну, сформульовані Е. Остром (інклюзивність залучення стейкхолдерів, прозорість процедур узгодження інтересів, сталі правила взаємодії, механізми контролю та підзвітності) створюють методологічну основу для переосмислення архітектури місцевого самоврядування на звільнених територіях, де традиційні моделі управління часто виявляються неефективними.

В цьому контексті підхід Е. Остром дає можливість осмислити управління спільними благами як процес, що має спиратися на участь громад, здатність до вироблення локальних правил, механізми моніторингу й застосування санкцій, а також на використання накопиченого досвіду взаємодії, адже саме ті, хто безпосередньо стикається з наслідками війни й відбудови, найкраще розуміють специфіку ресурсів та реальні потреби громади; такий підхід дозволяє інтегрувати колективні практики управління у загальну модель розвитку деокупованих територіальних громад, забезпечуючи не лише відновлення базових функцій, а й формування стійких механізмів локального самоврядування, здатних протидіяти інституційним провалам і сприяти довгостроковому розвитку.

Е. Остром розробила методологію інституційного аналізу та розвитку (IAD), яка стала однією з найефективніших методологічних рамок для вивчення локальних систем управління спільними ресурсами. У центрі цієї концепції перебуває «арена дії» (action arena) – соціальний простір, у межах якого актори взаємодіють відповідно до визначених правил і формують поведінкові моделі, що впливають на колективні результати [239].

Авторка також виокремлює три рівні правил, що структуровано впливають на процеси спільного управління – конституційні правила, які задають фундаментальні нормативні орієнтири та визначають, хто і яким

чином може змінювати інші правила; правила колективного вибору, що регулюють ухвалення рішень щодо розподілу ресурсів; операційні правила, які спрямовують щоденну діяльність користувачів ресурсу. Сталість і життєздатність систем спільного управління забезпечуються дотриманням ключових принципів інституційного дизайну, серед яких: чітко окреслені межі громади та об'єкта управління; відповідність локальних правил реальним умовам функціонування ресурсу; залучення користувачів до розроблення і модифікації правил; наявність внутрішніх механізмів моніторингу; застосування градуйованих санкцій у разі порушення; доступні механізми вирішення конфліктів; визнання державою права громади на самоорганізацію. Ці принципи створюють основу для формування ефективних локальних систем управління та підвищення їх стійкості в умовах зовнішніх викликів і трансформацій [239].

У контексті деокупованих територіальних громад ця логіка набуває особливої значущості, оскільки відновлення місцевого врядування залежить не стільки від формального відтворення адміністративних структур, скільки від реконструкції дієздатних правил взаємодії, які визначають здатність громади організовувати спільні дії після повернення від окупації. З огляду на підхід Д. Норта, який тлумачить інститути як систему формальних і неформальних правил, що структурують взаємодію акторів, концепція Е. Остром дозволяє пояснити, чому громади з різним рівнем інституційної спроможності, збереженими або порушеними практиками колективної дії та різним ступенем впливу неформальних інститутів демонструють нерівномірні темпи відновлення та розвитку. Запропонована методологія Е. Остром, на нашу думку, відкриває можливість аналізувати деокуповані територіальні громади в межах яких поєднання формальних норм, локальних неформальних практик та історично сформованих моделей взаємодії визначає їх реальну спроможність до інституційного відновлення та подальшого розвитку.

Нормативний підхід Дж. Марча та Й. Олсена (теорія «логіка відповідності» (logic of appropriateness)) доповнює аналіз постконфліктного

відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад, наголошуючи, що інститути функціонують не лише як формальні структури, а як системи норм, ролей і моделей поведінки. У період після деокупації саме ці елементи виявляються найбільш порушеними. Логіка доречності, яку описують автори, пояснює, що ефективність інститутів залежить від того, чи здатні актори діяти відповідно до усталених норм і чи співвідносять вони свої ролі з очікуваннями спільноти [233]. Окупація руйнує ці норми, тому відновлення місцевого самоврядування потребує не лише реструктуризації органів влади, а й реконструкції поведінкових практик, відновлення довіри та переосмислення ролей. Таким чином, концепція Дж. Марча та Й. Олсена дає змогу інтерпретувати відновлення деокупованих громад як процес відновлення інституційної спроможності, стабілізації моделей поведінки та переформатування інституційних очікувань, що є ключовим для формування життєздатних моделей розвитку.

У логіку інституційного відновлення деокупованих територіальних громад органічно вписуються й положення Р. Патнема щодо ролі соціального капіталу у функціонуванні місцевого самоврядування. На його думку, ефективність інститутів залежить не лише від формальних правил (як у підході Д. Норта) та не лише від інституційного дизайну (як у моделі Е. Остром), а від наявності горизонтальних мереж довіри, практик співпраці та здатності громад до колективної дії [241]. Для деокупованих громад це положення є визначальним, оскільки період окупації призводить до руйнування саме тих неформальних зв'язків, які забезпечують сталість інституцій. Втрата довіри, ослаблення локальних ініціатив і фрагментація громадської взаємодії унеможлиблюють запуск нових правил і моделей управління. Тому відновлення соціального капіталу виступає не додатковим, а структурно необхідним елементом інституційної спроможності: без нього інститути, навіть формально відбудовані, залишаються малоефективними. У цьому сенсі Р. Патнем доповнює підходи Норта, який наголошує на ролі «правил гри», та Е. Остром, яка акцентує на саморегульованих механізмах управління,

підкреслюючи, що саме соціальний капітал визначає здатність громад реалізувати ці механізми у практиці постконфліктного розвитку.

Відповідно, адаптація концепції соціального капіталу Р. Патнема до українських реалій повинна ґрунтуватися на врахуванні асиметрії досвіду різних територіальних громад, які проходять постконфліктну трансформацію нерівномірно; на усвідомленні війни як сталого контексту, що формує специфічний режим функціонування соціальних систем; на переосмисленні громадянської участі не як сталої інституціоналізованої практики, а як динамічної моделі колективної дії, яка здатна посилюватися або послаблюватися залежно від рівня довіри та безпекових умов; а також на визнанні того, що соціальний капітал у таких громадах набуває гнучких, кризово адаптованих форм. Деокуповані територіальні громади демонструють нові механізми вироблення соціального капіталу, що базуються на неформальних горизонтальних зв'язках, самоорганізації, волонтерстві та взаємодопомозі, які активізуються у відповідь на загрози та нестабільність. Така модель соціального капіталу не є сталим «накопиченням» у традиційному розумінні, а постає як ресурс, який формується, мобілізується та переформатовується в умовах невизначеності та тривалих кризових станів.

У цьому сенсі концепція Р. Патнема органічно доповнює підходи Е. Остром і Д. Норта, оскільки дозволяє пояснити, чому у деокупованих громадах відновлення формальних правил та інституційних механізмів є лише частиною процесу відбудови, а реальна здатність до розвитку визначається тим, наскільки швидко громада відновлює довіру, солідарність, здатність діяти спільно та підтримувати усталені норми взаємодії. Розвиток такого типу соціального капіталу стає не лише індикатором постконфліктного відновлення, а й передумовою формування стійких моделей місцевого самоврядування, адаптованих до умов небезпеки, нестабільності та високої інституційної вразливості.

Мережева теорія дослідження політики є аналітичним підходом, що розглядає політичні процеси не як лінійну послідовність формальних рішень,

а як складну систему взаємопов'язаних акторів і організацій, об'єднаних у мережу взаємодії. У межах цього підходу політика постає як динамічний простір обміну інформацією, ресурсами та впливами, де державні й недержавні актори перебувають у постійних відносинах взаємної залежності. Теоретичні засади мережевого підходу почали формуватися у 1970-х роках у відповідь на потребу пояснити реальні механізми прийняття рішень, які не вкладалися в ієрархічні або інституційно формалізовані моделі. У подальшому мережева теорія набула широкого поширення не лише в політичній науці, а й у соціології, економіці та інформаційних науках, що зумовлено її міждисциплінарним характером і високою пояснювальною спроможністю. Значний внесок у розвиток цього підходу зробив М. Грановеттер, який обґрунтував роль соціальних і міжорганізаційних зв'язків у формуванні рішень та поведінки акторів. М. Грановеттер у праці «Сильні зв'язки та слабкі зв'язки» досліджував особливості взаємодії між людьми в соціальних мережах. У своїх висновках він показав, що «слабкі зв'язки», які характеризуються нижчим рівнем інтенсивності, можуть мати більш вагоме значення для передачі інформації та отримання нових можливостей, ніж «сильні зв'язки» [222, с. 1360-1380].

Основними принципами мережевої теорії дослідження політики є акцент на взаємодії та взаємозалежності, відповідно до якого політичні процеси й рішення не можуть розглядатися поза системою взаємодії між різними акторами та організаціями, оскільки саме ці взаємодії визначають формування й реалізацію політики через вплив на доступ до ресурсів, інформації та можливостей впливу; зосередження уваги на структурі мережі, що передбачає аналіз не лише індивідуальних характеристик акторів, а й конфігурації зв'язків між ними, яка визначає розподіл інформації, ресурсів і потенціал впливу та безпосередньо впливає на поведінку акторів і прийняття рішень; визнання різноманітності та складності мереж, оскільки мережева теорія виходить із того, що мережі можуть суттєво відрізнятися за структурою, складом і характером взаємодії, а також змінюватися та еволюціонувати з

часом; розуміння нелінійного характеру політичного процесу, який формується через постійну взаємодію між акторами та організаціями і залежить від їхніх взаємин та взаємного впливу; врахування динаміки мережі, що передбачає аналіз змін у складі акторів, ресурсному забезпеченні або правилах взаємодії та їхнього впливу на функціонування мережі; використання кількісних методів і різноманітних джерел даних, зокрема соціометрії, аналізу соціальних мереж, анкетування та інтерв'ю, що забезпечує комплексний і багатовимірний підхід до дослідження політичних процесів [253].

Мережева теорія виокремлює дві основні сфери аналізу, охоплюючи вертикальну та горизонтальну політичну взаємодію між різними рівнями управління в державі й суспільстві, а також співпрацю між соціальними та економічними групами, що реалізується через створення організацій, союзів та інших форм колективної взаємодії. Практична перевірка положень мережевої теорії здійснюється шляхом проведення компаративних досліджень політичних мереж у різних країнах, у межах яких беруться до уваги національна специфіка, інституціональна біографія, особливості мережевої конфігурації та накопичений досвід управління політичним життям у кожній окремій державі [201, с. 65].

Отже, мережевий підхід дозволяє інтерпретувати розвиток деокупованих територіальних громад. Застосування мережевого підходу забезпечує аналіз взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, міжнародними донорами, громадянським суспільством, а також пояснює роль мережевого врядування у формуванні інституційної спроможності та стійких траєкторій розвитку громад.

Використання конфліктологічної парадигми дало змогу розглядати деокуповані територіальні громади як простір латентних і відкритих конфліктів, зумовлених наслідками окупації, соціальною фрагментацією та трансформацією владних відносин. Застосування цього підходу забезпечує глибше розуміння деструктивного впливу як формальних, так і неформальних

детермінаційних чинників на процеси відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад, а також дозволяє виявити конфліктні вузли, що визначають динаміку постконфліктної трансформації на локальному рівні.

Методологічно значущим для дослідження є системний підхід, який дозволив розглядати територіальну громаду як відкриту, багаторівневу та динамічну соціально-політичну систему, що функціонує в умовах постійної взаємодії із зовнішнім середовищем. У межах цього підходу особливий акцент зроблено на теорії адаптації (К. Дойч [217], Д. Істон [219], Н. Луман [231]). У контексті деокупованих територіальних громад адаптація виступає передумовою відновлення функціональності соціально-політичної системи. У цьому контексті також використано теорії стійкості (Б. Вокер [252], К. Гольлінг [224], Р. Кеохейн [226]). У межах цих теорій стійкість трактується не лише як здатність системи зберігати функціональність у кризових умовах, а і як спроможність до трансформації та формування нових траєкторій розвитку. У політико-інституційному вимірі стійкість деокупованих територіальних громад включає здатність інститутів влади функціонувати в умовах невизначеності, мобілізувати внутрішні й зовнішні ресурси, формувати мережеві механізми підтримки та переходити від відновлення до стратегічного розвитку.

Моделювання просторового розвитку територіальних громад є важливим для забезпечення ефективного використання ресурсів, створення комфортних умов для життя населення та функціонування бізнесу, особливо в умовах повоєнного відновлення. Це питання набуває особливої актуальності в контексті децентралізації та військової агресії РФ проти України.

Моделювання просторового розвитку територіальних громад у повоєнний період потребує чіткої методологічної основи, здатної враховувати виклики та ризики, а також ефективного державного регулювання, що забезпечить збалансоване та стає відновлення деокупованих територіальних громад. У Звіті НДЦ ІПР НАН України «Моделювання просторового розвитку

об'єднаних територіальних громад в Україні» за 2023 рік [98] визначено конструктивні методологічні підходи та відповідно виклики та ризики для розвитку деокупованих територіальних громад. Просторовий розвиток деокупованих громад потребує інтегрованого підходу, що поєднує стратегічне планування, відновлення критичної інфраструктури, соціально-економічну реабілітацію та когнітивне моделювання з урахуванням безпекових, демографічних та екологічних викликів [98].

Військова агресія РФ значно загострила проблеми моделювання розвитку, збільшивши соціальні, економічні, безпекові та екологічні загрози. Визначено групи ризиків, зокрема інституційні, демографічні, економічні, екологічні та безпекові [44, с. 83].

Відновлення деокупованих територіальних громад має ґрунтуватися на комплексній державній політиці, що враховує ключові структурні компоненти, серед яких людський капітал, ефективне управління, фінансове забезпечення, розподіл відповідальності між рівнями влади та просторовий розвиток, орієнтований на рівномірне відновлення регіонів. Важливою є координація між громадами, державою, донорами та волонтерськими організаціями, щоб допомога доходила до всіх, хто її потребує. Надання соціальної підтримки охоплює ВПО та людей, що повертаються, сприяючи їхньому поверненню до нормального життя. Одночасно відновлюється аграрне виробництво та економічна активність громад шляхом підтримки фермерів, постачання насіння та матеріалів для самозабезпечення. Також здійснюється юридична допомога та оформлення документів, відновлення прав і доступу до державних програм, що дозволяє громадам відновлювати офіційний статус і власність [126].

У сфері людського капіталу першочерговим завданням є зміцнення державних інституцій, підвищення довіри суспільства до влади та залучення професіоналів, приватного сектору й громадянського суспільства до процесу відновлення, що має доповнюватися створенням сприятливих умов для повернення українців з-за кордону як потужного імпульсу для економічного

зростання та інтеграції країни в ЄС. Управління відновленням потребує запровадження прозорих процедур використання коштів донорів, створення дієвих консультаційних рад за участю громадськості та бізнесу, а також залучення приватного сектору з урахуванням публічних інтересів та конкурентного середовища, що сприятиме ефективному використанню ресурсів [47].

О. Іванова та ін. розробили та запропонували різні сценарії просторового розвитку територіальних громад, які враховують характер проблем та ступінь впливу бойових дій. Основні сценарії включають базовий, відновлювальний та розвитковий, які відрізняються напрямком відновлення та інерційністю розвитку громади [225].

Базовий сценарій передбачає збереження інерційної траєкторії розвитку з пріоритетом підтримання життєзабезпечення та мінімальної функціональної спроможності громади. Відновлювальний сценарій орієнтований на поетапне відновлення зруйнованої інфраструктури та економічної активності з урахуванням ресурсних обмежень і підвищених безпекових ризиків. Розвитковий сценарій передбачає переорієнтацію просторового та економічного розвитку громади на нові структурні пріоритети, що залежать від галузевої спеціалізації, інвестиційного потенціалу та здатності громади інтегруватися у ширші регіональні та міжрегіональні мережі [225].

Доцільність реалізації окремих сценаріїв та їх комбінацій оцінюється за допомогою методу аналізу ієрархій, що дозволяє формувати комбіновані сценарії просторового розвитку, які оптимально поєднують проєкти, спрямовані на досягнення локальних цілей громади, із забезпеченням стратегічної мети її сталого повоєнного відновлення.

На нашу думку, основна проблема полягає в тому, що ця трикаскадна модель просторового розвитку (ядро, середній рівень, зовнішній контур) є теоретично привабливою, але складною для реалізації через значні відмінності у рівні руйнувань, соціально-економічних умовах та адміністративних особливостях громад. Крім того, спрощене поділення на базовий,

відновлювальний та розвитковий сценарії не враховує динамічних змін безпекової ситуації, фінансової нестабільності та політичного контексту, що може призводити до значної похибки в прогнозах.

Включення до моделі соціально-економічних та екологічних ризиків через зовнішній контур є важливим, проте методологія оцінки взаємозалежності цих факторів є недостатньо розробленою, а врахування змін демографічної ситуації, рівня державної підтримки та локальної економіки залишається обмеженим. Додатковою проблемою є те, що модель недостатньо враховує політичні та адміністративні особливості різних територій, що може ускладнювати її ефективне впровадження. Деокуповані громади мають різний рівень автономності, фінансової спроможності та доступу до ресурсів, що робить необхідним створення гнучких стратегій, адаптованих до кожного конкретного випадку. Хоча метод аналізу ієрархій дозволяє комбінувати сценарії розвитку залежно від місцевих потреб, його практичне застосування може ускладнюватись низькою координацією між громадами, місцевою та центральною владою. Окрім того, модель базується переважно на теоретичних припущеннях і поки що не має широкої емпіричної перевірки, що ставить під сумнів її ефективність у реальних умовах [80, с. 257].

Для підвищення точності прогнозів необхідно розширити використання реальних даних та впровадити комбіновані підходи. Особливо важливим для деокупованих громад є врахування безпекових аспектів, оскільки планування має базуватися не лише на економічних показниках, а й на оцінці ризиків повторної ескалації бойових дій, стану критичної інфраструктури та демографічної ситуації. Таким чином, хоча модель може бути корисною для загального стратегічного планування, її застосування до деокупованих територій потребує суттєвого доопрацювання, включаючи адаптацію до швидкозмінного середовища, розширення емпіричної бази та інтеграцію з національними та міжнародними програмами відновлення.

Таким чином, моделювання може стати важливим інструментом відновлення деокупованих територій, якщо воно буде інтегроване з

реалістичними сценаріями розвитку, адаптованими до динамічних умов та регіональних особливостей [80, с. 257].

У контексті дослідження моделей розвитку деокупованих територіальних громад особливе місце посідає сценарний метод, оскільки дозволяє поєднати багатофакторний аналіз, властивий неоінституціональному підходу, із динамічною природою воєнно-політичних трансформацій. Тому включення сценарного методу на рівні методології логічно впливає із загальної структури роботи і доповнює застосовані раніше концепти регіональної безпеки, інституційного розвитку та аналізу політичних процесів у нестабільних середовищах.

Сценарний метод дозволяє дослідити не лише можливі траєкторії відновлення громад, а й те, як різні комбінації інституційної спроможності, рівня безпеки, політичної підтримки, парадипломатичної активності та доступу до ресурсів здатні змінювати конфігурацію розвитку. У випадку деокупованих територій цей підхід є особливо релевантним, адже відновлення таких громад не зводиться до лінійного відтворення повоєнної інфраструктури. Натомість йдеться про моделювання управлінських рішень у просторі, де одночасно присутні наслідки тривалої окупації, руйнація соціального капіталу, інституційні провали, потреба у відновленні легітимності влади, а також конкуренція між формальними та неформальними інститутами, що детально характеризувалося у попередніх підрозділах.

Застосування сценарного методу у роботі ґрунтується на поєднанні декількох аналітичних площин. По-перше, це виокремлення ключових визначальних факторів, які впливають на розвиток громад після деокупації, зокрема рівня інституційної спроможності місцевої влади, обсягів державної та міжнародної підтримки, інтенсивності безпекових загроз, темпів демографічного повернення, структури локальної економіки, масштабів екологічних та інфраструктурних руйнувань. По-друге, це оцінка варіативності зовнішніх умов: політичних рішень, зміни воєнної динаміки, пріоритетів міжнародних донорів, коливань національної регіональної

політики. Саме взаємодія цих факторів та невизначеність їх конфігурації визначають необхідність прогнозування альтернативних можливих майбутніх станів системи, а не спроб побудувати єдиний лінійний прогноз.

Обґрунтовуючи використання сценарного методу, доцільно підкреслити, що він дозволяє врахувати різні траєкторії реконструкції та розвитку – від сценаріїв прискореного відновлення, коли інституційна спроможність зростає паралельно з масштабною донорською підтримкою, до сценаріїв гальмування розвитку, де невирішеність безпекових ризиків, слабкість місцевих адміністрацій та дія неформальних інститутів (зокрема корупційних практик або спотворених горизонтальних зв'язків, успадкованих із періоду окупації) можуть звести нанівець позитивні імпульси відновлення. Сам метод не намагається визначити, який із сценаріїв є більш імовірним; його завдання полягає у тому, щоб показати альтернативні можливі майбутні стани і тим самим надати інструмент для формування адаптивних управлінських рішень.

У межах дисертації сценарний метод виконує також функцію інтегратора усіх попередніх теоретичних та емпіричних напрацювань. Його застосування дозволяє пов'язати аналіз інституційної спроможності, проблем локального управління, ризиків та загроз, впливу парадипломатії, моделей донорської підтримки та механізмів регіональної політики у цілісну концептуальну структуру.

Ураховуючи специфіку деокупованих громад сценарний метод виступає ефективним інструментом для пояснення неоднорідності їх розвитку. Він допомагає продемонструвати, як різні моделі від державоцентричних до мережевих, від інклюзивних до таких, що ґрунтуються на зовнішній підтримці, можуть формуватися залежно від комбінації внутрішніх та зовнішніх факторів.

Таким чином, застосування сценарного методу у цій дисертації не лише поглиблює методологічну основу дослідження, але й дозволяє концептуалізувати розвиток деокупованих територіальних громад як процес,

що завжди розгортається у полі багатоваріантності. Це надає можливість перейти від опису окремих проблем до розуміння їх системних взаємозв'язків і вибудувати такі науково обґрунтовані моделі розвитку, які враховують як передбачувані, так і непередбачувані політичні, інституційні та соціальні динаміки, властиві територіям, що пережили окупацію та повернення під контроль української держави.

Для формування емпіричної основи дослідження було визначено загальну кількість деокупованих територіальних громад та сформульовано критерії їх відбору для дослідження.

На момент відбору мною територіальних громад (станом на кінець 2023 року) було деокуповано – 89 територіальних громад [146].

Критерії відбору для дослідження були такі:

1) аналітична репрезентативність, що передбачає здатність відібраних кейсів відобразити типові траєкторії постдеокупаційного розвитку;

2) методологічна мінімальна достатність, яка полягає у відборі такої кількості громад, що є достатньою для виявлення типових особливостей розвитку без надмірного дублювання аналітичних параметрів.

Застосування зазначених критеріїв зумовило формування обмеженої, але внутрішньо різномірної сукупності кейсів, які не відтворюють один одного за ключовими характеристиками, що дало змогу уникнути аналітичного дублювання та простежити різні траєкторії відновлення і розвитку деокупованих територіальних громад.

Відповідно, під час формування емпіричної основи дослідження свідомо не застосовувалися принципи медійної впізнаваності, унікальності кейсів чи масштабності руйнувань. Зокрема, Ізюмська та Балаклійська територіальні громади не були включені до дослідження, оскільки за сукупністю ключових параметрів вони не додають принципово нових аналітичних змінних порівняно з уже репрезентованими у вибірці громадами Харківської області.

Сукупність відібраних громад орієнтована на відображення типових, а не унікальних сценаріїв постконфліктного розвитку та охоплює різні формати

управління – функціонування органів місцевого самоврядування, діяльність ВА у прифронтових регіонах, а також змішані моделі управління в умовах тривалої безпекової нестабільності. Водночас територіальний склад відбору сформовано з урахуванням регіонального та типологічного балансу, що забезпечує представлення міських, селищних і сільських територіальних громад у різних регіонах України та унеможлиблює регіональну упередженість дослідження. Сукупність зазначених характеристик створює аналітичні умови для простеження різних траєкторій відновлення – від відносно швидкої інституційної стабілізації до затяжних кризових форм управління, що є принципово важливим для побудови узагальненої комплексної моделі розвитку деокупованих територіальних громад.

Верифікація відповідності відібраних громад зазначеним параметрам здійснювалася на основі аналізу офіційних вебресурсів деокупованих територіальних громад [106; 107; 108; 109; 110; 111; 113; 114; 115; 116; 117; 118; 119; 120; 121; 122; 123].

На момент проведення дослідження було опубліковано 4 постанови (застосовні до всіх відібраних громад, де створено ВА, крім Херсонської міської територіальної громади), які визначають повністю передачу повноважень від ОМС до ВА: Постанова Верховної Ради України «Про здійснення начальниками ВА населених пунктів у Херсонській області повноважень, передбачених частиною другою статті 10 Закону України "Про правовий режим воєнного стану"» [149; 150]; Постанова Верховної Ради України «Про здійснення начальниками ВА населених пунктів у Баштанському та Миколаївському районах Миколаївської області повноважень, передбачених частиною другою статті 10 Закону України "Про правовий режим воєнного стану"» [151]; Постанова Верховної Ради України «Про здійснення начальниками військових адміністрацій населених пунктів у Харківській області повноважень, передбачених частиною другою статті 10 Закону України "Про правовий режим воєнного стану"» [152].

Водночас ч. 2 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного

стану» передбачає, що Верховна Рада України за поданням Президента України може ухвалити рішення про покладення на начальника ВА повноважень відповідної ради, її виконавчого комітету та сільського, селищного чи міського голови; при цьому ВА, окрім повноважень, визначених зазначеним Законом, здійснюють повноваження відповідних органів місцевого самоврядування та мають право затверджувати тимчасову структуру виконавчих органів відповідної сільської, селищної або міської ради [156]. Особливий випадок становить Херсонська міська територіальна громада, де функціонування ВА поєднується з формальним та фактичним збереженням міської ради та виконавчого комітету [123] (тобто до цієї громади не застосовується п. 2 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»).

Емпіричною основою дослідження для побудови комплексної моделі розвитку деокупованих територіальних громад обрано 18 територіальних громад, деокупованих у 2022 році, які репрезентують різні умови постконфліктного розвитку. Відібрані територіальні громади перебували під фактичною окупацією, зазнали різного рівня воєнних загроз у постдеокупаційний період – від стабілізованих умов до постійної загрози повторних атак або реокупації, розташовані в різних регіонах (Північ, Південь, Північний Схід та Центр), відрізняються тривалістю деокупації (від одного до дев'яти місяців), інституційно-управлінським статусом, типом територіальних громад (міські, селищні та сільські), а також рівнем донорської активності (від високого до низького рівня міжнародної допомоги).

Нами було обрано громади Київської області (Ірпінська міська територіальна громада, Макарівська селищна територіальна громада, Бучанська міська територіальна громада), Миколаївської області (Снігурівська міська територіальна громада, Первомайська селищна територіальна громада, Горохівська сільська територіальна громада), Херсонської області (Нововоронцовська селищна територіальна громада, Бериславська міська територіальна громада, Новорайська сільська

територіальна громада, Борозенська сільська територіальна громада, Великоолександрівська селищна територіальна громада, Чорнобаївська сільська територіальна громада, Херсонська міська територіальна громада), Сумської області (Тростянецька міська територіальна громада, Новослобідська сільська територіальна громада) та Харківської області (Куп'янська міська територіальна громада, Борівська селищна територіальна громада, Петропавлівська сільська територіальна громада).

Список головних характеристик відібраних для дослідження громад наведений у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1. Критерії відбору деокупованих територіальних громад для дослідження

Регіон / громада	Рік деокупації	Статус управління	Безпековий контекст	Тип громади	Донорська активність
Ірпінська міська територіальна громада	2022	місцеве самоврядування	стабілізований	міська	висока
Макарівська селищна територіальна громада	2022	місцеве самоврядування	стабілізований	селищна	середня
Бучанська міська територіальна громада	2022	місцеве самоврядування	стабілізований	міська	висока
Снігурівська міська територіальна громада	2022	військова адміністрація	нестабільний	міська	низька–середня
Первомайська селищна територіальна громада	2022	військова адміністрація	нестабільний	селищна	низька
Горохівська сільська територіальна громада	2022	військова адміністрація	нестабільний	сільська	низька

продовження таблиці 1.1.

Нововоронцовська селищна територіальна громада	2022	військова адміністрація	високі ризики	селищна	низька
Бериславська міська територіальна громада	2022	військова адміністрація	високі ризики	міська	середня
Новорайська сільська територіальна громада	2022	військова адміністрація	високі ризики	сільська	низька
Борозенська сільська територіальна громада	2022	військова адміністрація	високі ризики	сільська	низька
Великоолександрівська селищна територіальна громада	2022	військова адміністрація	високі ризики	селищна	низька
Чорнобаївська сільська територіальна громада	2022	військова адміністрація	високі ризики	сільська	середня
Херсонська міська територіальна громада	2022	військова адміністрація / міське самоврядування	критичний	міська	висока

продовження таблиці 1.1.

Тростянецька міська територіальна громада	2022	місцеве самоврядування	прикордонний	міська	середня
Новослобідська сільська громада	2022	місцеве самоврядування	високі ризики	селищна	низька
Куп'янська міська територіальна громада	2022	військова адміністрація	загроза реокупації	міська	середня
Борівська селищна територіальна громада	2022	військова адміністрація	нестабільний	селищна	низька
Петропавлівська сільська територіальна громада	2022	військова адміністрація	нестабільний	сільська	низька

Складено автором на основі інформації з офіційних сайтів відібраних деокупованих територіальних громад [99; 106; 107; 108; 109; 110; 111; 113; 114; 115; 116; 117; 118; 119; 120; 121; 122; 123].

1.3. Інституційна спроможність локальної влади на деокупованих територіях

Унаслідок повномасштабної збройної агресії РФ проти України та встановлення режиму тимчасової окупації на окремих територіях перед державою постає комплексне завдання, яке виходить далеко за межі фізичної реконструкції пошкоджених об'єктів. Звільнені територіальні громади функціонують у середовищі багатовимірних постконфліктних змін, що характеризуються одночасним впливом безпекових ризиків, інституційних дисфункцій, правової невизначеності та глибоких соціально-політичних трансформацій. Вирішальне значення для деокупованих територіальних громад має їх здатність у стислі строки відновити управлінські функції, забезпечити безперервне надання базових публічних послуг, налагодити залучення громадськості та адекватно реагувати на нові безпекові й соціальні виклики. Саме від цього залежить не лише повсякденна якість життя місцевого населення, а й загальна стійкість політичної системи держави. У такому контексті інституційна спроможність набуває розширеного змісту, оскільки охоплює не тільки формальну наявність адміністративних структур, але й фактичну результативність процесів ухвалення рішень, адаптивність управління, рівень прозорості та підзвітності влади, а також ефективність комунікації з громадянами. Аналіз і розуміння механізмів посилення цієї спроможності виступають необхідною передумовою формування дієвої політики реінтеграції та забезпечення стійкого розвитку у повоєнний період [73, с. 42].

Інституційна спроможність деокупованих територіальних громад у повоєнний період виступає критично важливим чинником забезпечення стабільності, відновлення базових управлінських функцій та подальшого розвитку системи місцевого самоврядування. У широкому значенні інституційна спроможність розуміється як здатність певної інституційної структури ефективно реалізовувати свої ключові функції та здійснювати

контроль за їх виконанням на всіх рівнях управління – від центрального до локального. У контексті територіальної громади ця характеристика охоплює два взаємопов'язані компоненти: інституційну спроможність органів місцевого самоврядування та інституційну спроможність безпосередньо мешканців громади [103, с. 94].

У національній нормативно-правовій базі поняття спроможності територіальної громади визначено Методикою формування спроможних територіальних громад, затвердженою у 2015 році. У зазначеному документі спроможність громади трактується як її здатність, сформована в результаті процесів добровільного об'єднання або приєднання, забезпечувати виконання базових публічних функцій у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Така здатність реалізується безпосередньо або через органи місцевого самоврядування та передбачає гарантоване надання ключових публічних послуг у соціально значущих сферах (освіті, культурі, охороні здоров'я, соціальному забезпеченні й житлово-комунальному господарстві) з урахуванням кадрового потенціалу, фінансової спроможності та рівня розвитку інфраструктури громади [145].

Після завершення у 2020 році процесу нормативно-правового закріплення та визначення територіальних громад в Україні актуалізувалося завдання формування дієвих підходів до оцінювання їх спроможності. У цьому контексті особливого значення набула організаційна спроможність об'єднаних територіальних громад, яка розглядається як здатність органів місцевого самоврядування забезпечувати виконання делегованих і власних повноважень. Реалізація такого оцінювання потребує концептуальної визначеності меж спроможності, ідентифікації її ключових параметрів, а також розроблення системи вимірюваних індикаторів, що дають змогу фіксувати рівень досягнення управлінських результатів.

Інституційна спроможність органів місцевого самоврядування має комплексний характер і формується у межах кількох взаємопов'язаних вимірів. Передусім ідеться про стратегічний компонент, який відображається

у наявності обґрунтованої стратегії розвитку територіальної громади та реалістичного механізму її імплементації. Не менш важливим є кадрово-освітній вимір, що характеризується достатністю людських ресурсів і рівнем професійної підготовки посадових та виборних осіб місцевої влади. Окрему роль відіграє інноваційна складова, пов'язана зі спроможністю громад упроваджувати сучасні управлінські інструменти, зокрема цифрові рішення та елементи електронного врядування, ефективність яких визначається не декларативністю, а практикою їх використання. Інституційна спроможність також виявляється у здатності органів місцевого самоврядування раціонально використовувати наявні ресурси та потенціал громади, що знаходить відображення у результативності управлінських рішень. Важливим індикатором є рівень управління зовнішніми взаємодіями, зокрема міжсекторальною співпрацею, а також конкурентні позиції громади в загальнонаціональному просторі. Завершальним виміром виступає узгодженість локальних політик із задекларованими цілями розвитку громади, що проявляється у відповідності управлінських рішень очікуванням мешканців та реальних результатах реалізації стратегічних документів [103, с. 95].

Таким чином, рівень інституційної спроможності територіальної громади та її мешканців виступає визначальним чинником, що безпосередньо впливає на динаміку її розвитку. У цьому контексті доцільним є виокремлення базових підходів до оцінювання інституційної спроможності. Першим із них є компетентнісний підхід, орієнтований на ефективність функціонування системи управління органів місцевого самоврядування, зокрема на якість, доступність і комплексність публічних послуг, а також на рівень задоволеності мешканців громади результатами їх надання. Другим є ресурсний підхід, який передбачає оцінювання ефективності використання сукупного потенціалу громади, включно з матеріальними, технічними, природними та інформаційними ресурсами, з урахуванням їх здатності трансформуватися у суспільно корисні продукти та послуги для населення. Комплексне

застосування зазначених підходів дає змогу сформулювати об'єктивне уявлення про рівень інституційної спроможності громади в умовах відновлення та розвитку [10, с. 236]. Водночас у поствоєнних умовах окреслені підходи виявляються концептуально обмеженими та потребують суттєвого переосмислення. Оцінювання інституційної спроможності деокупованих територіальних громад не може зводитися виключно до показників ефективності поточного управління чи раціональності використання наявних ресурсів. Воно має включати аналіз адаптивного потенціалу громад, їх здатності до відновлення зруйнованих інституційних структур, залучення зовнішньої фінансової й експертної підтримки, соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб, а також забезпечення стійкості до можливих повторних кризових викликів. За таких умов актуалізується потреба в оновленні теоретико-методологічних підходів до визначення інституційної спроможності, які б адекватно відображали особливості постконфліктного відновлення, процесів гуманітарної стабілізації та довгострокового розвитку громад, ґрунтуючись на принципах інклюзивності, безпекової орієнтованості та сталості [73, с. 43].

З урахуванням викладеного доцільно виокремлювати кілька основних типів інституційної спроможності територіальних громад, що дає змогу точніше окреслити реальний стан управлінських і ресурсних можливостей на різних етапах адаптації: потенціальну, або розрахункову, спроможність, яка ґрунтується на попередньо визначених нормативних параметрах і прогностичних розрахунках; спроможність, визначену відповідно до методичних підходів, закріплених у чинних нормативно-правових актах, тобто реальну інституційну спроможність [90]. Вважаємо, що саме останній тип інституційної спроможності потребує пріоритетної уваги в умовах деокупації, оскільки він найбільш повно відображає рівень стійкості та адаптивності територіальної громади до нової соціально-політичної реальності. Водночас необхідно враховувати, що чинна Методика формування спроможних територіальних громад, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 214 від 8

квітня 2015 року, на сьогодні фактично втратила актуальність і не забезпечує належного врахування нових викликів та умов, які вже виникають і надалі виникатимуть у процесі повоєнного відновлення та деокупації територій.

Важливою експертною дискусійною платформою стала конференція «(Де)окуповані та прифронтові громади на шляху до відновлення: інституційні рішення», що відбулася 21 травня 2025 року, у межах якої основну увагу було зосереджено на інституційних підходах до відновлення територій, що зазнали впливу збройної агресії, а також на пошуку практичних рішень для посилення інституційної спроможності деокупованих територіальних громад [51]. Наголошено, що визначальними чинниками повернення населення до своїх громад є відчуття безпеки, а також довіра до місцевої влади, її відкритість і спроможність до конструктивного діалогу з громадянами. У ході обговорення були проаналізовані різні механізми та передумови інституційного відновлення прифронтових і деокупованих територій України з концентрацією уваги на чотирьох ключових напрямках: публічному управлінні, кадровому потенціалі, адміністративно-територіальній організації та залученні громадськості [165]. Водночас було наголошено, що повернення мешканців безпосередньо залежить від швидкого доступу до якісних публічних послуг та ефективної й прозорої комунікації між органами влади та громадянами, що, своєю чергою, сприяє зміцненню соціальної згуртованості; окрему увагу приділено питанню збереження інституційної пам'яті, яка набуває особливого значення в умовах деокупованих територій; ВА в таких громадах відіграють визначальну роль у підтриманні функціонування базових інституцій і забезпеченні безперервності управлінських процесів, тим самим закладаючи підґрунтя для подальшого відновлення місцевого самоврядування після стабілізації безпекової ситуації [128]. Також було акцентовано увагу на необхідності активної участі територіальних громад у процесах відновлення та зміцнення державності; важливій ролі громадянських ініціатив, волонтерських рухів і локальних «форпостів», які забезпечують підтримку на місцях та сприяють поверненню

життя у постраждалих населені пункти; значущості впровадження цифрових інструментів, що підвищують ефективність управління процесами відновлення; необхідності координації дій між центральними органами влади та територіальними громадами з метою забезпечення узгодженості управлінських рішень; потенціалі геоінформаційної системи для регіонального розвитку (ГІС РР) та цифрової платформи DREAM, які сприяють підвищенню якості планування відновлення, забезпечують прозорість, підзвітність і публічний моніторинг реалізації проєктів [171].

У цьому контексті особливої уваги заслуговує досвід територіальних громад, які ще до початку повномасштабного вторгнення мали сформовану інституційну основу та сталі механізми управління. Практика засвідчує, що саме громади з належним рівнем розвитку до початку війни й надалі демонструють вищу здатність до адаптації, більшу стійкість і вищу управлінську ефективність у період відновлення. Їх спроможність до мобілізації ресурсів, підтримання постійного зв'язку з мешканцями та оперативного реагування на нові виклики зумовлена наявністю усталеної інституційної бази, яка й визначає успішність відновлення у довгостроковій перспективі [174, с. 11].

У цьому контексті доцільно виокремити ключові чинники, що визначають організаційну та інституційну спроможність деокупованих територіальних громад у процесі повоєнної трансформації: здатність здійснювати оцінку ризиків і інтегрувати компонент відновлення до стратегічних документів розвитку; стратегічний підхід до процесів відновлення, який виходить за межі суто фізичної відбудови; ефективне залучення та використання фінансових і людських ресурсів; налагоджену співпрацю з українським громадянським суспільством; просування бренду громади на міжнародному рівні через інструменти публічної та парадипломатичної активності; дотримання демократичних процедур і принципу колегіальності у процесі ухвалення управлінських рішень [174, с. 11-12].

Практичний досвід відібраних деокупованих територій надає важливі емпіричні орієнтири для осмислення реальних потреб і викликів, пов'язаних із розбудовою інституційної спроможності в умовах триваючої безпекової загрози. Зокрема, досвід деокупованих територіальних громад Херсонської області засвідчує, що повноцінне відновлення є можливим лише після стабілізації безпекової ситуації, оскільки систематичні обстріли фактично унеможливають відбудову інфраструктури та нормальне функціонування органів місцевого самоврядування. Водночас уже на цьому етапі актуалізується потреба у формуванні інституційної спроможності на трьох ключових рівнях: гуманітарному, оперативному та стратегічному.

На першому рівні ключовим є не лише забезпечення базових гуманітарних потреб населення, а й запобігання формуванню надмірної соціальної пасивності, що може виникати внаслідок безадресного розподілу допомоги. Це вимагає проведення системної оцінки потреб мешканців і залучення громадських організацій до надання соціальних послуг з огляду на обмежену інституційну спроможність ОМС у деокупованих громадах.

Другий рівень пов'язаний із відновленням системи публічних послуг, насамперед соціальних, які залишаються недостатньо доступними для вразливих категорій населення. У громадах із переважанням осіб старшого віку пріоритетного значення набувають послуги з догляду, підтриманого проживання та паліативної допомоги. Водночас актуальним є залучення безробітних до сфери соціальних послуг через програми навчання та професійної переорієнтації, що дає змогу частково компенсувати кадровий дефіцит.

Третій рівень стосується стратегічного відновлення та підготовки до повоєнного розвитку і передбачає системний моніторинг і збір даних для планування, формування кадрового резерву, перегляд формули міжбюджетного вирівнювання та реформування механізмів державної підтримки, зокрема Фонду регіонального розвитку. У цьому контексті важливим є також активізація міжнародного співробітництва, яке може стати

додатковим ресурсом для відновлення та посилення інституційної спроможності ОМС [2, с. 33-34].

На думку В. Безгін, після звільнення від окупації для різних територій застосовуються різні моделі відновлення самоврядування. На короткочасно окупованих територіях із дієвою владою самоврядування відновлюється майже повністю. Для громад, що перебували під окупацією тривалий час, потрібна спеціальна модель реанімації влади, адже місцеві структури могли бути зруйновані або інтегровані в систему окупанта. На сильно постраждалих територіях можливе застосування радикальніших підходів із адаптованими правилами відновлення [11]. Водночас наголошено, що ВА мають діяти лише там, де без них неможливо відновити місцеву владу, а на решті територій має працювати класичне місцеве самоврядування [97]. У продовження зазначеної критичної позиції доцільно підкреслити, що чинне законодавче формулювання не забезпечує належної визначеності меж застосування ВА, що потенційно суперечить задекларованому експертами підходу щодо їх функціонування виключно як виняткового, а не універсального механізму управління.

Зокрема, абзац перший частини третьої статті 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [156], що пов'язує утворення ВА населених пунктів із фактом нездійснення органами місцевого самоврядування своїх повноважень, містить низку оціночних та нечітко окреслених конструкцій. Формула «в інших випадках, передбачених цим Законом» не відсилає до конкретних норм і не визначає вичерпного переліку додаткових підстав утворення ВА, що створює простір для розширювального тлумачення та управлінської дискреції. Крім того, використання узагальненої конструкції «не здійснюють покладені на них повноваження» є проблемним з огляду на обсяг і різноманітність повноважень органів місцевого самоврядування, значна частина яких має факультативний характер або реалізується на власний розсуд відповідної ради. За таких умов відсутність чітких критеріїв дозволяє формально констатувати «невиконання повноважень» навіть у разі

функціонування ради та збереження її базової управлінської спроможності [35]. Окремої уваги потребує й те, що закон не розмежовує ситуації повної інституційної неспроможності органу місцевого самоврядування та часткового або тимчасового невиконання окремих повноважень. Відсутність такого розмежування фактично нівелює принцип субсидіарності та підриває тезу про застосування ВА лише у випадках, коли без них об'єктивно неможливо відновити місцеву владу. Нарешті, законодавець не визначає суб'єкта, уповноваженого встановлювати юридичний факт нездійснення або невиконання органами місцевого самоврядування своїх повноважень. За відсутності судового або іншого незалежного механізму верифікації такого факту, рішення про утворення ВА набуває рис політико-адміністративного розсуду, що вступає у суперечність із принципами правової визначеності, верховенства права та пропорційності втручання у сферу місцевого самоврядування.

У розвиток наведеної критики доцільно залучити аргументацію, яка концептуально підсилює тезу про ризик трансформації ВА із виняткового безпекового механізму на інструмент централізації влади. На практиці ВА дедалі частіше утворюються не лише у прифронтових або деокупованих населених пунктах, де об'єктивно відсутня спроможність органів місцевого самоврядування, а й у громадах, віддалених від лінії бойових дій, де міські, селищні чи сільські ради продовжують функціонувати. За таких умов ВА починають діяти паралельно з органами місцевого самоврядування, що породжує конфлікти повноважень, дублювання управлінських функцій та розмивання відповідальності.

Особливо проблемним є те, що законодавчо закріплені обмеження повноважень ВА питаннями безпеки на практиці часто нівелюються.

Також, на нашу думку, відсутність чітких і прозорих критеріїв утворення ВА створює передумови для політизації цього інструменту. В умовах, коли закон не визначає ані вичерпних підстав їх створення, ані механізму незалежної оцінки факту нездійснення органами місцевого самоврядування

своїх повноважень, ВА можуть перетворюватися на форму прямого президентського управління на місцях, навіть у відносно стабільних громадах (наприклад, створення ВА в Одесі [164]). За таких обставин ВА фактично стають механізмом централізованого контролю над місцевими ресурсами, що суперечить логіці децентралізації, підриває інституційну автономію територіальних громад та наслідки надмірної централізації управління проявляються по-різному залежно від безпекового контексту, рівня руйнувань та соціально-економічного потенціалу окремих регіонів, що зумовлює необхідність диференційованого підходу до відновлення та розвитку деокупованих територій.

Кожен з етапів відновлення та розвитку матиме свою специфіку залежно від особливостей регіонів. Зокрема щодо Півдня у короткій перспективі передбачається стабілізація і базове відновлення, у середньо- та довгостроковій – поступове перетворення Півдня на відновлене, соціально й економічно спроможне, безпечне для життя регіональне середовище [37]. Після звільнення територій ключовими завданнями є забезпечення безпеки, відбудова інфраструктури, відновлення місцевого управління та реорганізація громад, а також підтримка жителів і повернення переселенців. Важливими залишаються соціальна стабілізація, освіта, відновлення нормального життя та економіки, включно з агросектором і бізнесом, що потребує часу, ресурсів та інвестицій [26].

Згідно з дослідженням, Лабораторії законодавчих ініціатив щодо моделювання перспектив відновлення на прикладі Київської, Миколаївської та Харківської області, для відновлення деокупованих громад є низка ключових заходів: потрібно відновити інформаційну інфраструктуру: не лише зв'язок з «великою землею», а й локальне мовлення (радіо, телебачення, друковані медіа), щоб повернути громадам український інформаційний простір. Проєкт «Сили відновлення» демонструє принцип залучення громадян: в ньому беруть участь громади з цільових областей, щоб не просто висвітлювати їх досвід, а й активно допомагати їм будувати майбутнє після

деокупації. Такі підходи, за словами експертів, сприяють системному, а не точковому відновленню, а також створенню основи для довгострокової реінтеграції громад у загальнонаціональний контекст [211].

До потреб деокупованих територіальних громад належать: першочергові заходи з відновлення критичної інфраструктури та забезпечення базових комунальних послуг; відбудова систем електро-, тепло- та водопостачання; впровадження альтернативних джерел енергії, зокрема сонячних батарей, систем накопичення енергії та мобільних генераторів; реконструкція житлового фонду й об'єктів соціальної інфраструктури, у тому числі створення тимчасових житлових містечок для мешканців, які залишилися на території громади; забезпечення закладів охорони здоров'я спеціалізованою технікою та медичним обладнанням; у сфері безпеки пріоритетного значення набувають розмінування територій і облаштування бомбосховищ у комунальних установах; для забезпечення економічної стійкості необхідним є запровадження спеціального режиму господарювання з пільговим оподаткуванням, дотаціями та програмами мотивації працівників; підтримка місцевого бізнесу через грантові інструменти, програми страхування та розвиток стартапів; цільова підтримка аграрного сектору шляхом надання техніки та стимулювання виробництва продукції з доданою вартістю; надання психосоціальної підтримки молодим підприємцям; розроблення та реалізація стратегій повернення місцевого населення [174].

Поряд із розв'язанням першочергових потреб деокупованих територіальних громад особливого значення набуває формування належної інституційної спроможності, яка передбачає здатність громад не лише оперативно реагувати на поточні виклики, а й забезпечувати стабільне та результативне управління в умовах складного постконфліктного середовища [23]. В цьому контексті, вважаємо, що на інституційну спроможність деокупованих територіальних громад істотно впливає походження та професійний профіль осіб, які здійснюють владу в умовах ВА. Практика функціонування ВА у Херсонській області (Нововоронцовська, Бериславська,

Новорайська, Борозенська, Великоолександрівська, Чорнобаївська) демонструє, що домінування військових, поліцейських, а також призначення осіб, які не мають досвіду роботи в органах місцевого самоврядування або не пов'язані з відповідною територіальною громадою, негативно позначається на якості управлінських рішень, довірі населення та ефективності відновлювальних процесів.

Території, які до 24 лютого 2022 року перебували в зоні активної фази відсічі збройної агресії РФ і на яких функціонували ВА, також потребуватимуть перехідного періоду. Водночас у цьому випадку такий період може бути коротшим, а повернення до повноцінного місцевого самоврядування – більш реалістичним. За цих умов доцільним є застосування двох можливих моделей: удосконаленої форми ВА у разі продовження бойових дій або створення спеціальних цивільних адміністрацій на перехідний період у разі завершення війни.

У випадку припинення бойових дій окремі громади, які не перебуватимуть у зоні підвищеного безпекового ризику, зможуть у відносно стислі строки повернутися до повноцінного функціонування органів місцевого самоврядування. Натомість у разі затягування конфлікту або переходу його в заморожену форму на тривалий період (5–10 років і більше) доцільним є запровадження періодичної оцінки стану таких територій орієнтовно один раз на п'ять років напередодні чергових місцевих виборів з метою визначення готовності до поетапного відновлення інституцій місцевого самоврядування [105].

У контексті запровадження тимчасових адміністративних структур, покликаних виконувати функції ОМС, подальше використання терміна «військово-цивільні адміністрації» у повоєнний період видається недоречним. Натомість доцільно передбачити створення спеціальних цивільних адміністрацій, функціонування яких має бути врегульоване окремим законом. Такий закон повинен встановлювати особливий правовий режим у деокупованих територіальних громадах з урахуванням специфіки перехідного

періоду та реалізації механізмів перехідного правосуддя [105, с. 16-18].

З урахуванням зазначених обставин, пов'язаних із необхідністю поетапного відновлення інституційної спроможності, запровадження тимчасових адміністративних механізмів і реалізації процедур перехідного правосуддя, актуалізується потреба у комплексному перегляді просторової організації публічної влади. У контексті майбутньої деокупації важливо враховувати не лише адміністративно-територіальні наслідки, а й інституційні виклики, що супроводжуватимуть цей процес.

За оптимістичного сценарію відновлення державного контролю адміністративно-територіальний устрій може бути частково відновлений, водночас окремі територіальні громади, які внаслідок війни втратили інституційну та ресурсну спроможність, потребуватимуть приєднання до більш життєздатних сусідніх громад. Не виключається також укрупнення окремих районів, зокрема тих, що характеризуються критично низькою чисельністю населення, шляхом їх об'єднання з іншими адміністративними одиницями. Реалізація таких рішень потребує чіткого законодавчого врегулювання питань формування та зміни адміністративно-територіальних одиниць, зокрема визначення меж населених пунктів, їх перейменування, категоризації та ліквідації, що передбачено завданням 3.17 актуалізованої Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки.

Водночас не можна виключати реалізацію песимістичного сценарію, за якого на окремих територіях унаслідок масштабної депопуляції не виникне об'єктивних передумов для формування спроможних територіальних громад. У такому випадку постане потреба у впровадженні альтернативної моделі тимчасового управління до моменту відновлення демографічної присутності та базових умов життєдіяльності. Окремої уваги потребує також перегляд меж районів, оскільки адміністративно-територіальна реформа 2020 року здійснювалася з урахуванням тодішньої лінії розмежування, що унеможливлювало повноцінні консультації з місцевим населенням і проведення ґрунтового аналізу на окупованих територіях. Після деокупації

корекція адміністративних меж як на рівні територіальних громад, так і на рівні районів стане необхідним кроком для забезпечення ефективного управління, відновлення територіальної цілісності та формування спроможної мережі публічної влади в регіоні [46, с. 21].

У цьому контексті формування інституційної спроможності деокупованих територіальних громад є невід’ємно пов’язаним із реалізацією комплексного перехідного етапу, який охоплює не лише просторово-адміністративні трансформації, а й глибокі інституційні, правові та управлінські зміни, необхідні для відновлення легітимного врядування, забезпечення виконання базових функцій держави та поетапного повернення населення.

Природа такого комплексного перехідного періоду передбачає узгодження правового статусу територій, відновлення критичної інфраструктури та створення належних умов для повернення населення. Реформування системи місцевого самоврядування в цих умовах включає відбудову органів публічної влади, відновлення дії українського законодавства, реанімацію освітньої, медичної та соціальної сфер, запровадження національної валюти, врегулювання правових питань, пов’язаних із колабораціоністською діяльністю, а також підтвердження або перегляд правочинів, укладених у період окупації [133]. Необхідним є оновлення концепції регіонального розвитку, яке передбачатиме переосмислення економічної моделі з урахуванням масштабів руйнувань, екологічного забруднення та трансформації міграційних процесів. Водночас залучення громадськості та експертного середовища виступає базовим чинником забезпечення прозорості, підзвітності, ефективного розподілу ресурсів і формування довіри в територіальних громадах [133].

Аналітична підтримка виступає ключовим елементом формування, реалізації та моніторингу стратегічних рішень. Вона охоплює системну оцінку масштабів руйнувань, моделювання демографічних змін, а також аналіз витрат і вигод від трансформації економіки від традиційного індустріального базису

до сучасних форм господарської діяльності. Застосування такого підходу є необхідним для формування інвестиційно привабливого середовища, що ґрунтується на дерегуляції, податкових преференціях, гарантіях і механізмах страхування ризиків.

Залучення внутрішньо переміщених осіб, вихідців із регіону та нових учасників до процесів відновлення потребує забезпечення житлом, робочими місцями, доступом до соціальних послуг, функціонально спроможними громадами та розвиненим громадянським сектором. Імовірність повернення внутрішньо переміщених осіб істотно зменшується зі зростанням тривалості їх інтеграції в нових громадах, що зумовлює необхідність формування умов для добровільного повернення та активного залучення людей до громадського життя.

Уряд, зі свого боку, має забезпечити стале й системне управління процесом підготовки до деокупації, яке передбачає розроблення та оновлення стратегічних документів, правове врегулювання ключових аспектів повернення, кадрову підготовку, збереження локальної ідентичності та активну мобілізацію інститутів місцевого самоврядування. Водночас важливо, щоб інституційна підтримка мала комплексний характер і об'єднувала всіх зацікавлених стейкхолдерів – державу, громадськість, бізнес і міжнародних партнерів [133].

Фінансування процесів відновлення, підтримання економічної активності територіальних громад та забезпечення довгострокової інституційної стабільності значною мірою залежать від залучення інвестицій, насамперед з боку міжнародних донорів і приватних інвесторів. Формування інвестиційно привабливого середовища можливе за умови запровадження прозорого управління, зниження рівня корупційних ризиків, чіткості процедур, наявності стабільних гарантій і використання гнучких інструментів підтримки, зокрема фондів ризик-страхування, механізмів кредитування та податкових канікул.

Стратегія реінтеграції постконфліктних територіальних громад є

результативною лише за умови скоординованої взаємодії уряду, органів місцевого самоврядування, експертного середовища, бізнесу та громадянського суспільства. Лише комплексний підхід, що поєднує аналітичний, правовий, соціальний, економічний і комунікаційний виміри, здатний забезпечити відновлення інституційної спроможності в умовах постконфліктної трансформації [133].

Отже, інституційна спроможність деокупованих територіальних громад виступає фундаментальним елементом повоєнного відновлення держави, оскільки визначає не лише ефективність виконання базових управлінських функцій, а й стійкість місцевої демократії в умовах затяжних кризових процесів. Комплексний аналіз дає підстави стверджувати, що формування спроможних громад у постконфліктний період є неможливим без поєднання стратегічного планування, узгодженого адміністративно-територіального устрою, ефективних механізмів правосуддя перехідного періоду та гнучких моделей публічного адміністрування; водночас у дослідженні враховано особливості інституційної спроможності за різних сценаріїв завершення війни. Особливої уваги потребують територіальні громади, які зазнали тривалої окупації або перебували у прифронтовій зоні, оскільки вони характеризуються суттєвим послабленням інституційних механізмів, потребують застосування тимчасових адміністративних рішень і створення умов для поетапного відновлення повноцінного місцевого самоврядування [73, с. 47].

Досвід деокупованих територіальних громад переконливо засвідчує значення поетапного підходу, що охоплює гуманітарне реагування, оперативне відновлення системи публічних послуг та стратегічне планування розвитку. Ефективність цього процесу зумовлюється спроможністю громад до самоорганізації, адаптації до нових викликів, мобілізації наявних ресурсів і налагодженої взаємодії з державними інституціями, громадянським суспільством та міжнародними партнерами [73, с. 47].

В цьому контексті логічним є перехід до аналізу ролі ВА, оскільки саме вони стають ключовою ланкою управління на щойно звільнених територіях.

Деокупація неминуче супроводжується вакуумом влади, руйнуванням інституцій та відсутністю здатних діяти органів місцевого самоврядування, що робить функціонування ВА критичним елементом стабілізаційного етапу. Їх створення забезпечує безперервність управлінських процесів, координацію гуманітарного реагування, оперативне відновлення базових публічних послуг і формування безпекових умов, необхідних для повернення нормальної життєдіяльності громади. ВА виконують функції «містка» між фазами деокупації та відновлення: вони здійснюють первинну інституційну стабілізацію, організовують розмінування, контролюють переміщення населення, координують роботу служб та створюють умови для поступового повернення органів місцевого самоврядування до повноцінного функціонування. Саме тому аналіз їх місця, повноважень та практичної ефективності є необхідною складовою розуміння комплексної моделі розвитку деокупованих територіальних громад.

В умовах військової агресії РФ проти України виникла необхідність перебудови системи органів локальної влади. Досвід діяльності органів місцевого самоврядування в цей час викликає значний дослідницький інтерес, оскільки важливе забезпечення вирішення основних питань місцевого значення в умовах воєнного стану, в рамках цієї наукової розвідки забезпечення функціонування військово-цивільних адміністрацій (далі – ВЦА) та ВА.

ВА та ВЦА є тимчасовими державними органами, створеними указом Президента України для забезпечення безпеки та нормалізації життя населення на визначених територіях. Вони діють як тимчасовий вимушений захід з елементами військової організації управління, зокрема в районах, де відбувається збройна агресія з боку РФ [197]. Створення та діяльність ВА в Україні ґрунтуються на таких засадах (ст. 4 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану»): необхідність правової підстави для введення воєнного стану; для створення ВА потрібні додаткові формальні правові підстави, такі як рішення Президента України, яке приймається на основі обґрунтування від

обласних державних адміністрацій або військового командування, а також невиконання місцевими органами влади певних повноважень і процедур, передбачених законами України. Важливими аспектами функціонування ВА є обмеження щодо їх поширення (вони створюються лише в місцевостях, де введено правовий режим воєнного стану) і обмеження щодо терміну дії (вони діють тільки під час воєнного стану та ще 30 діб після його припинення або скасування). Таким чином, введення правового режиму воєнного стану не означає автоматичне створення ВА [17, с. 112; 156]. Р. Мельник запропонував класифікацію повноважень ВА, що загалом дублюються з повноваженнями органів місцевого самоврядування: правотворчі повноваження; мобілізаційні; забезпечувальні; організаційні; інформаційно-аналітичні; фінансово-регламентуючі [91, с. 1512]. Тому варто розмежувати повноваження ВА, які діють спільно з місцевим самоврядуванням в обмеженому режимі, і тих ВА, яким Верховна Рада за поданням Президента надала всю повноту влади на території у разі неспроможності органів місцевого самоврядування забезпечувати заходи воєнного стану [156]. У ст. 4 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» повноваження ВЦА можна класифікувати за сферами державно-управлінського впливу. На мою думку, пріоритетні сфери функціонування ВЦА доцільно розподілити таким чином: взаємодія адміністративного та військового управління ВЦА та ЗСУ; підтримка та управління комунальним господарством; забезпечення соціального захисту населення; економічна стабілізація та розвиток територіальних громад; організація та управління публічно-політичними процесами [141]. ВА діють згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та спрямовані на забезпечення дії Конституції та законів України, разом із військовим командуванням здійснюють заходи правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки та порядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян на відповідній території, тоді як ВЦА, керуючись Законом України «Про військово-цивільні адміністрації», виконують повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів

місцевого самоврядування у випадках, передбачених цим законом, особливо в районах відсічі збройної агресії РФ. Повноваження ВЦА населених пунктів, районних та обласних ВЦА припиняються в день відкриття першої сесії новообраної ради, а також згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану» у випадку утворення відповідної ВА, однак існуюче законодавство не встановлює строки та механізми припинення діяльності ВА після закінчення воєнного стану [28]. Отже, в умовах військової агресії РФ проти України виникла потреба в перебудові системи місцевої влади, що включає створення ВА та ВЦА. Повноваження ВЦА припиняються з відкриттям сесії новообраної ради, тоді як строки припинення діяльності ВА після закінчення воєнного стану законодавчо визначені – 30 днів, однак, зрозуміло, що вибори за такий термін ніхто не проведе, тому це може призвести до «централізації» влади та зловживань [79, с. 69].

У цьому дослідженні, на основі проведеного аналізу, пропонуємо інституційну спроможність деокупованих територіальних громад розуміти як комплексну властивість територіальної громади забезпечувати стабільність управління, відновлення публічних послуг і довгостроковий розвиток у специфічних умовах постконфліктної трансформації. Вона охоплює здатність відтворювати або заново формувати інститути місцевого самоврядування після руйнування чи деформації, спричинених окупацією, забезпечувати правову та організаційну безперервність влади, підтримувати функціонування базових сервісів і гарантувати легітимність управлінських рішень у перехідний період. На відміну від стандартних підходів до оцінювання спроможності громад, інституційна спроможність деокупованих територій включає не лише формальні інструменти управління, а й здатність адаптуватися до безпекових ризиків, використовувати гнучкі режими адміністрування, діяти у контексті нестабільності, демографічних змін та обмежених ресурсів, а також долати негативний вплив неформальних практик, що виникли або укорінилися під час окупації. Йдеться про поєднання управлінської, ресурсної, соціальної, правової та комунікаційної

спроможностей, які в комплексі визначають можливість громади не лише реагувати на виклики, а й вибудовувати траєкторію повноцінного відновлення. Важливо, що інституційна спроможність деокупованої громади проявляється у її здатності забезпечити прозорість і підзвітність місцевої влади, відновити механізми участі населення, сформувати ефективні моделі взаємодії з державними органами, громадянським суспільством та міжнародними партнерами, а також інтегрувати внутрішньо переміщених осіб у соціально-економічне життя громади. Інституційна спроможність у цьому контексті – це також готовність громади до стратегічного планування й упровадження моделей розвитку, що враховують наслідки руйнувань, екологічні ризики, депопуляцію та необхідність формування нових економічних підходів. Таким чином, інституційна спроможність деокупованих територіальних громад є не статичною характеристикою, а динамічною якістю, що відображає здатність громади відновлювати легітимне врядування, забезпечувати ефективність політико-управлінських рішень, мобілізувати ресурси й формувати стійкі механізми розвитку у мінливому середовищі перехідного періоду. Проведений аналіз інституційної спроможності деокупованих територіальних громад дозволив підтвердити першу частину висунутої гіпотези, що саме відновлення та зміцнення їх інституційної спроможності є базовою передумовою формування життєздатних моделей розвитку після деокупації.

Висновки до розділу 1

Сформовано теоретико-методологічні засади дослідження розвитку деокупованих територіальних громад як складного політичного, інституційного та соціального феномена, що виникає в умовах тривалої зовнішньої агресії та порушення базових функцій державності на місцях.

Доведено доцільність застосування поліваріантної міждисциплінарної методології для аналізу моделей розвитку деокупованих територіальних

громад. Застосовано неоінституціональний підхід (соціологічний, нормативний), теорію раціонального вибору (теорія колективного вибору (Е. Остром)), мережевий підхід; конфліктологічну парадигму; системний підхід з акцентом на теоріях адаптації та стійкості; метод просторового моделювання; сценарний метод. Також використано теорії мережевого врядування (Networked Government), New Public Management і Good Governance (які забезпечили пояснення механізмів адаптації державної регіональної політики до постконфліктних умов, відновлення демократичних інститутів на місцевому рівні та формування моделей розвитку деокупованих територіальних громад), а також теорії демократичної консолідації, партисипаторної та деліберативної демократії, доповнені підходами адаптивного демократичного врядування. Така комбінація дозволила врахувати специфіку постконфліктного середовища, інституційну нестабільність, потребу у відновленні довіри та залученні населення до процесів здійснення влади на локальному рівні.

Визначено емпіричну основу дослідження для побудови комплексної моделі розвитку деокупованих територіальних громад. Вибір окремих територіальних громад з-поміж деокупованих ґрунтувався на таких критеріях: аналітичній репрезентативності та методологічній мінімальній достатності, які передбачають відбір такої кількості громад, що є достатньою для виявлення типових траєкторій розвитку без надмірного дублювання аналітичних параметрів.

Особливу увагу приділено аналізу інституційної спроможності як базової передумови формування життєздатних моделей розвитку деокупованих територіальних громад. Запропоновано авторське розуміння інституційної спроможності. Доведено, що нечітко врегульована роль ВА створює ризики централізації управління й інституційної ерозії місцевого самоврядування, що потребує диференційованих і контекстуально зумовлених моделей перехідного управління. Загалом результати підтверджують висунуту гіпотезу про те, що саме відновлення та зміцнення інституційної спроможності

деокупованих територіальних громад є ключовою передумовою формування ефективних моделей їх розвитку. Отримані висновки створюють аналітичну основу для подальшого дослідження стратегій розвитку деокупованих громад, аналізу практик функціонування ВА та обґрунтування авторської комплексної моделі розвитку деокупованих територіальних громад України.

РОЗДІЛ 2

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

2.1. Стратегічні ризики відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад

Відновлення та розвиток деокупованих територіальних громад є одним із найбільш складних і багатоаспектних завдань повоєнної трансформації України. Повернення контролю над територією не означає автоматичного відновлення нормального життя, адже громади стикаються з глибокими структурними, безпековими, соціально-економічними та управлінськими проблемами, сформованими роками окупації, інтенсивністю бойових дій і масштабами руйнувань. На цих територіях одночасно проявляються наслідки інфраструктурних пошкоджень, демографічних втрат, деградації інституцій і локальних мереж управління, порушення правового режиму, екологічного забруднення, гуманітарних криз і зниження довіри населення до влади [140]. Відтак, деокуповані громади потребують особливої уваги, адже їх розвиток відбувається в умовах високої невизначеності, обмежених ресурсів і тривалих безпекових ризиків [25]. Саме тому аналіз ризиків і викликів є ключовим етапом у формуванні ефективної політики відновлення: він дозволяє зрозуміти реальні бар'єри, визначити фактори, що стримують стабілізацію, та окреслити передумови для побудови стійкої моделі повоєнного розвитку. У цьому підрозділі розглянуто системну природу ризиків, з якими стикаються деокуповані територіальні громади.

У звіті «Трансформація безпекових програм територіальних громад України в умовах повномасштабного вторгнення: виклики та перспективи» було розглянуто 39 безпекових програм громад, огляд існуючих практик розробки програм безпеки громад після 2022 року [191].

З огляду на напружену безпекову ситуацію в окремих громадах та

регулярні обстріли, тимчасове припинення інформування через офіційні сайти дедалі частіше стає характерною практикою для окупованих, деокупованих і прифронтових територіальних громад. За умов обмеженого ресурсного забезпечення, відсутності належного технічного захисту інформації або ризику компрометації даних громади вимушено переходять до альтернативних каналів комунікації – переважно соціальних мереж, локальних чат-каналів чи офлайн-інформування. Водночас нестача сталої та безпечної системи оповіщення про безпекові програми свідчить про наявність суттєвих інституційних прогалин і підкреслює необхідність посилення роботи органів влади з населенням. У цьому контексті особливо важливим є врегулювання питань щодо режиму доступності інформації: визначення того, які елементи безпекових програм підлягають обов'язковому оприлюдненню для забезпечення прозорості та довіри, а які мають бути віднесені до відомостей із обмеженим доступом. Це потребує чітких процедур для органів місцевого самоврядування та ВА населених пунктів, що дозволили б забезпечити баланс між публічністю, ефективним інформуванням та дотриманням вимог оборонного режиму в умовах воєнного стану. Тут варто відзначити, що в межах повноважень ВА населених пунктів можуть запроваджувати тимчасові обмеження щодо доступу до публічної інформації. Така можливість прямо випливає з пункту 10 статті 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», який дозволяє встановлювати спеціальний порядок обміну інформацією на територіях, де діє воєнний стан [156]. Приклад Петропавлівської громади (Харківська область) засвідчує, що навіть за наявності ВА та формально визначеної вертикалі управління, обмежене ресурсне забезпечення не дає змоги самостійно впоратися з накопиченими викликами. Брак фінансових, кадрових та технічних можливостей змушує громаду системно спиратися на підтримку зовнішніх партнерів, насамперед міжнародних гуманітарних організацій (ТЧХУ) [168].

Однак, в рамках нашого дослідження окремо хочемо зосередитись на аналізі стратегічних та безпекових викликів відібраних 18 деокупованих

територіальних громад Київської, Сумської, Миколаївської, Харківської та Херсонської областей.

Ірпінська міська територіальна громада у 2025 році представила Програму комплексного відновлення Ірпінської громади [159]. Стратегічний план відновлення та розвитку базується на напрямках комплексного відновлення [159] та на Стратегічному просторовому плану відновлення [159, с. 82-83]. Зокрема, до напрямів відновлення належать: стала і безпечна міська відбудова; енергетична незалежність та кліматична нейтральність; інноваційна економіка та залучення інвестицій; розробка рішень інтегрованої мобільності; сильна соціальна сфера та висока якість життя; зелене місто та розвиток рекреаційних зон [159, с. 76-81]. Відзначимо, що Ірпінська міська територіальна громада й досі користується Стратегією розвитку, яка була затверджена, ще у 2021 році [179], однак Розпорядженням від 03.12.2025 р. № 351 «Про створення Робочої групи з питань розробки Стратегії розвитку Ірпінської міської територіальної громади до 2027 року (із перспективою до 2035 року)» визначено строки до грудня 2026 року про розробку [158]. На нашу думку, в межах аналізу стратегій розвитку деокупованих територіальних громад кейс Ірпінської міської територіальної громади репрезентує модель інституційно фрагментованого відновлення та розвитку. Попри ухвалення у 2025 році Програми комплексного відновлення громади, стратегічна конфігурація публічної політики розвитку залишається внутрішньо неузгодженою, оскільки відновлювальні заходи реалізуються за відсутності оновленої базової стратегії розвитку, адаптованої до умов повномасштабної війни та деокупації. Паралельне функціонування Стратегії розвитку 2021 року, свідчить про домінування ситуативної моделі здійснення влади, у межах якої програмні рішення випереджають стратегічне переосмислення цілей розвитку громади. Ініціювання у 2025 році процесу розробки нової Стратегії розвитку до 2027 року з перспективою до 2035 року засвідчує запізнілу адаптацію інструментів стратегічного планування до постконфліктного контексту, внаслідок чого між політичними рішеннями відновлювального характеру та

довгостроковою моделлю розвитку формується інституційний розрив.

Аналіз діяльності щодо відновлення та розвитку Ірпінської громади демонструє, що навіть за відносно стабільного безпекового середовища може супроводжуватися інституційною фрагментацією, коли програмні рішення випереджають стратегічне переосмислення цілей розвитку. Також відзначимо, що Бучанська міська територіальна громада, подібно до Ірпінської міської територіальної громади, здійснює відновлення та розвиток на основі Стратегії розвитку, затвердженої в 2019 році [178]. Тростянецька міська територіальна громада також здійснює свою діяльність на основі Стратегії розвитку, затвердженої в 2019 році [186].

У межах аналізу стратегічних ризиків і викликів відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад окрему увагу приділено кейсу Макарівська селищна територіальна громада як репрезентативній громаді селищного типу з ранньою деокупацією та відносно стабільним безпековим середовищем. Оцінка публічної інформації, розміщеної на офіційному вебсайті Макарівської селищної ради, свідчить про те, що процес стратегічного планування у громаді перебуває на етапі організаційної ініціації та обмежується процедурними оголошеннями щодо розроблення Стратегії розвитку Макарівської селищної територіальної громади до 2027 року [166], без оприлюднення повноцінного змістовного документу або його аналітичних розділів, що містили б стратегічний аналіз проблем, викликів та ризиків розвитку після деокупації. Така ситуація у публічному інформаційному просторі громади ускладнює оцінку ступеня уваги до ризиків, що мають системний характер у постконфліктному контексті, та їх врахування у формуванні стратегічних цілей

Зокрема, на сайті не міститься публічного опису оцінки безпекового контексту або механізмів стратегічного реагування на безпекові загрози, які зумовлені наслідками бойових дій у громаді під час повномасштабної війни та часткової окупації. Це створює передумови для неповної артикуляції безпекового ризику в офіційному стратегічному дискурсі, хоча, на інших

сайтах, громада зазнала значних руйнувань інфраструктури, включно з житловими та громадськими об'єктами, що вимагає комплексного стратегічного підходу до їх відновлення та врахування безпекового виміру у плануванні [193]. Також на сайті відсутня інформація про оцінку кадрової спроможності органів місцевого самоврядування до виконання стратегічних функцій у повоєнний період, що є важливим аспектом, оскільки багатьом громадам притаманне кадрове виснаження і дефіцит управлінської спроможності після деокупації. Відсутність такого аналізу в публічному доступі ускладнює визначення стратегічних пріоритетів у сфері управління людськими ресурсами та планування заходів щодо підвищення інституційної спроможності громади. Отже, за таких умов відсутність уніфікованої стратегії, яка б охоплювала системний аналіз стратегічних ризиків і механізмів їх нейтралізації, створює передумови для відтворення ситуативних моделей управління, у межах яких поточне реагування на виклики переважає над формулюванням довгострокового стратегічного бачення розвитку територіальної громади.

У Стратегії розвитку Снігурівської міської територіальної громади до 2027 року [185] визначено ризики та виклик відновлення громади. Зокрема, до ризиків розвитку належать: недостатня якість транспортної та логістичної інфраструктури; низький рівень інвестицій у сучасні технології та інновації; недостатній розвиток людських ресурсів; безпековий ризик (продовження збройного конфлікту та політичні напруження в регіоні); недостатня співпраця між місцевими підприємствами та навчальними закладами; низька залученість місцевої громади до процесів прийняття рішень може вплинути на ефективність реалізації проектів розвитку [185], а до викликів: замінування земель сільськогосподарського призначення, що обмежує їх використання; брак професійних кадрів; високий рівень знищення майна; близьке сусідство зоною активних бойових дій; складна демографічна ситуація, з виїздами мешканців до безпечніших регіонів та несприятливою віковою структурою; незадовільний стан дорожньої інфраструктури [185].

Снігурівська міська територіальна громада формує стратегічний вибір в умовах високої невизначеності, що характеризується одночасною ймовірністю реалізації кількох альтернативних, частково взаємовиключних сценаріїв розвитку. Кожен із цих сценаріїв має системні наслідки для соціально-економічної динаміки громади та впливає не лише на локальний, а й на регіональний і національний рівні.

Сценарні передумови розвитку громади формуються під впливом двох взаємопов'язаних рівнів чинників: безпекові, політичні та макроекономічні умови, що перебувають поза межами впливу територіальної громади; відображають локальні управлінські рішення, інституційну спроможність органів влади, стан місцевої економіки та рівень громадської активності. У сукупності ці чинники утворюють альтернативні конфігурації зовнішнього й внутрішнього середовищ, які визначають довгострокові пріоритети розвитку деокупованої територіальної громади.

У межах Стратегії виокремлено дві базові сценарні моделі: песимістично-інерційну та оптимістично-проактивну [185]. Песимістично-інерційний сценарій ґрунтується на припущенні збереження затяжного воєнного протистояння, обмеженого інвестиційного потенціалу, посилення міжрегіональних диспропорцій і концентрації управлінських повноважень на центральному рівні. На локальному рівні він передбачає низьку фінансову автономію громади, домінування ВА, обмежену прозорість управління, зниження громадської активності та стагнацію економічної бази, що зосереджується переважно на сільському господарстві з низькою доданою вартістю. Реалізація цього сценарію закріплює периферійний статус громади, поглиблює демографічний спад і відтворює ситуативні, реактивні моделі управління.

Первомайська селищна територіальна громада розробила Стратегічний план відновлення та розвитку Первомайської територіальної громади Миколаївського району Миколаївської області до 2027 року [177]. До ключових ризиків розвитку належать: військова агресія проти України та

пов'язані з нею безпекові загрози; внутрішнє та зовнішнє переміщення населення внаслідок воєнних дій; міграція молоді до великих міст та за межі громади; погіршення демографічної структури населення; економічний спад і зниження ділової активності; ускладнення транспортного сполучення між населеними пунктами громади та регіональними центрами; складність залучення фахівців відповідної кваліфікації, зокрема для сільської місцевості; зростання безробіття та скорочення можливостей зайнятості; обмеженість фінансових ресурсів громади та нестабільність бюджетних надходжень; конкуренція між громадами регіону за фінансові, кадрові та інвестиційні ресурси; погіршення показників людської безпеки населення [177].

До ключових викликів належать: низька чисельність та скорочення постійного населення громади; недостатня наповнюваність місцевого бюджету та обмежена дохідна база; зношеність інженерної, транспортної та соціальної інфраструктури; низький рівень інвестиційної привабливості території; обмежені можливості для створення робочих місць і зайнятості населення; дефіцит кваліфікованих управлінських та професійних кадрів; демографічні диспропорції (старіння населення, міграційний відтік); недостатній рівень розвитку малого і середнього бізнесу; логістична периферійність та обмежена транспортна доступність; низька якість та доступність окремих публічних і соціальних послуг; інституційна слабкість та обмежені управлінські спроможності органів місцевого самоврядування; підвищені безпекові ризики та загальна невизначеність зовнішнього середовища [177].

Також Стратегічний план відновлення та розвитку передбачає: інерційний сценарій; песимістичний та оптимістичний сценарії [177].

Інерційний сценарій формується за умови збереження поточних внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку громади; відновлення критичної інфраструктури (дорожньої, водопровідно-каналізаційної, адміністративної, житлової) відбувається повільно та фрагментарно; фінансові ресурси спрямовуються переважно на підтримання базових функцій

життєзабезпечення без створення передумов для структурної модернізації; інвестиційна активність залишається обмеженою через високі ризики та низьку привабливість території; зберігається тенденція відтоку населення, передусім молоді та працездатних груп; демографічна структура поступово погіршується, зростає частка осіб похилого віку; ринок праці залишається вузьким, рівень зайнятості не демонструє істотного зростання; місцевий бізнес розвивається повільно, переважно в традиційних секторах, без переходу до інноваційних або переробних моделей; бюджет громади характеризується обмеженою дохідною базою та залежністю від міжбюджетних трансфертів; управлінські спроможності органів місцевого самоврядування зберігаються на мінімально достатньому рівні, що не дозволяє реалізувати довгострокові розвиткові проєкти [177].

Песимістичний сценарій реалізується в умовах загострення безпекової ситуації та тривалого впливу зовнішніх дестабілізуючих факторів; воєнні загрози та ризики ракетних обстрілів зберігаються, що унеможлиблює системне планування розвитку; руйнування або критичний знос інфраструктури поглиблюються, темпи відновлення залишаються недостатніми; фінансові ресурси громади скорочуються внаслідок падіння економічної активності та зменшення податкових надходжень; зростає рівень безробіття та соціальної напруги; посилюється відтік населення за межі громади та за кордон, що призводить до різкого скорочення трудового потенціалу; демографічні диспропорції набувають системного характеру; місцевий бізнес скорочує діяльність або припиняє її, інвестиційні процеси практично зупиняються; підвищується конкуренція між громадами за обмежені державні та донорські ресурси; управлінська спроможність органів місцевого самоврядування знижується через кадровий дефіцит і перевантаження кризовими функціями; якість та доступність публічних і соціальних послуг погіршується; людська безпека населення знижується, що формує довгострокові негативні наслідки для соціально-економічного розвитку громади.

Оптимістичний сценарій ґрунтується на припущенні поступової стабілізації безпекової ситуації та зменшення впливу зовнішніх загроз; відновлення критичної інфраструктури громади здійснюється комплексно із залученням державних, міжнародних і донорських ресурсів; реалізуються проекти з модернізації дорожньої, житлово-комунальної та соціальної інфраструктури, що підвищує якість життя населення; формується сприятливий інвестиційний та підприємницький клімат, активізується діяльність малого і середнього бізнесу; створюються нові робочі місця, зростає рівень зайнятості та доходів населення; уповільнюється міграційний відтік і частково відновлюється демографічний потенціал громади; розширюється податкова база та збільшується дохідна частина місцевого бюджету, що дозволяє перейти від утримання до розвитку; підвищується управлінська спроможність органів місцевого самоврядування та якість публічних послуг; громада активно інтегрується у регіональні та міжмуніципальні форми співробітництва; посилюється участь мешканців у процесах прийняття рішень; формується позитивний імідж громади як безпечної, відкритої та перспективної для проживання, підприємницької діяльності й інвестицій [177]. Таким чином, стратегічний план відновлення та розвитку Первомайської територіальної громади до 2027 року ґрунтується на усвідомленні комплексу ризиків і викликів та передбачає сценарний підхід як інструмент адаптивного управління, спрямований на збереження життєздатності громади й формування умов для її сталого розвитку в умовах тривалої невизначеності.

Горохівська територіальна громада також розробила Стратегічний план відновлення та розвитку Горохівської територіальної громади Баштанського району Миколаївської області на період до 2027 року [176]. До ризиків та викликів належать: брак робочих місць; відтік робочої сили та кваліфікованих кадрів; географічне розташування (значна відстань до обласного центру); поганий стан доріг між населеними пунктами та відсутність освітлення; відсутність транспортного сполучення з обласним центром – м. Миколаєвом і

районним центром та між населеними пунктами громади; відсутність переробної промисловості та рибного господарства; відсутність сучасних місць дозвілля для мешканців; неналежний рівень медичного обслуговування в населених пунктах; тіньова зайнятість; низький рівень комунікації органів місцевого самоврядування із населенням та представниками бізнес-сектору [176].

Моделювання сценаріїв розвитку Горохівської територіальної громади здійснено під час третього засідання Робочої групи зі стратегічного планування 14 березня 2024 року на основі результатів соціально-економічного, порівняльного та об'єктивного й суб'єктивного аналізу середовища, що дало змогу сформулювати базові сценарні припущення розвитку громади [176]. Інерційний сценарій ґрунтується на припущенні збереження впливу зовнішніх і внутрішніх факторів без суттєвих змін, що передбачає тривале продовження воєнної агресії, економічний спад, скорочення інвестиційної активності, уповільнення реформ і міграційні втрати на національному рівні, а на місцевому рівні – низьку впізнаваність громади, стагнацію розвитку, повільне відновлення інфраструктури, обмежену якість послуг, відтік працездатного населення і молоді, зростання безробіття, скорочення бюджетних ресурсів, погіршення суспільних настроїв та дефіцит кваліфікованих кадрів. Песимістичний сценарій формується за умови подальшого погіршення зовнішніх і внутрішніх умов, що включає ескалацію бойових дій, руйнування інфраструктури, глибоку економічну кризу, втрату інвестиційної привабливості та масову еміграцію населення на національному рівні, а на місцевому – зростання безпекових загроз, безробіття й соціального навантаження, занепад бізнесу, різке скорочення доходів бюджету, демографічне старіння, посилення апатії населення та трансформацію громади в депресивну територію. Оптимістичний сценарій базується на припущенні покращення безпекової та економічної ситуації, перемоги України у війні, відновлення територіальної цілісності, активізації міжнародної допомоги, економічного зростання, розвитку зеленої економіки та аграрного сектору на

національному рівні, а на місцевому – на послідовній реалізації Стратегії відновлення та розвитку, формуванні інвестиційних пропозицій і партнерств, розвитку міжмуніципального співробітництва, реалізації масштабних інфраструктурних проєктів, підвищенні управлінської спроможності, якості публічних послуг, транспортної доступності, створенні умов для самореалізації молоді, зростанні громадської участі та формуванні привабливого середовища для життя, праці й відпочинку, що стало підставою для формування місії та стратегічного бачення Горохівської територіальної громади [176]. Таким чином, аналіз стратегій розвитку Снігурівської, Первомайської та Горохівської територіальних громад засвідчує домінування сценарного підходу до планування відновлення в умовах воєнної та поствоєнної невизначеності, що поєднує ідентифікацію спільних безпекових, демографічних та економічних ризиків із різним рівнем інституційної спроможності громад формувати моделі сталого розвитку.

Стратегія розвитку Новослобідської сільської територіальної громади Сумської області до 2027 року визначає загрози розвитку громади: міграція населення у великі міста та за кордон, старіння населення, низький природній приріст; продовження війни в країні; поширення терористичної загрози на інші регіони; зростання цін на енергоносії; низький інвестиційний клімат, пов'язаний з нестабільною політичною ситуацією, погіршення міждержавних відносин з основними закордонними партнерами України; обмежені фінансові ресурси для розвитку сільської ради; укрупнення громад [183]. Загалом, ця Стратегія спрямована на економічний розвиток та має обмежений характер з огляду на недостатню увагу до безпекових, демографічних та інституційних аспектів відновлення, відсутність сценарного підходу до управління ризиками в умовах воєнної невизначеності та слабку інтеграцію соціальної, гуманітарної й управлінської складових у цілісну модель сталого розвитку громади.

Станом на травень 2024 року у 16 деокупованих територіальних громадах Херсонської області (Нововоронцовській, Бериславській, Новорайській, Борозенській, Великоолександрівській, Високопільській,

Калинівській, Кочубеївській, Милівській, Новоолександрівській, Чорнобаївській, Дар'ївській, Музиківській, Станіславській, Білозерській та Херсонській) чисельність населення скоротилася до 154 133 осіб. Це майже на 296 тис. жителів менше, що становить приблизно 65% довоєнної кількості населення у цих громадах [192]. Наприклад, в Стратегії розвитку Нововоронцовської територіальної громади до 2027 року [181] відсутні сценарії розвитку громади, однак визначено основні проблеми для її розвитку – посилення інституційної спроможності місцевої адміністрації управляти процесами відновлення та розвитку; відновлення соціального капіталу, який суттєво послабився внаслідок масштабної міграції, спричиненої війною; втрата соціальних зв'язків, зниження рівня довіри та розрив горизонтальних мереж взаємодопомоги є серйозним бар'єром для повернення населення й подальшого розвитку громади; однак, незважаючи на те, що громадська активність у громаді залишається недостатньо формалізованою, місцева влада демонструє помітні зусилля щодо залучення зовнішніх громадських організацій, волонтерських спільнот і благодійних фондів. Саме ці актори відіграють значну роль у відбудові найбільш постраждалих секторів та сприяють посиленню соціальної згуртованості, що є критичним чинником успішної повоєнної трансформації території [181, с. 75].

На офіційному сайті Бериславської територіальної громади відсутня Стратегія розвитку, однак наявна інформація про «Донорські організації міжнародної технічної допомоги та благодійні фонди» [50], однак інформація востаннє оновлювалась в 2019 році.

В Новорайській територіальній громаді розроблено «Стратегію розвитку Новорайської територіальної громади на період до 2027 року» (стратегія розроблена в межах Програми USAID «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE)) [182].

Першим кроком стратегічного планування є усвідомлення реального стану території та тих змін, які визначають можливі траєкторії розвитку громади; у випадку Новорайської громади доречно виокремити три сценарії –

оптимістичний, песимістичний та реалістичний – які відрізняються балансом зовнішніх умов, внутрішніх ресурсів та управлінських рішень. Оптимістичний сценарій передбачає швидке відновлення після завершення бойових дій завдяки активній міжнародній підтримці та інвестиціям; у такому варіанті громада швидко модернізує аграрний, переробний і енергетичний сектори, розбудовує сучасну інфраструктуру, стає привабливою для повернення жителів і демонструє динамічне економічне зростання. Песимістичний сценарій, навпаки, ґрунтується на припущенні про затяжну війну, відсутність інвестицій і поступове знесилення економіки; громада стикається з відтоком населення, старінням демографічної структури, деградацією інфраструктури та подальшим падінням якості життя, що суттєво ускладнює перспективи її розвитку. Найбільш вірогідним у теперішніх умовах є реалістичний сценарій, який передбачає повільне, але поступове відновлення; сільське господарство відновлюється після розмінування, малий бізнес повертається до роботи, інфраструктура ремонтується вибірково, а міграційні процеси стабілізуються. У цьому варіанті громада покращує якість публічних послуг у межах доступних ресурсів, поступово впроваджує цифрові інструменти управління та використовує підтримку міжнародних програм; поступове поглиблення співпраці з партнерами дозволяє відновлювати ключові об'єкти соціальної та комунальної сфери навіть за обмежених фінансів [182].

Незалежно від зовнішніх факторів громада має обрати тип поведінки, який визначатиме її можливості у середньостроковій перспективі; нульовий тип передбачає пасивне виконання базових повноважень, інертний – реагування на проблеми лише після їх загострення, тоді як активний – це дії на випередження, використання сильних сторін та доступних шансів, концентрація на довгострокових цілях. Саме активний тип дозволяє перетворити реалістичний сценарій на стримано-оптимістичний; за такого підходу громада поступово модернізує виробничі сектори, розширює участь у міжнародних програмах, інвестує у соціальні послуги, підтримує повернення

населення та формує умови для стійкого розвитку. Стримано-оптимістичний сценарій передбачає, що конфлікт триватиме, але громада уникатиме прямої небезпеки; відбудова інфраструктури здійснюватиметься за підтримки міжнародних і державних фондів, цифровізація послуг просуватиметься вперед, а взаємодія влади з мешканцями та партнерами сприятиме підвищенню якості життя. У підсумку Новорайська громада має шанс на поступове зміцнення свого потенціалу, якщо поєднає стратегічне мислення з активною управлінською позицією; саме це дозволить їй адаптуватися до ризиків, використати зовнішні можливості та забезпечити стабільний розвиток у найближчі роки [182].

На сайті Борозенської сільської громади відсутня стратегія розвитку, однак є Проєкт «Програма комплексного відновлення території Борозенської сільської територіальної громади» [162]

Загалом для Борозенської територіальної громади пріоритетним завданням є формування продуманої політики економічної диверсифікації, здатної забезпечити відновлення та розвиток після деокупації. Потребує посилення робота зі створення сприятливих умов для інвесторів, включно з наданням податкових та адміністративних преференцій, модернізацією комунальної інфраструктури, розширенням доступу до якісних сервісів та запуском консультаційно-інформаційних центрів підтримки підприємництва [162].

Економічний профіль громади й надалі характеризується домінуванням аграрного сектору, доповненого діяльністю у сфері послуг, адміністративного обслуговування, освіти та державного управління. Це підтверджує переважно сільськогосподарську спеціалізацію Борозенської територіальної громади; водночас наявність інших видів діяльності створює передумови для поступової диверсифікації місцевої економіки та зменшення залежності від одного сектору.

У Стратегії розвитку Великоолександрівської селищної територіальної громади [175] розроблено три можливі сценарії – песимістично-інерційний,

реалістично-модернізаційний та оптимістично-проактивний, кожен з яких пов'язаний із різною траєкторією безпекової динаміки, станом інфраструктури, міграційними процесами та можливостями залучення ресурсів.

Песимістично-інерційний сценарій передбачає затяжний характер бойових дій, подальші руйнування критичної інфраструктури, вимушену депопуляцію, втрату економічної активності та зростання дотаційності бюджету; громада функціонує у форматі ВА, не має можливості забезпечити базові послуги, стикається з дефіцитом кадрів, втратою сільськогосподарського потенціалу й руйнуванням соціальної структури. У таких умовах відбудова є мінімальною, домогосподарства деградують, бізнес згортається, податкові надходження падають, а подальший розвиток стає фактично недосяжним.

Реалістично-модернізаційний сценарій передбачає стабілізацію безпекової ситуації без повного припинення загроз, часткове відновлення енергетичної та транспортної інфраструктури, роботу громади під керівництвом ВА, поступове розмінування територій та повільне повернення умов для життя. У цих умовах громада зберігає здатність до базового функціонування, адаптує бізнес до воєнних реалій, залучає невеликі проєкти міжнародної технічної допомоги, намагається підтримувати критичні сфери – освіту, медицину, соціальні послуги – хоча страждає від структурної нестачі кадрів, зниження доходів, обмежених фінансових ресурсів та демографічних втрат. Цей сценарій дозволяє підтримувати стійкість, проте не забезпечує швидкого прориву.

Оптимістично-проактивний сценарій ґрунтується на припиненні активних бойових дій, повній деокупації Херсонщини, відновленні конституційного ладу, системній реалізації програм комплексного відновлення та значному розширенні можливостей для місцевого самоврядування. Це передбачає масштабну відбудову інфраструктури, відновлення логістики, повернення жителів, відновлення мережі освіти,

охорони здоров'я, культури, створення нових робочих місць і запуск економічного зростання; активізацію бізнесу, збільшення податкової бази, формування бюджету розвитку, модернізацію соціальної сфери, гуманітарний супровід та вирівнювання демографічних дисбалансів. У таких умовах громада переходить від виживання до сталого зростання та інтеграції у національні та міжнародні програми розвитку.

За результатами аналізу, громадських консультацій і соціологічних даних базовим для планування розвитку до 2027 року визначено реалістично-модернізаційний сценарій як найбільш ймовірний у середньостроковій перспективі, тоді як оптимістично-проактивний розглядається як стратегічно бажаний вектор, до якого громада прагне рухатися за умов активної позиції, здатності мобілізувати ресурси та налагоджувати партнерства на національному й міжнародному рівнях [175].

У Стратегії розвитку Чорнобаївської селищної територіальної громади на 2022 – 2027 роки [188], та Херсонської міської територіальної громади до 2023 року [187] однак перша датована ще 23 грудня 2021 року, друга – 27 квітня 2021 року, тобто на даний момент стратегії відсутні. Однак, міжнародне співробітництво деокупованої Херсонської міської територіальної громади формується як стратегічний напрям відновлення, оскільки саме зовнішні партнери забезпечують критично важливі фінансові, технічні та гуманітарні ресурси, без яких швидке відновлення інфраструктури, економіки та соціальних послуг є неможливим. Пріоритетами міжнародної взаємодії для таких громад визначено розширення партнерської мережі з іноземними містами та інституціями; залучення коштів міжнародних фінансових організацій; участь у грантових програмах ЄС; отримання ресурсів у межах програм міжнародної технічної допомоги; поглиблення економічного, культурного, наукового та технічного співробітництва. У цьому контексті триває розбудова сталих партнерських зв'язків із містами Бонн (Німеччина); Кіль (Німеччина); Норрчепінг (Швеція); Йосіногава (Японія); Вааса (Фінляндія); Варшава, район Срудместьє (Польща); Дейтон, штат Огайо

(США); Фуенлабрада (Іспанія); Прілеп (Північна Македонія); Братислава-Ружинов (Словаччина); Вишне Німецьке (Словаччина). Паралельно Херсонська міська ВА активізує побратимські зв'язки з містами Кент, штат Вашингтон (США); Зонгулдак (Турецька Республіка); а також розширює партнерські відносини з містами Тусон, штат Арізона (США); Клайпеда (Литва); Клуж-Напока (Румунія [48]). Сукупно ці міжнародні ініціативи підсилюють інвестиційний потенціал, відкривають можливості для довгострокових програм відбудови, сприяють модернізації інфраструктури та підвищують спроможність громад до стійкого повоєнного розвитку.

Примітно, що аналіз стратегічних документів деокупованих територіальних громад Херсонської області демонструє спільну закономірність: незалежно від масштабу руйнувань, демографічних втрат чи рівня інституційної спроможності, практично всі громади розглядають міжнародну підтримку як ключовий ресурс розвитку та відновлення. У стратегіях наголошується, що суттєва частина надходжень до місцевих бюджетів формується за рахунок програм допомоги та грантів Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій та донорських установ; саме ці кошти забезпечують можливість реалізації перших інфраструктурних проєктів, підтримки соціальних послуг, гуманітарних програм та запуску локальної економічної активності. Така залежність від зовнішніх ресурсів є спільною рисою деокупованих громад і водночас визначає межі їх розвитку в умовах воєнного стану, коли внутрішні джерела доходів є різко обмеженими, а відновлення податкового потенціалу потребує тривалого часу.

Стратегія розвитку Куп'янської міської територіальної громади на 2025-2027 роки розробляється та знаходиться на стадії громадського обговорення, включаючи опитування мешканців та суб'єктів господарювання, з метою визначення пріоритетів та заходів для відбудови та розвитку громади в умовах повоєнного відновлення.

На сайті Борівської селищної територіальної громади відсутня Стратегія

розвитку, лише в 2021 році востаннє представники місцевого самоврядування обговорювали про доцільність розробки стратегії розвитку.

Стратегія розвитку Петропавлівської сільської територіальної громади на період до 2027 року до ризиків відносить: Найбільш неймовірний (негативний) сценарій передбачає неможливість повноцінного відновлення та втрату базових послуг; знелюднення території, дефіцит кадрів і соціальну деградацію; бюджетну неспроможність та зростаючу залежність від зовнішніх донорів; стагнацію місцевого бізнесу і зростання безробіття; втрату ефективності управління, слабку комунікацію з мешканцями; затримки у прийнятті управлінських рішень і втрату можливостей фінансування; низьку впізнаваність громади та слабку зовнішню конкурентоспроможність; погіршення якості життя населення і посилення відтоку мешканців; втрату людського капіталу та прискорене старіння громади; відсутність доступу до ринків і ізоляцію громади; хаотичне відновлення та неефективне використання ресурсів, а до викликів: механізми подолання та зменшення вразливості у відповідь на ключові виклики передбачають відновлення критичних об'єктів і залучення коштів на реконструкцію інфраструктури; створення умов для повернення мешканців через покращення безпеки, можливостей зайнятості та доступу до соціальних послуг; залучення грантів, технічної допомоги й участь у донорських програмах для компенсації обмежених фінансових ресурсів; стимулювання розвитку малого бізнесу, формування кооперацій і підтримку агростартапів; упровадження електронного врядування, цифрових сервісів та системного навчання кадрів; спрощення адміністративних процедур і адаптацію нормативної бази до потреб громади; розробку бренду громади, промоцію культурних подій і розвиток туристичної привабливості; відновлення освітніх, культурних і соціальних закладів за рахунок цільових програм; створення молодіжних просторів, стажувальних програм і механізмів залучення молоді до управління; включення громади до регіональних інфраструктурних проєктів і використання транзитного потенціалу; розробку комплексного плану

просторового розвитку, залучення експертів та інтеграцію з державними і регіональними програмами. Ймовірність реалізації сценаріїв розвитку Петропавлівської сільської територіальної громади визначається поєднанням безпекових, макроекономічних та управлінських чинників і варіюється від песимістично-інерційного сценарію, що передбачає тривале воєнне протистояння, стагнацію економіки, демографічний спад, бюджетну залежність і переважно реактивне управління, через реалістично-модернізаційний сценарій, за якого в умовах обмежених ресурсів відбувається поетапне відновлення критичної інфраструктури, збереження управлінської спроможності, часткова стабілізація демографічної ситуації та адаптація до воєнних викликів, до оптимістично-проактивного сценарію, який ґрунтується на поступовій стабілізації безпекового середовища, активній державній і міжнародній підтримці, модернізації управління, розвитку аграрної кооперації, підприємництва та формуванні довгострокового стратегічного бачення сталого розвитку громади. Таким чином, аналіз стратегічного планування розвитку деокупованих Куп'янської, Борівської та Петропавлівської територіальних громад свідчить про суттєву асиметрію рівнів стратегічної готовності деокупованих територій, де наявність сценарно орієнтованої стратегії в Петропавлівській громаді контрастує з процесом формування стратегічних пріоритетів у Куп'янській міській територіальній громаді та фактичною відсутністю системного стратегічного бачення в Борівській селищній громаді.

У ході дослідження виокремлено ризики відновлення і розвитку деокупованих територіальних громад, що мають системний характер і зумовлені поєднанням безпекових, інституційних, управлінських та ресурсних чинників. На основі порівняльного аналізу обраних деокупованих територіальних громад встановлено, що зазначені ризики не є універсальними та проявляються диференційовано залежно від безпекового контексту, управлінського статусу та типу громади. До ключових стратегічних ризиків можна віднести: безпековий ризик; інституційний ризик, пов'язаний із

функціонуванням ВА і концентрацією повноважень; ризик кадрового виснаження та дефіциту управлінської спроможності; ризик асиметричного доступу до міжнародної допомоги; ризик просторової та соціально-економічної деградації сільських і селищних громад; а також ризик відтворення ситуативних моделей управління, зумовлений відсутністю уніфікованих державних алгоритмів відновлення.

Також в кожній з проаналізованих стратегій відзначається, що людський і соціальний капітал становлять ключовий ресурс будь-якої територіальної громади.

Н. Довбиш при дослідженні соціального капіталу територіальних громад [41], визначила, що структура соціального капіталу істотно відрізняється залежно від типу територіальної громади. У прифронтових громадах формуються переважно вертикальні зв'язки підтримки та взаємодії з державними та військовими інститутами, що відповідає моделі зв'язкового соціального капіталу (*linking social capital*). У громадах, які приймають та інтегрують внутрішньо переміщених осіб, ключовим стає об'єднувальний соціальний капітал (*bridging social capital*), спрямований на розширення міжгрупових контактів і пом'якшення соціальних бар'єрів. Натомість у більш стабільних громадах, а також на деокупованих територіях, переважає зв'язуючий соціальний капітал (*bonding social capital*), що ґрунтується на тісних локальних зв'язках і взаємній підтримці всередині спільноти. Динаміка його основних складових – довіри, правил взаємодії та громадянської активності – свідчить про помітний зсув від інституційної довіри до державних структур у бік горизонтальних мереж, неформальних практик та взаємодопомоги, які у кризових умовах стають визначальним ресурсом життєстійкості громади [41, с. 189]. Розробити єдину універсальну модель розвитку соціального капіталу для територіальних громад України в умовах війни неможливо, оскільки регіони суттєво відрізняються за масштабом руйнувань, демографічною ситуацією, рівнем безпеки та доступністю ресурсів. Асиметричність викликів і нерівномірність зовнішньої підтримки

зумовлюють потребу у диференційованих підходах. Н. Довбиш слушно наголошує на необхідності такої адаптації [41, с. 192], і ми повністю поділяємо цю позицію, адже без урахування локального контексту будь-які універсальні моделі втрачають практичну цінність у складних умовах війни та повоєнного відновлення.

Тут доцільно розглянути органи самоорганізації населення. Відзначимо, що органи самоорганізації населення відрізняються від громадських організацій тим, що виконують функцію представницьких органів щодо цілісних і чітко окреслених соціальних груп територіальної громади, що зумовлює їхню спроможність брати на себе реалізацію делегованих повноважень. Якщо громадські організації формуються переважно на засадах спільності інтересів і спираються на відносно слабкі соціальні зв'язки, сформовані ситуативною взаємодією, що відповідає логіці об'єднавчого (bridging) соціального капіталу у класичному трактуванні Р. Патнема [242], то органи самоорганізації населення зазвичай ґрунтуються на менш мобільних атрибутивних ознаках, зокрема місці проживання або професійній приналежності, що дає підстави асоціювати їх із значно міцнішим і більш стійким скріплювальним (bonding) соціальним капіталом. До класичних форм таких самоврядних об'єднань належать органи самоорганізації населення. Водночас в Україні діяльність таких об'єднань залишається недосконало нормативно врегульованою [153], унаслідок чого вони функціонують переважно в режимі громадських організацій, що знижує їхній представницький статус у системі місцевого самоврядування.

У цьому контексті органи самоорганізації населення набувають особливого значення як інституційний компенсаторний механізм функціонування територіальних громад в умовах воєнного стану та постдеокупаційної нестабільності. За відсутності або обмеженості повноважень повноцінних органів місцевого самоврядування саме органи самоорганізації населення здатні частково компенсувати управлінський вакуум, виконуючи роль проміжної ланки між населенням і органами

публічної влади, зокрема ВА. Їх діяльність забезпечить підтримання базових каналів комунікації, відтворення мінімально необхідних форм громадянської участі та збереження елементів інституційної спадковості локального управління. Водночас органи самоорганізації населення сформують організаційний і кадровий потенціал, що може бути використаний у процесі поетапного повернення до повноцінної системи місцевого самоврядування у постконфліктний період, зменшуючи ризики інституційного розриву та управлінської дисфункції. Тут слід відзначити, що в більшості проаналізованих стратегій відібраних громад, до органів самоорганізації населення відносять громадські організації та благодійні та волонтерські організації, що не є доцільним, адже, відповідно до ст. 14, 15 Закону України «Про органи самоорганізації населення» – органи самоорганізації населення наділяються комплексом власних повноважень, які реалізуються в межах території їх діяльності з моменту легалізації та спрямовані на забезпечення представництва інтересів мешканців і участі населення у вирішенні питань місцевого значення. Зокрема, органи самоорганізації населення уповноважені представляти інтереси жителів будинку, вулиці, мікрорайону, населеного пункту у відповідних місцевих радах, їхніх виконавчих органах і місцевих органах виконавчої влади, сприяти додержанню Конституції та законів України, реалізації актів Президента України, органів виконавчої влади, рішень органів місцевого самоврядування та розпоряджень посадових осіб місцевого рівня. Вони мають право в установленому порядку вносити пропозиції до проєктів місцевих програм соціально-економічного й культурного розвитку, а також до проєктів місцевих бюджетів, що розширює можливості участі громадян у формуванні місцевої політики [153].

Важливе місце у діяльності органів самоорганізації населення посідає організація добровільної участі мешканців у заходах із благоустрою територій, озеленення, утримання об'єктів загального користування, охорони довкілля, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, а також у збереженні пам'яток

історії та культури. У межах цих повноважень вони можуть створювати тимчасові або постійні форми залучення населення до спільних робіт. Крім того, органи самоорганізації населення здійснюють громадський контроль за якістю житлово-комунальних послуг і ремонтних робіт, надають допомогу закладам освіти, культури, фізичної культури та спорту, сприяють розвитку культурно-освітньої та виховної діяльності, підтримують збереження культурної спадщини і традицій.

Соціальна функція органів самоорганізації населення проявляється у сприянні наданню допомоги вразливим категоріям населення, зокрема особам похилого віку, особам з інвалідністю, малозабезпеченим і багатодітним сім'ям, сім'ям загиблих військовослужбовців, дітям-сиротам та іншим соціально незахищеним групам, а також у внесенні відповідних пропозицій до органів місцевого самоврядування. Поряд із цим вони залучаються до реалізації заходів у сфері пожежної безпеки, громадського порядку, співпрацюють із правоохоронними органами, розглядають звернення громадян, ведуть їхній прийом, здійснюють облік мешканців за окремими соціально-демографічними ознаками та сприяють діяльності депутатів місцевих рад у виборчих округах. Інформаційна діяльність органів самоорганізації населення охоплює інформування громадян про власну роботу та організацію публічного обговорення найважливіших рішень.

Власні повноваження органів самоорганізації населення набувають чинності з дня їх легалізації та, як правило, не можуть бути припинені до моменту ліквідації відповідного органу, за винятком випадків, визначених законом. Для забезпечення реалізації наданих повноважень ОМС передають органам самоорганізації населення фінансові, матеріально-технічні та інші ресурси і здійснюють контроль за їх використанням. Окрім власних, органи самоорганізації населення можуть також реалізовувати делеговані повноваження сільських, селищних, міських і районних у містах рад у порядку та межах, визначених законодавством, що додатково посилює їхню роль у системі місцевого самоврядування [153].

Територіальні громади демонструють нову, кризостійку модель формування соціального капіталу, що спирається не стільки на формальні інститути, скільки на горизонтальні зв'язки, волонтерські практики, взаємодопомогу та здатність до оперативної самоорганізації. Саме ці механізми дозволяють громадам підтримувати базове функціонування та реагувати на виклики навіть за умов тривалого стресу, невизначеності та руйнівних наслідків війни. Набутий досвід відкриває нові напрями для наукового аналізу, зокрема щодо того, як соціальний капітал може слугувати інструментом підсилення інституційної та управлінської спроможності в період відновлення.

2.2. Інструменти ефективного відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад

Сучасні можливості інформаційно-комунікаційних технологій і цифрових мереж, а також їх потенціал для підтримки внутрішньо- та міжгромадської взаємодії, відіграють важливу роль у підвищенні конкурентоспроможності, забезпеченні місцевого розвитку та соціальної інтеграції як у міському середовищі, так і на рівні територіальних громад. Впровадження smart-систем на рівні територіальної громади та у сфері публічної політики загалом сприяє формуванню комунікаційної платформи для обміну інформацією, розвитку місцевого співробітництва та збору оперативних даних, що, своєю чергою, стимулює появу більш активних і поінформованих громадян та підвищує потенціал розвитку спільноти.

З урахуванням нових мережевих можливостей підвищення конкурентоспроможності та активізація зусиль, спрямованих на розвиток спільнот, відбуваються через впровадження ідеї розвитку місцевих громад на засадах концепції smart-громади. Вона базується на активній взаємодії всіх зацікавлених сторін з метою досягнення позитивних змін шляхом використання цифрових технологій та інновацій. Зазначений підхід

спрямований на підвищення якості життя населення та забезпечення більш ефективного управління ресурсами в територіальних громадах [74, с. 54].

Розширення доступу до ефективних інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) сприяє повнішому використанню комунікаційних переваг і активізації процесів розвитку територіальних громад у сучасних умовах. Водночас це актуалізує для планувальників і суб'єктів регіональної політики нові завдання, пов'язані з подоланням «цифрового розриву» на рівні спільнот і протидією ІКТ-неграмотності. У доповіді ЮНЕСКО «Багато голосів – один світ» наголошується на необхідності «демократизації інформаційного потоку», що передбачає більш рівний доступ широких верств населення до інформації, а також потребу в цілеспрямованих політичних діях, спрямованих на розвиток якісного широкосмугового зв'язку. У цьому контексті також сформульовано й інституціоналізовано ідею «основного права людини на спілкування» на отримання інформації про все, що може впливати на повсякденне життя, як необхідної умови підтримки самостійного ухвалення рішень [251].

Словосполучення «smart-громади» та «smart-міста» не є новими в науковому та практичному дискурсі. Термін «smart» використовується для позначення певної властивості об'єкта, яка характеризує інтеграцію в ньому елементів, що раніше не поєднувалися між собою, завдяки застосуванню інтернет-технологій (наприклад, Smart TV, Smart Home, Smart Phone) [30].

У науковому обігу поняття «smart-громади» в контексті ідеї розумного суспільства вперше було введено П. Друкером. Запропонована ним аббревіатура відображала ключові характеристики цього підходу, зокрема: S – Self-directed (самокерованість), M – Motivated (мотивованість), A – Adaptive (адаптивність), R – Resource-enriched (ресурсозбережність), T – Technological (технологічність).

Крім того, П. Друкер сформулював низку критеріїв, яким мають відповідати управлінські цілі в межах концепції «smart-управління». До них належать: specific – конкретність (чітке визначення того, що саме необхідно

досягти); measurable – вимірюваність (можливість оцінити результат у кількісних або якісних показниках); attainable – досяжність (реалістичність цілі з огляду на наявні ресурси); relevant – актуальність (відповідність цілі реальним потребам і пріоритетам); time-bounded – обмеженість у часі (визначення конкретного строку, в межах якого ціль має бути досягнута) [218].

Виходячи зі змісту терміна «smart», його ключовою характеристикою є здатність до взаємодії з навколишнім середовищем. У цьому контексті «smart» означає спроможність системи або процесу адаптуватися до постійно змінюваних умов, здійснювати саморозвиток і самоконтроль, а також досягати ефективних результатів, забезпечуючи сталий розвиток, зокрема в управлінні великою територіальною громадою.

У наукових дослідженнях поряд із концепцією «smart» часто використовуються такі поняття, як «інтелектуальне місто» (intelligent city), «цифрове місто» (digital city) та «місто добробуту» (well-being city). «Інтелектуальне місто» характеризується наявністю компетенцій і ресурсів, що дають змогу формувати та використовувати унікальний інтелектуальний потенціал. «Цифрове місто» розглядається переважно крізь призму обробки даних і поширення інформації. Натомість концепція «міста добробуту» орієнтована на впровадження технологій, спрямованих на підвищення привабливості території для мешканців і бізнесу за рахунок кліматичних, культурних та технологічних переваг.

Згідно зі звітами ОЕСР сформовано сучасну типологію smart-міст [243], яка ґрунтується на кількох ключових критеріях.

за рівнем економічного зростання та статусом міста виокремлюються: «розвинута економіка + успадковане місто», для яких характерна потреба у впровадженні технологій у межах уже наявної фізичної інфраструктури, зокрема доріг і будівель;

«економіка, що розвивається + успадковане місто», в яких основні елементи фізичної інфраструктури вже сформовані, однак спостерігається швидке зростання чисельності населення;

«економіка, що розвивається + нове місто», які відзначаються високими темпами економічного зростання та значним приростом населення;

«розвинута економіка + нове місто», що зазвичай функціонують як міста-супутники навколо існуючих мегаполісів і конкурують із сусідніми містами за економічний розвиток [232];

за стадією розбудови міста виділяють: нові міста, що створюються «з нуля» та орієнтовані на вирішення міських проблем із використанням ультрасучасних рішень;

існуючі міста, які потребують нових управлінських і технологічних підходів, оскільки наявна фізична інфраструктура може обмежувати впровадження smart-об'єктів і рішень;

за типом smart-міських інновацій розрізняють:

технологічні smart-міста, які базуються на пріоритеті технологій під час розробки нових практик і послуг;

організаційні smart-міста, зосереджені на позитивних змінах у повсякденній діяльності органів місцевого самоврядування;

спільні smart-міста, що фокусуються на співпраці між різними міськими акторами – органами влади, закладами вищої освіти та бізнес-спільнотою;

експериментальні smart-міста, орієнтовані на людиноцентричний підхід, метою яких є досягнення цілісної сталості шляхом поєднання характеристик попередніх трьох типів [236].

За цільовою орієнтацією виділяють:

smart-міста з розвиненою інфраструктурою, зосереджені на підвищенні ефективності управління;

smart-міста, орієнтовані на платформні рішення та інтеграцію інформаційних систем;

smart-міста, спрямовані на формування інноваційного простору, впровадження передових технологій і їх комерціалізацію для розвитку суміжних галузей [228].

Отже, фундаментальною засадою концепції «smart-міста» є наявність

ефективного зворотного зв'язку, за якого мешканці як основні споживачі міських послуг активно залучаються до політичних інструментів. Загальна логіка цього підходу полягає в тому, що не житель пристосовується до міста, а місто адаптується до потреб і моделей поведінки людей. Важливою умовою реалізації такої моделі є забезпечення можливостей для взаємодії мешканців із органами влади з метою спільного пошуку оптимальних рішень для задоволення соціальних потреб та інтересів, зокрема через офіційні урядові платформи та соціальні мережі.

У межах цього підрозділу доцільно також зосередити увагу на розумінні сутності громади в контексті концепції «smart», а саме – поняття «розумна громада». За визначенням С. А. Чукут і В. І. Дмитренка, smart-громада (розумна громада) є явищем, безпосередньо пов'язаним з автоматизацією процесів життєдіяльності громади та частковою роботизацією її функціонування [207].

Як зазначає А. Грінфілд, в умовах розширення доступу до Інтернету та розвитку нанотехнологій поняття «smart-громада» здебільшого утвердилось як уявлення про територіальну систему, що функціонує за логікою ефективного «робота». Водночас дослідник підкреслює, що «поняття розумного міста в його повній сучасній формі походить радше від комерційних компаній, ніж від будь-якої політичної партії, групи чи окремої особи, відомої своїм внеском у теорію або практику містобудування» [223].

Водночас у межах концепції European Smart Cities, розробленої на базі Віденського технологічного університету, «smart-громада» розглядається як інституційний механізм політики. Під нею розуміється громада, яка ефективно використовує весь доступний інформаційний ресурс для кращого розуміння та контролю власних функцій, а також для оптимального використання наявних ресурсів, зокрема людського потенціалу мешканців [220].

Відповідно до європейської моделі «smart-міста» територіальну громаду можна вважати «smart» за умови, що інвестиції в людський і соціальний капітал, а також у традиційну (транспортну) й сучасну інформаційно-

комунікаційну інфраструктуру створюють підґрунтя для сталого економічного розвитку та високої якості життя, забезпечуючи водночас раціональне управління природними ресурсами на засадах врядування з широкою участю громадян. У цьому контексті «smart-міста» визначаються за такими ключовими критеріями: розумна економіка, розумна мобільність, розумне довкілля, розумні люди, якісне життя та мешкання, а також розумне врядування [246].

Отже, у загальному розумінні «smart-громада» постає як складна, багатовимірна територіальна система, що поєднує інституційний, соціальний, економічний, екологічний та технологічний виміри. Саме ефективна взаємодія й інтеграція цих складових забезпечують сталий розвиток громади та підвищення якості й комфорту надання публічних послуг.

Ключовою метою трансформації «smart-міста» у «smart-громаду» є розвиток місцевих спільнот, орієнтований на розширення прав і можливостей окремих осіб та соціальних груп шляхом надання їм необхідних знань, навичок і доступу до інформації для ініціювання змін у власних громадах. Розвиток спільноти розглядається як динамічний процес трансформацій, у якому вирішальну роль відіграють участь та колективні дії. Він передбачає формування такого середовища, в якому мешканці отримують можливість набувати компетентностей, виробляти власні цінності й установки, що є необхідною передумовою їх демократичної участі у розв'язанні широкого кола проблем громади.

Розвиток «smart-міста» створює підґрунтя для формування «smart-громади», заснованої на принципах справедливості, рівності, взаємної поваги та співпраці. Водночас він виступає основою для побудови соціальних зв'язків і мережевої взаємодії, сприяючи зміцненню довіри та взаєморозуміння між місцевими жителями, а також ефективному використанню локальних знань і досвіду. У такому значенні розвиток «smart-громади» розглядається як крок до трансформації владних відносин і посилення впливу громадян на процеси ухвалення політичних рішень, що змінює становище мешканців та розширює

їхній потенціал участі в управлінні на місцевому рівні.

Як зазначає Н. Піскоха «трансформація в місцевому самоврядуванні в умовах цифровізації складається з комплексу дій, спрямованих на поліпшення та модернізацію процесів, які включають процедури реінжинірингу технологічної та організаційної баз. Вони ґрунтуються на впровадженні та розвитку цифрових комунікацій формування та передачі даних з метою більш тісної взаємодії з громадянами в процесі задоволення потреб і очікувань останніх. В умовах нового цифрового суспільства державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування беруть на себе нові ролі і обов'язки, і, отже, повинні мати відповідні цифрові навички, знання, вміння та компетентності» [129].

Саме доступність та якість публічних послуг виступають одним із ключових індикаторів спроможності територіальної громади та визначальним чинником її успішного відновлення. Відтак питання організації та надання публічних сервісів органічно вписується у ширший контекст інструментів ефективного відновлення й розвитку деокупованих територіальних громад, адже формування дієвої системи публічних послуг є фундаментом для сталого розвитку та відновлення життєздатності деокупованих територіальних громад.

Відзначимо, що доступність публічних послуг є одним із ключових показників спроможності територіальної громади. У наукових та експертних дискусіях поняття «публічні послуги» трактується широко, охоплюючи різні підходи до їх змісту та функцій. Для цілей нашого дослідження застосовується нормативно закріплене визначення: публічна послуга – це юридично або соціально значуща дія суб'єкта надання публічної (у тому числі електронної) послуги, що здійснюється на підставі звернення або без нього та спричиняє набуття, зміну чи припинення прав і/або виконання обов'язків суб'єктом звернення, а також передбачає надання відповідних матеріальних чи нематеріальних благ. Суб'єктами надання публічних послуг виступають органи державної влади, ОМС, їх посадові особи, а також державні та комунальні підприємства, установи, організації й інші уповноважені

інституції [154].

Серед ключових напрямків цифровізації місцевого самоврядування особливу перспективу мають наступні: розвиток цифрових навичок посадових осіб, цифровізація територіальних громад, цифрове вдосконалення муніципального управління, розширення цифрової взаємодії між владою та бізнесом, інтеграція цифрових технологій у виборчу систему, зокрема на місцевих виборах.

Цифрові технології набувають дедалі більшого значення, зокрема й у сфері надання адміністративних послуг. Їх використання дозволяє ЦНАП інтегрувати ширший спектр сервісів, однак цифровізація має враховувати реальні умови конкретної громади. За результатами проведених інтерв'ю Херсонської області, навіть за наявності цифрових інструментів жителі часто потребують індивідуальних консультацій для внесення документів у систему. До цього додається проблема цифрової нерівності: не всі населені пункти громад мають стабільний доступ до інтернету або мобільного зв'язку [125, с. 12].

Тому громадам необхідно формувати стратегічне бачення цифрового розвитку системи адмінпослуг з урахуванням рівня доступності цифрових інструментів у деокупованих територіях: стратегія цифровізації сфери адміністративних послуг має враховувати специфічні умови деокупованих громад. Наприклад, у громадах Херсонської області окремі населені пункти досі не мають стабільного електропостачання, мобільного або інтернет-зв'язку, тому необхідні диференційовані підходи; посилити роль адміністратора ЦНАП як цифрового посередника або консультанта та забезпечити додаткові навчальні програми для підвищення їх цифрових компетентностей; одночасно покращувати як електронну доступність адміністративних послуг (мінімізуючи вплив цифрової нерівності), так і фізичну доступність. Варто враховувати, що окремі категорії населення, зокрема літні люди, можуть не мати можливості або навичок користуватися електронними сервісами та потребують альтернативних форматів

обслуговування [125].

Ми вважаємо, що цифрові інструменти для деокупованих громад – це не просто технологічне нововведення, а реальний інструмент виживання, відновлення та подальший розвиток, адже в громадах, де штат скорочений до критичного мінімуму, а частина спеціалістів виїхала або загинула, саме цифрові рішення частково компенсують кадровий дефіцит і дозволяють продовжувати виконання базових функцій місцевого самоврядування. У багатьох випадках цифрові сервіси стали єдиним способом забезпечити роботу під обстрілами або в умовах, коли адміністративні будівлі були пошкоджені чи недоступні.

Показовим є й те, що цифрові процеси знижують корупційні ризики – автоматизація процедур скорочує кількість контактів «віч-на-віч», що особливо важливо у громадах, де рівень довіри до влади довгий час був підірваний окупацією. Так само не можна недооцінювати роль цифрових інструментів в оперативному управлінні пошкодженнями, майновими втратами та потребами людей: саме вони дають змогу швидко збирати, оновлювати та аналізувати дані, що в умовах повоєнного хаосу є критично важливим. Нарешті, цифрові канали комунікації стали тим містком, який утримує громаду разом у моменти, коли фізичні офіси просто не можуть працювати. Це не лише про технології, а про відчуття присутності держави там, де вона найбільше потрібна. У цьому сенсі цифровізація перетворюється на інструмент довіри та стабільності.

Штучний інтелект є ще одним ключовим елементом формування цифрової громади. Зарубіжний досвід засвідчує, що можливості сучасних технологій штучного інтелекту з урахуванням актуальних вимог до цифровізації публічного управління є релевантними та широко застосовуваними для розв’язання різноманітних адміністративних завдань, пов’язаних із наданням муніципальних послуг громадянам і організаціям. Більше того, штучний інтелект може використовуватися у практиці надання широкого спектра послуг у межах різних життєвих ситуацій громадян,

забезпечуючи своєчасні та релевантні відповіді на їхні запити, сприяючи виявленню й прогнозуванню потреб окремих осіб і соціальних груп, а також розробленню рішень і планів щодо ефективного використання муніципальних ресурсів [57].

Впровадження концепції «smart-громади» передбачає формування інтелектуальної спільноти, що ґрунтується на використанні передових технологій та інноваційних підходів з метою підвищення якості життя населення й оптимізації ключових аспектів соціально-економічного розвитку територій.

У межах концепції «smart-громади» можуть реалізовуватися такі інноваційні рішення: застосування передових технологій для покращення якості життя мешканців, зокрема шляхом упровадження систем «розумного» моніторингу стану здоров'я та безпеки; використання сучасних цифрових інструментів для стимулювання економічного розвитку, зокрема впровадження електронного документообігу та інформаційних систем управління діяльністю місцевих підприємств з метою підвищення ефективності їх функціонування та зниження витрат; застосування інноваційних технологій для забезпечення сталого розвитку територій, зокрема через упровадження систем «розумного» управління водними ресурсами та відходами, що сприяє зменшенню екологічного навантаження й раціональному використанню ресурсів.

Як зазначає І. П. Динник основними напрямками реалізації концепції «smart-громади» виступають: «розробка та впровадження інноваційних технологій у сільському господарстві та інших галузях, що сприятиме підвищенню продуктивності та зниженню вартості виробництва; розвиток інфраструктури та доступу до сучасних технологій зв'язку; розвиток зеленої енергетики та використання альтернативних джерел енергії; створення інфраструктури для велосипедного туризму, що сприятиме розвитку малого та середнього бізнесу, підвищить затребування послуг готелів та ресторанів; забезпечення сталого розвитку: збалансований підхід до використання

природних ресурсів, зокрема, землі, водних ресурсів та енергії; підвищення економічної ефективності: використання інноваційних технологій та інформаційних рішень для підвищення ефективності виробництва, збільшення продуктивності та підвищення якості продукції; забезпечення соціальної справедливості: покращення якості життя населення сільських територій через розвиток медичної, освітньої та інфраструктури соціального забезпечення» [39].

Виходячи із загального підходу, «smart-громади» розглядаються як нова форма спільноти майбутнього, що ґрунтується на використанні інтернет-технологій і цифрових рішень для підвищення ефективності управління та покращення якості життєвого досвіду в різних сферах— від особистого здоров'я й домашнього догляду до функціонування лікарень, міських мереж і житлової інфраструктури. У процесі їх формування ключового значення набуває повноцінне використання потенціалу телекомунікаційної галузі, цифрової інфраструктури та бізнес-середовища з метою створення інтелектуального простору розвитку спільноти. Це, своєю чергою, сприяє становленню нового способу життя, нової моделі промислового розвитку та сучасної системи соціального управління, що базується на інтелектуальній фільтрації інформації за підтримки технологій зберігання й аналізу великих даних.

Загальна структура платформи інтегрованих послуг «smart-громади» складається з чотирьох взаємопов'язаних рівнів: інфраструктурного, платформи підтримки, прикладного та користувачького. Інфраструктурний рівень, який охоплює рівень об'єктів, мережевий і перцептивний рівні, є базисом функціонування всієї системи. Він забезпечує обробку й інтеграцію ключових елементів життєдіяльності громади (людей, територій, об'єктів, подій, організацій і соціальних взаємодій) із подальшим формуванням єдиної бази даних. На основі цієї бази створюється інтелектуальна платформа інтегрованого управління та надання послуг, яка включає платформи державних, громадських і бізнес-послуг. Зазначена платформа слугує основою

для розроблення прикладних інтелектуальних систем різного функціонального спрямування, зокрема у сферах «розумного дому», «розумної спільноти», «розумного управління громадою» та інших, що забезпечує комплексне надання управлінських, соціальних і комерційних послуг.

Попри те, що «smart-громади» можуть суттєво відрізнятися за масштабами, ресурсним потенціалом і рівнем розвитку інфраструктури, їх об'єднують спільні базові принципи. По-перше, це життєздатність, що передбачає орієнтацію на забезпечення повсякденних потреб населення, доступу до медичних послуг, освіти та безпечного й здорового довкілля. По-друге, сталий розвиток, спрямований на досягнення довгострокової екологічної та економічної стійкості. По-третє, ефективність, яка полягає у створенні результативної інфраструктури та якісних послуг для мешканців.

Окреме місце посідає безпека, що включає формування безпечного середовища проживання, розвиток сучасних систем пожежної та громадської безпеки з використанням технологій Інтернету речей, безпілотних апаратів, відеоаналітики, сенсорних мереж і автономних пристроїв, а також забезпечення кібербезпеки й захисту персональних даних, приватного життя та матеріальних активів. Не менш важливою є стійкість, тобто здатність громади відновлюватися після кризових і непередбачених ситуацій.

До принципів «smart-громади» також належить продуктивність, що передбачає досягнення результатів за логікою «потрійного підсумку» та формування інтегрованої системи розвитку трудових ресурсів, орієнтованої на підвищення кваліфікації й якості праці. Інклюзивність означає побудову справедливого суспільства, у якому всі мешканці мають можливість жити гідно та брати участь у суспільному житті. Завершальним принципом є прозорість, що реалізується через модель відкритого уряду, міжвідомчу координацію та обмін даними, розвиток цифрових каналів надання послуг і впровадження концепції «уряду без відвідувань», безпаперових і безготівкових рішень. Такий підхід формує основу уряду майбутнього, що вже

сьогодні функціонує на базі передових цифрових і трансформаційних технологій.

Для сучасної України особливо актуальним є пошук дієвих механізмів розвитку територіальних громад у воєнний та поствоєнний періоди. У цьому контексті реалізація концепції «smart-громади» як одного з напрямів відновлення та розвитку, зокрема сільських територій, розглядається як ефективний інструмент забезпечення такого розвитку. Йдеться про досягнення сталого соціально-економічного розвитку територіальної громади на засадах морально-етичних і патріотичних цінностей, духовності, раціональності, гуманності та формування свідомої молоді; стратегічний розвиток громади; удосконалення процесів формування кадрового потенціалу й ухвалення управлінських рішень; активізацію ролі громадськості в управлінні територіальними громадами; формування оптимальної моделі публічного управління; розвиток освіти та підвищення рівня виховання дітей, молоді й дорослого населення (згідно з підходами, окресленими у концепції «Smart-community як стратегія розвитку територіальних громад»).

Таким чином, перехід від концепції «smart-міста» до «smart-громади» постає як комплексний підхід до розвитку як міських, так і сільських територій, що ґрунтується на використанні передових технологій та інформаційних систем з метою підвищення якості життя населення, стимулювання економічного розвитку та забезпечення сталості територій. Водночас упровадження концепції «smart-громади» потребує врахування низки потенційних ризиків і обмежень, зокрема зниження рівня доходів населення та зростання безробіття, втрати природних ресурсів і деградації ґрунтів, скорочення чисельності населення та його старіння, а також недостатнього рівня розвитку інфраструктури, системи освіти й охорони здоров'я.

Одним із дієвих інструментів розв'язання зазначених завдань у межах smart-концепції та «smart-громади» виступають геоінформаційні системи, які забезпечують інтеграцію, візуалізацію та аналіз просторових даних,

необхідних для прийняття обґрунтованих стратегічних управлінських рішень [172]. Відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики» уряд затвердив порядок створення та функціонування єдиної геоінформаційної системи, яка визначається ключовим цифровим інструментом у процесі повоєнного відновлення та розвитку України [144].

Сучасні можливості геоінформаційного аналізу дають змогу комплексно оцінювати параметри доходів територіальних громад (фактичні бюджети, податкові надходження, офіційні трансферти, цільові фонди за період із 2018 року), рівень підприємницької активності, а також базові соціально-економічні показники – масштаби пошкоджень, доступ до інфраструктури та комунікацій, стан освітніх і медичних послуг, наявність банківських та поштових установ, структуру земельного фонду, демографічні та міграційні тенденції. Геоінформаційні дані також дозволяють фіксувати потреби різних груп населення в умовах війни, визначати функціональні типи територій і картографувати наслідки збройної агресії [112].

Такі аналітичні можливості єдиного геопорталу створюють підґрунтя для реалізації стратегічних цілей державної регіональної політики у частині ефективного використання потенціалу територій, формування дієвого демократичного врядування та прискорення відновлення і розвитку деокупованих територіальних громад [199].

28 липня 2025 року на платформі «Тимчасово окупованих та деокупованих громад» відбувся вебінар «Впровадження інноваційних цифрових рішень у сферу місцевого самоврядування». Захід організувала Асоціація ОТГ за підтримки проєкту DECIDE. Під час вебінару Петро Пивовар окреслив ключові можливості застосування ГІС у громадах: ведення кадастрів, інвентаризація інфраструктури, оптимізація транспортних маршрутів і послуг, оцінка доступності соціальних об'єктів, створення карт безпеки, геоінвестиційних паспортів та аудит земель. Олександр Рожков акцентував на потенціалі цифровізації для фандрейзингу та участі громад у міжнародних грантах. Модераторка Олена Антоненко підкреслила, що ГІС є

базою стратегічного й просторового планування, особливо для деокупованих громад, адже дозволяють комплексно бачити територію та ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення. Учасники отримали практичні рекомендації щодо впровадження ГІС і відзначили її переваги: прозорість управління, ефективніше планування й раціональне використання ресурсів [33].

Автоматизована система реєстрації гуманітарної допомоги підвищує прозорість та ефективність управління гуманітарними потоками, спрощує процедури ввезення, обліку й контролю, пришвидшує митне оформлення та забезпечує цільове використання наданих ресурсів [1].

Реєстр пошкодженого та знищеного майна – це єдина база даних, яка фіксує всі руйнування, спричинені агресією, для подальшого надання компенсацій [163].

Інтерактивна онлайн-мапа виконання гуманітарного розмінування [20] регулярно оновлюється та дає змогу відстежувати хід робіт на територіях України, зокрема у розрізі окремих регіонів. Про це повідомило Міністерство оборони України. Оновлення даних здійснює Центр протимінної діяльності під координацією Секретаріату Національного органу з питань протимінної діяльності, який очолює Міністр оборони [53].

Серед основних перешкод упровадження концепції «smart-громади» можуть постати невідповідність наявної інфраструктури сучасним вимогам та її незадовільний технічний стан, низький рівень цифрових (e-)вмінь населення й працівників органів місцевого самоврядування, ризики технічних збоїв і неналежна якість програмного забезпечення, загрози порушення конфіденційності даних, кіберзлочинність та інші пов'язані виклики.

Водночас «smart-громади» можуть виступати ефективною платформою для співпраці між індивідуальними та інституційними акторами, зокрема органами влади, бізнесом і громадянським суспільством, а також донорськими та міжнародними організаціями. Кожен із цих суб'єктів формує власні пріоритети соціалізації відповідно до функціональних завдань і профілю

діяльності. Для органів публічної влади формат «smart» створює умови для спрощення управління соціально значущими процесами з урахуванням наявних фінансових можливостей і обмежень. Бізнес, зі свого боку, розглядає територіальну громаду як майданчик для апробації та комерціалізації виробничих і інфраструктурних проєктів, у тому числі тих, що мають виразну соціальну й етичну складову. Громадянське суспільство, своєю чергою, зосереджується передусім на розвитку соціальних зв'язків і збереженні власної впливової ролі у взаємодії з владою та бізнесом [74, с. 58-59].

У контексті впровадження smart-підходів, що передбачають цифровізацію управлінських процесів та підвищення прозорості взаємодії між владою, бізнесом і громадськістю, особливого значення набуває формування ефективної системи доброчесності на місцевому рівні. Адже будь-які інноваційні рішення не можуть у повній мірі забезпечити розвиток та відновлення деокупованих громад без надійних механізмів запобігання корупції та забезпечення підзвітності. Саме тому інтеграція Локальних систем доброчесності «Local Integrity Systems» (далі – LIS) у структуру smart-громад розглядається як необхідна умова прискорення відновлення, підвищення довіри населення й забезпечення ефективного використання ресурсів у процесі розвитку деокупованих територіальних громад. Запобігання корупції в об'єднаних територіальних громадах (далі – ОТГ) в умовах воєнного стану є важливим завданням, оскільки воєнний конфлікт може збільшити ризики корупції та порушення законності.

У цьому контексті постає питання не лише технічної здатності громад впроваджувати smart-рішення, а й їх спроможності забезпечити належні умови для їх ефективного функціонування. Адже цифрові інструменти можуть посилити управлінську ефективність лише за наявності стійкого середовища доброчесності. Саме тому звернення до проблеми корупції як до одного з ключових неформальних інститутів, що впливають на якість місцевого врядування, є необхідним етапом.

З позицій неінституціонального підходу політична корупція

розглядається як різновид неформального інституту. Вона проявляється у вигляді стійкої моделі поведінки, орієнтованої на реалізацію приватних інтересів у межах політичного процесу, нерідко всупереч суспільному благу. Політична корупція також охоплює сукупність неформальних норм і практик, які стимулюють дії політичних акторів, але водночас суперечать колективним цінностям і принципам, закріпленим у формальних інститутах. Такий підхід дає змогу аналізувати стійкість і повторюваність корупційних практик у політичних та партійних системах різних держав. Рівень і форми політичної корупції зумовлюються особливостями інституційного дизайну та співвідношенням формальних і неформальних інститутів, що, як правило, призводить до негативних наслідків неформальної інституціоналізації [84, с. 19].

Оскільки органи локальної влади перебувають у безпосередньому контакті з громадськістю, корупція на цьому рівні часто реалізується через схеми, що охоплюють інтереси громадян, підприємців і посадових осіб. Попри те, що масштаби корупційних практик на місцевому рівні зазвичай є меншими, ніж на національному чи міжнародному, їхній вплив на якість життя громади та доступність публічних послуг може бути відчутним і системним. Водночас органи місцевого управління нерідко перебувають під менш інтенсивним зовнішнім контролем порівняно з централізованими владними структурами, що створює сприятливі умови для виникнення й відтворення корупційних схем [15].

Корупційні ризики у діяльності органів локальної влади умовно поділяються на високий, середній та низький рівні. Нижче наведено корупційні ризики з високим рівнем, визначені НАЗК, які мають системний характер та створюють найбільші загрози для належного функціонування місцевого самоврядування:

безоплатне передання земельних ділянок фіктивним житлово-будівельним кооперативам;

використання передбачених законодавством земельних пільг для

учасників бойових дій як інструменту реалізації корупційних схем;

вплив зацікавлених суб'єктів на перебіг та результати земельних торгів з метою забезпечення перемоги заздалегідь визначеного учасника;

зловживання службовим становищем посадовими особами, відповідальними за розподіл, надання або використання гуманітарної допомоги, для задоволення приватних інтересів;

неправомірні дії під час укладання договорів про спільну діяльність або спільну обробку земельних ділянок;

ризик подання недостовірних відомостей у деклараціях посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій місцевого самоврядування;

імовірність неправомірного впливу на посадових осіб ОМС і депутатів під час ухвалення рішень та оформлення документів щодо нагородження державними нагородами й почесними відзнаками;

ризик поєднання посадовими особами ОМС службової діяльності з іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю всупереч встановленим обмеженням;

імовірність неподання або несвоєчасного подання декларацій суб'єктами декларування, уповноваженими на виконання функцій місцевого самоврядування;

призначення осіб на посади без проведення спеціальної перевірки або з її формальним чи неповним здійсненням;

ухвалення рішень місцевими радами, головами або посадовими особами ОМС в умовах реального конфлікту інтересів;

корупційні практики, пов'язані зі зміною цільового призначення земельних ділянок;

маніпулювання при визначенні ставок орендної плати за користування землями державної та комунальної власності;

включення корупціогенних норм і положень до проєктів актів органів місцевого самоврядування;

зловживання під час розподілу бюджетних коштів, спрямованих на

виконання ремонтних робіт;

одноосібне прийняття рішень щодо включення бюджетних запитів до проекту місцевого бюджету з порушенням процедур;

зловживання при формуванні бюджетів програм соціально-економічного розвитку;

лобіювання інтересів окремих учасників бюджетного процесу з метою отримання додаткового фінансування;

умисне неповідомлення посадовими особами або депутатами ОМС про відомі їм факти корупційних чи пов'язаних із корупцією правопорушень;

порушення законодавчих обмежень щодо отримання подарунків;

штучне формування залишків освітньої субвенції з метою подальшого незаконного використання бюджетних коштів;

упереджений розподіл бюджетних коштів між закладами освіти з метою отримання особистої вигоди або вигоди близьких осіб;

розголошення інформації про викривачів корупції та їх близьких осіб;

відсутність системного управління корупційними ризиками у всіх сферах діяльності органів місцевого самоврядування;

нефункціонування або формальний характер діяльності антикорупційного уповноваженого в ОМС;

відсутність внутрішніх та регулярних каналів повідомлення про можливі факти корупційних правопорушень;

незаконне виведення особливо цінних земель через механізми оформлення ділянок для обслуговування житлових будинків;

незаконне відчуження земель водного фонду;

відсутність достовірної інформації про осіб, які потребують допомоги, а також про обсяги та види такої допомоги;

відсутність єдиної інформаційно-аналітичної системи для агрегування потреб, аналізу ресурсів і визначення оптимальних механізмів їх задоволення;

отримання гуманітарної допомоги псевдоволонтерами з метою її подальшої реалізації;

передача прав користування земельними ділянками в обхід конкурентних аукціонних процедур;

погодження відведення земельних ділянок у порядку безоплатної приватизації за неправомірну вигоду;

штучний поділ предмета закупівлі з метою уникнення відкритих процедур та укладення прямих договорів;

самовільне зайняття земель державної або комунальної власності за сприяння посадових осіб;

фаворитизм під час укладання прямих договорів із заздалегідь визначеними постачальниками;

встановлення дискримінаційних вимог у тендерній документації, що обмежують конкуренцію та створюють переваги окремим учасникам [62].

О. Бондаренко до специфічних особливостей корупційних ризиків у діяльності локальної влади відносить такі чинники: безпосередню взаємодію органів місцевого самоврядування з мешканцями, що підвищує ймовірність корупційних практик через особисті та неформальні зв'язки; функціонування тісних локальних спільнот і бізнес-середовищ, у межах яких корупційні домовленості можуть підтримуватися впливовими міжособистісними зв'язками; обмеженість фінансових ресурсів і місцевих бюджетів, що може спонукати посадових осіб до пошуку неформальних джерел особистого збагачення; нижчий рівень прозорості та громадського контролю в невеликих громадах, що ускладнює виявлення корупційних дій; ухвалення рішень, які безпосередньо впливають на повсякденне життя мешканців і створюють додатковий тиск та стимули для корупційної поведінки; а також вплив потужних політичних груп, здатних використовувати свої позиції для укладання корупційних угод і непрямого впливу на процеси прийняття управлінських рішень [15].

Отже, аналіз наведених корупційних ризиків свідчить про наявність елементів неформальних інститутів, зокрема фаворитизму, упередженої діяльності представників керівних органів локальної влади та лобістських

практик. Безпосередня взаємодія органів місцевого самоврядування з мешканцями підвищує ймовірність корупційних проявів через особисті та неформальні зв'язки. Таким чином, каталізаторами функціонування неформального інституту корупції виступають й інші деструктивні неформальні інститути, що посилює негативний вплив корупційних схем на локальному рівні. Нагадаємо, що неформальні інститути мають суттєвий вплив на функціонування формальних інститутів і «можуть виступати як чинниками інституційної стагнації, так і рушійними силами трансформації політичних інститутів» [15, с. 10]. Д. Норт слушно наголошує, що «формальні правила можуть бути змінені практично миттєво шляхом ухвалення політичних або юридичних рішень, тоді як неформальні обмеження, втілені у звичаях, традиціях і кодексах поведінки, значно менш піддатливі до свідомого впливу з боку людини» [237]. Згідно з його підходом, неформальні інститути, що формуються як продовження, корекція або доповнення формальних правил, можуть виступати побічним, а часто й ненавмисним, результатом трансформації формальних інститутів [237, с. 61].

Такий неформальний інститут локальної влади, як корупція, визначає поведінку представників влади в умовах, коли формальні правила є відсутніми або допускають можливість їх обходу. Аналіз корупційних ризиків із застосуванням неоінституціонального підходу Д. Норта засвідчує, що корупція як неформальний інститут є переплетеною з іншими деструктивними неформальними обмеженнями, зокрема фаворитизмом, упередженою діяльністю представників керівних органів локальної влади та лобістськими практиками. Розгляд корупції як неформального інституту у процесі здійснення локальної влади свідчить про обмежену ефективність формальних інститутів і про суттєвий деструктивний вплив корупційних практик на функціонування місцевої влади [78, с. 77].

У Стратегічному аналізі корупційних ризиків 2025 проведено НАЗК [61], визначено корупційні ризик при відновленні:

відсутність цілісного та узгодженого законодавчого регулювання у

сфері відновлення створює підвищені ризики корупційних зловживань і відкриває простір для суб'єктивних, непрозорих управлінських рішень під час реалізації експериментальних проєктів [61, с. 19]. Окремі територіальні громади або цілі регіони можуть визначатися як майданчики для апробації нових підходів до повоєнного відновлення. Такі експериментальні проєкти дають можливість уряду, міжнародним партнерам та місцевим органам влади випробувати інноваційні рішення в реальних умовах, зокрема шляхом запровадження спеціальних регуляторних механізмів, розроблених для конкретних територій. Водночас відсутність уніфікованого підходу до відбору об'єктів відновлення та чітких процедур їх пріоритизації створює підґрунтя для суб'єктивного ухвалення рішень. Це, своєю чергою, відкриває можливості для корупційних зловживань і підвищує ризики нераціонального або неефективного використання бюджетних ресурсів [61, с. 19];

юридична невизначеність щодо критеріїв та порядку обґрунтування необхідності проведення закупівель без використання електронної системи (через укладення прямих договорів) створює значні ризики непрозорості. За відсутності чітких правил такі процедури стають вразливими до зловживань, що може призвести до нераціонального або неправомірного використання бюджетних коштів деокупованими територіальними громадами [61, с. 34]. Варто відзначити, що додатковим фактором ризику виступає ще один неформальний інститут «парадипломатія» – неформальна зовнішня взаємодія окремих громад із міжнародними організаціями, фондами чи іноземними партнерами поза чітко встановленими державними рамками. У ситуації слабкої інституційної координації та нормативної неврегульованості така діяльність, замість посилення спроможності громад, може створювати канали для непрозорого залучення ресурсів, конфліктів інтересів, вибіркового доступу до міжнародної допомоги та обхід загальнонаціональних пріоритетів відновлення. Таким чином, поєднання нечіткої процедури закупівель і неконтрольованої парадипломатичної активності формує додатковий простір для зловживань, що потребує створення чітких правил, механізмів нагляду та

прозорих критеріїв взаємодії на міжнародному рівні для деокупованих громад. Однак, за умови ефективної корупційної політики, на нашу думку, парадипломатія є основою донорської стратегії та міжнародної підтримки деокупованих територіальних громад (детальніше у п. 3.2 нашого дослідження).

Для запобігання корупції в ОТГ, зокрема деокупованих територіальних громадах, у складних умовах воєнного стану доцільним є впровадження комплексу системних заходів, що ґрунтуються на партнерській взаємодії між ОТГ та інститутами громадянського суспільства. На нашу думку, ОТГ мають активно зосереджуватися на імплементації оновлених засад державної антикорупційної політики й антикорупційних стратегій, адаптованих до умов воєнного стану та специфіки деокупованих територій. Такі стратегії повинні передбачати дієві механізми запобігання та врегулювання конфліктів інтересів, а також системне виявлення й мінімізацію корупційних ризиків.

Важливим елементом є формування ефективних інструментів внутрішнього й громадського контролю, проведення освітніх і просвітницьких програм для мешканців громад і посадових осіб щодо негативних наслідків корупції та необхідності дотримання етичних стандартів публічної служби. Особливого значення набуває забезпечення відкритого доступу до інформації про наявні корупційні ризики та можливі способи їх запобігання, що є особливо актуальним для деокупованих територіальних громад із підвищеною вразливістю інституційного середовища.

Як дієві антикорупційні інструменти для ОТГ, у тому числі деокупованих територіальних громад, доцільно застосовувати: антикорупційну експертизу проєктів рішень; антикорупційну програму; антикорупційну раду; допорогові електронні закупівлі; Єдиний веб-портал використання публічних коштів; механізми запобігання та врегулювання конфлікту інтересів; інтерактивну онлайн-візуалізацію бюджету; конкурсний відбір на посади в органах місцевого самоврядування; консультації з громадськістю; наглядові ради комунальних підприємств. Комплексне

застосування цих інструментів здатне суттєво посилити інституційну спроможність ОТГ і знизити корупційні ризики в умовах воєнного та повоєнного відновлення [21, с. 9].

Важливого значення набуває також розвиток міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції. Україна має можливість використовувати міжнародний досвід і експертну підтримку, а також залучати допомогу міжнародних партнерів у впровадженні антикорупційних заходів і програм. Не менш важливим є поглиблення взаємодії з міжнародними організаціями та партнерами у сфері боротьби з корупцією, що передбачає обмін досвідом і кращими практиками. Водночас необхідно забезпечити ефективне функціонування національних антикорупційних інституцій, зокрема Національного антикорупційного бюро України, які уповноважені здійснювати розслідування корупційних правопорушень і притягати винних осіб до відповідальності. Для цього важливо гарантувати їм належні ресурси та повноваження. Крім того, доцільним є подальший розвиток системи електронного врядування й забезпечення відкритого доступу до публічної інформації, що сприятиме підвищенню рівня прозорості та зменшенню корупційних ризиків [85].

Для ефективного запобігання корупції в ОТГ, зокрема у деокупованих територіальних громадах, у воєнний період необхідно реалізувати комплекс системних заходів, що мають інтегрований характер [148]. Передусім ідеться про постійний моніторинг та аналіз змін в антикорупційному законодавстві з метою своєчасної імплементації оновлених норм у діяльність ОТГ. Важливим елементом є організація навчання, семінарів і тренінгів для посадових осіб органів місцевого самоврядування, спрямованих на підвищення рівня антикорупційної свідомості, правової культури та обізнаності щодо механізмів запобігання корупції. Не менш значущим є формування дієвої системи виявлення, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, а також забезпечення належного контролю за дотриманням відповідних вимог.

У цьому контексті доцільним є проведення службових розслідувань корупційних правопорушень з метою встановлення причин і умов, що сприяли їх виникненню, та притягнення винних осіб до відповідальності. Водночас необхідно забезпечити ефективний контроль за своєчасним і коректним поданням електронних декларацій особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також дотримання спеціальних обмежень і вимог щодо прийняття на службу та проходження служби в органах місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства. Важливою складовою антикорупційної діяльності є надання постійної методичної та консультативної допомоги посадовим особам ОТГ з питань запобігання корупції та належного виконання службових обов'язків.

Водночас особливу роль у протидії корупції відіграє залучення громадськості до моніторингу й контролю за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування, оскільки активна позиція громадян і громадських організацій сприяє підвищенню рівня підзвітності та відповідальності владних інституцій перед суспільством [72, с. 81]. Подоланню корупції на деокупованих територіях і в повоєнний період також сприятиме активне включення громадських організацій до політичного життя громад і їх залучення до процесів підготовки та ухвалення управлінських рішень, що посилює прозорість, довіру та ефективність локального врядування [227].

В умовах війни та повоєнного відновлення України ОМС відіграють ключову роль, оскільки саме на них покладається відповідальність за ліквідацію наслідків руйнувань, оцінку пошкодженого майна, формування бюджетів і реалізацію проєктів відбудови. Здійснення цих повноважень потребує безумовного дотримання принципів прозорості та підзвітності. Для результативної протидії корупції на місцевому рівні необхідне впровадження чітких і систематизованих заходів, реалізація яких дасть змогу суттєво знизити корупційні ризики у діяльності територіальних громад. Світовий досвід засвідчує ефективність застосування комплексу заходів, інструментів та

інституційних механізмів, спрямованих на стримування корупції та формування етичних стандартів у діяльності ОМС [69, с. 64].

LIS є джерелом відповідних механізмів і можуть бути використані для формування ефективної антикорупційної політики на місцевому рівні [245, с. 640]. LIS можуть відігравати визначальну роль у зменшенні можливостей для корупції на місцевому рівні. Типова LIS включає ключових учасників, які, як правило, є складовими системи місцевого самоврядування, та функціонує як інтегрований механізм забезпечення доброчесності. Водночас LIS охоплюють комплекс наглядових і підзвітних функцій, необхідних для їх результативності, зокрема розгляд звернень і скарг, проведення аудиту діяльності органів місцевої влади, здійснення нагляду за їх роботою, розслідування та викриття корупційних практик, підвищення рівня поінформованості громадськості, розвиток громадянської освіти й утвердження принципів соціальної відповідальності. Ефективна реалізація цих функцій сприяє зміцненню доброчесності місцевої влади та суттєвому зниженню корупційних ризиків [229, с. 4]. Зазначимо, що «доброчесність» ґрунтується на трьох основних принципах: прозорості, відкритості та підзвітності [230]. Асоціація міст України в межах співпраці з «Антикорупційною ініціативою ЄС в Україні» (EUACI), Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури розробили «Інструменти доброчесності в місцевому самоврядуванні» [52] і «Методологію оцінки корупційних ризиків в діяльності органів місцевого самоврядування» [92].

У межах зазначених проєктів було розроблено комплекс «інструментів доброчесності», спрямованих на запобігання корупційним проявам на місцевому рівні. До таких інструментів належать муніципальні плани доброчесності, геоінформаційні портали з додатковими функціональними модулями, електронні приймальні для звернень громадян, механізми оцінювання рівня доброчесності комунальних підприємств, плани мінімізації корупційних ризиків, системи моніторингу використання міжнародної допомоги, а також внутрішні політики у сфері закупівель, орієнтовані на

потреби відновлення та реконструкції [52, с. 4].

Оновлена у 2024 році Методологія оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів місцевого самоврядування враховує напрацьований з 2000 року досвід пілотних територіальних громад, а також положення методології НАЗК 2021 року. Документ містить настанови щодо підготовки звітів за результатами оцінювання корупційних ризиків і концептуальні підходи до розроблення плану доброчесності органів місцевого самоврядування як стратегічного інструменту. Її впровадження надає місцевій владі можливість самостійно ініціювати та реалізовувати антикорупційні заходи без попереднього погодження з НАЗК, що дозволяє діяти проактивно та на випередження корупційних загроз [92]. Це сприяє вдосконаленню процедур оцінювання корупційних ризиків і їх адаптації до специфіки діяльності конкретних органів влади, забезпечуючи ефективне виявлення та мінімізацію ризиків як у органах місцевого самоврядування, так і в підпорядкованих їм комунальних підприємствах та установах. Окремої уваги заслуговує дослідження «Корупційні ризики відбудови об'єктів нерухомого майна, пошкоджених або зруйнованих унаслідок збройної агресії РФ», у межах якого здійснено ґрунтовний аналіз умов і ймовірності виникнення корупційних практик у процесі відновлення таких об'єктів. За результатами дослідження ідентифіковано типові ситуації, що створюють передумови для формування корупційних схем під час реалізації відбудовних процедур [60].

На нашу думку, доцільним є впровадження таких механізмів (інструментів) LIS: створення загальнодоступних онлайн-платформ, що забезпечують можливість здійснення громадського нагляду; функціонування комісій з розгляду питань щодо надання компенсацій має відбуватися за умов підконтрольності незалежним аудиторам і супроводжуватися розвиненою системою звітності, яка мінімізує ризики зловживань; діяльність Фонду тимчасового житла та Фонду ліквідації наслідків повинна здійснюватися на засадах підзвітності через регулярне оприлюднення публічних звітів, громадський контроль і незалежний аудит фінансової діяльності [69, с. 65].

Для мінімізації корупційних ризиків під час ухвалення рішень щодо демонтажу або відновлення будівель доцільно запровадити чіткі та уніфіковані критерії оцінювання технічного стану об'єктів із обов'язковим залученням незалежних експертів. Процедури визначення права на компенсацію, ухвалення рішень і розподілу коштів мають бути максимально автоматизованими та прозорими, що дасть змогу зменшити вплив людського чинника. Водночас LIS повинні забезпечувати системний моніторинг діяльності територіальних громад, зокрема через запровадження механізмів громадського контролю та формування прозорих процедур визначення розміру завданих збитків на основі незалежної оцінки. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню рівня прозорості та підзвітності й, відповідно, істотному зниженню корупційних ризиків у процесі відновлення в умовах повоєнної відбудови України [69, с. 65]. Проведений аналіз дозволив підтвердити гіпотезу, що подолання деструктивного впливу формальних і неформальних інститутів є необхідною умовою відновлення дієздатності місцевого самоврядування та формування ефективної моделі розвитку деокупованих територіальних громад.

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз стратегічних документів відібраних деокупованих територіальних громад Київської, Сумської, Миколаївської, Харківської та Херсонської областей засвідчує, що ризики відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад мають системний і диференційований характер та формуються під впливом поєднання безпекових, інституційних, управлінських, демографічних і ресурсних чинників.

Встановлено, що в умовах функціонування ВА, застарілих або відсутніх стратегій розвитку та кадрового виснаження органів місцевого самоврядування зростає ризик відтворення ситуативних і реактивних моделей управління. За таких обставин органи самоорганізації населення набувають

значення інституційного компенсаторного механізму, який частково нейтралізує управлінський вакуум, забезпечує збереження каналів комунікації між населенням і публічною владою, підтримує базові форми громадянської участі та сприяє відтворенню мінімальної інституційної спадковості на локальному рівні. Їх функціонування ґрунтується на стійкому локальному соціальному капіталі та дозволяє громадам зберігати життєздатність навіть в умовах тривалої безпекової невизначеності. Сукупно це обґрунтовує необхідність диференційованої державної політики відновлення деокупованих громад, яка поряд із безпековими та ресурсними інструментами має цілеспрямовано інтегрувати потенціал органів самоорганізації населення як елемент перехідного управління та інституційного відновлення у постконфліктний період.

Дослідження сценарних моделей у відібраних громадах показало, що найбільш реалістичними є сценарії повільної стабілізації та модернізації, тоді як оптимістичні моделі розвитку залежать від масштабного міжнародного фінансування, поліпшення безпекової ситуації та повернення населення. Таким чином, сценарний метод постає не лише як інструмент прогнозування, а й як спосіб визначення управлінських пріоритетів у складних постконфліктних умовах.

Досліджено інструменти ефективного відновлення деокупованих громад, серед яких особливе місце посідають цифрові технології, smart-рішення, геоінформаційні системи та інноваційні управлінські практики. Окреме місце в аналізі інструментів розвитку займає формування LIS, спрямованих на зниження корупційних ризиків, які традиційно зростають у процесі відновлення та розподілу ресурсів. Встановлено, що застосування таких механізмів є особливо важливим у деокупованих громадах, де інституційна тяглість була перервана, а системи контролю та підзвітності потребують фактичного відновлення з нуля.

РОЗДІЛ 3

МОДЕЛІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ

3.1. Напрями державної регіональної політики відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад

Протягом останнього десятиліття Україна опинилася перед масштабними викликами, насамперед спричиненими збройною агресією РФ та тимчасовою окупацією частини територій. Ці події радикально змінили конфігурацію державної регіональної політики, загостривши диспропорції у розвитку регіонів та посиливши потребу у формуванні нових моделей управління відновленням деокупованих територій. Окупація та бойові дії зумовили значний вплив людського капіталу та інвестицій із прифронтових районів, спричинили масштабне внутрішнє переміщення населення та зрослі ризики для підприємницької діяльності по всій країні, включно з регіонами, географічно віддаленими від зони бойових дій. Крім того, в умовах глобалізації публічна сфера характеризується зміною місії держави та технологій її політики та управління. На думку О.М. Чальцевої, відбувся «перехід від адміністративної держави (ієрархічної моделі управління) до держави координаційної (діалогічної), яка орієнтується на діалогову модель відносин між акторами», «роль координаційної держави... полягає в тому, щоб забезпечити рівний доступ до процесу ухвалення політичних рішень, захистити зрозуміле використання й стимулювати відповідні інститути публічного управління» [203, с. 8]. Ключовим з таких інститутів є органи управління громадами.

Найглибшого соціально-економічного, інфраструктурного та екологічного ураження зазнали території, що перебували під прямим впливом воєнних дій або розташовані в безпосередній близькості до лінії розмежування. Рівень руйнувань та деградації там досяг масштабів

гуманітарної кризи, що обумовило визначення їх реінтеграції та відновлення як одного з ключових довгострокових пріоритетів державної регіональної політики [63].

У відповідь на ці виклики держава вже започаткувала комплекс першочергових політичних, гуманітарних та соціально-економічних інструментів, спрямованих на створення ефективних моделей відновлення деокупованих територій. Ці моделі передбачають поєднання безпекових, інституційних та економічних рішень, інтеграцію міжнародної підтримки, адаптацію регіональних стратегій розвитку та посилення спроможності місцевого самоврядування в умовах повоєнної трансформації. Важливим етапом стало прийняття урядом Плану заходів на 2025–2027 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку, який передбачає комплекс інструментів для стимулювання розвитку територій, включно з деокупованими землями. Серед них: розбудова соціальної інфраструктури, зокрема освіти, охорони здоров'я, культури та системи соціального захисту, створення інклюзивного суспільства. Передбачено забезпечення житлом шляхом відновлення житлового фонду та створення соціального житла, формування систем безпеки та психосоціальної підтримки через класи безпеки в школах, центри безпеки в громадах та центри ментального здоров'я. Для підтримки економічного відновлення заплановані заходи зі створення робочих місць, залучення інвестицій, розвитку туризму, цифровізації та підтримки бізнесу. Координація між різними рівнями влади і залучення державних, місцевих та міжнародних джерел фінансування забезпечують ефективну реалізацію цих заходів [189].

Відбудова зруйнованих міст має бути диференційованою: враховувати тип населеного пункту та масштаб руйнувань. У містах з незначними пошкодженнями відновлюють житло для повернення мешканців, а у промислових оцінюють економічну доцільність відновлення підприємств. Зруйновані квартали варто відбудовувати за сучасними стандартами з урахуванням інфраструктури та соціальних потреб. На думку Д. Губашова,

масова «єдина схема» відбудови неефективна без економічної основи та зайнятості [210].

І. Коліушко підкреслює, що через масштаб руйнувань частину населених пунктів фактично знищено, інфраструктура та житло зруйновані повністю. В таких випадках відновлення «як було» може бути недоцільним, якщо немає гарантії, що люди повернуться. Отже, потрібно вирішувати: чи відбудовувати повністю, чи застосовувати гнучкі моделі компенсації та підтримки, адаптовані під нові реалії, з урахуванням потреб людей. На його думку, з якою ми погоджуємось, відновлення має бути людиноцентричним, тобто в центрі мають бути не просто будівлі, а люди, їхні потреби, безпека, можливості для життя та розвитку [101]. Крім того, важливо, щоб рішення про відбудову приймали за участі громад (місцевих мешканців), щоб плани відповідали тому, чи хочуть і можуть люди повернутися, щоб відновлення було не формальним, а осмисленим [88].

Подібної ідеї дотримується представник Агенції відновлення та розвитку О. Солонтай, який зазначає, що навіть вщент зруйновані громади можуть відновитися за наступних умов: мешканці громади самі хочуть і готові повертатися (навіть за умови, що значна частина забудови знищена); хоча б частина (30 %) «капітальних» об'єктів залишилася, навіть з пошкодженнями, то її можна використовувати як відправну точку; громада має економічний потенціал або можливість його створити; застосовується децентралізований підхід (коли громада має право сама планувати, організовувати й реалізовувати відбудову, залучати донорів, бізнес, міжнародних партнерів); громадянське суспільство, місцеві ініціативи, колишні або нові мешканці долучаються до процесу відновлення: від планування до практичної відбудови, спільної роботи й прийняття рішень [173].

Д. Маццукі, який відновлював узбережжя США після урагану «Сенді» запропонував чотири світові уроки реконструкції для України: не слід автоматично відбудовувати всі зруйновані громади (кожна має оцінюватися індивідуально, з урахуванням її специфічних обставин); відбудова має

починатися з професійного управління та спроможного місцевого керівництва (тільки компетентні, підготовлені органи здатні реалізувати великі і дорогі проекти); важливо залучати громаду до планування (коли мешканці мають право голосу у відбудові, вона стає більш адекватною, прийнятною та ефективною); відбудова не має означати повернення до старого стану «як було» (реконструкцію слід планувати з урахуванням майбутніх потреб людей, соціальних та економічних змін, а не просто копіювати довоєнну забудову) [89].

У контексті формування інституційної стійкості державної регіональної політики розвитку деокупованих громад важливим є аналіз трансформацій центральних органів виконавчої влади, відповідальних за розвиток і відновлення територій. Після адміністративного об'єднання Міністерства розвитку громад та територій України з Міністерством інфраструктури було сформовано Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури [142].

Така інтеграція стала спробою посилити інституційну цілісність, об'єднати функції планування, відновлення, інфраструктурної модернізації та регіонального розвитку в єдиному управлінському центрі. Водночас експерти наголошують, що така організаційна модель управління процесом відновлення містить ризики надмірного фокусування виключно на фізичній реконструкції. Подібне спрощене розуміння відбудови може істотно сповільнити формування повноцінної регіональної політики та спричинити надмірну централізацію повоєнного відновлення. У перспективі це здатне нівелювати досягнення децентралізаційної реформи та стримати динаміку розвитку регіонів [58, с. 20]. Існують також побоювання, що зосередження виключно на інфраструктурному відновленні не враховує регіональних особливостей, потреб місцевих спільнот та раніше напрацьованих стратегій розвитку громад і областей. Подібний підхід створює ризик нівелювання вже підготовлених стратегій розвитку деокупованих територіальних громад [43, с. 8]. Надмірне втручання держави в управління регіональним розвитком здатне уповільнити

поступ регіонів, тому в Україні ОМС поступово отримують ширші повноваження у цій сфері [56, с. 203].

Варто погодитись з експертом Н. Тузовим, який вважає, що повоєнна відбудова передбачає комплекс інструментів, які поєднують точний облік руйнувань, орієнтацію на потреби людей та стратегічну модернізацію країни. Насамперед держава має сформувати повну картину пошкоджень і вартості їх відновлення, щоб визначати пріоритети й раціонально планувати роботи. Водночас акцент зміщується з відбудови об'єктів на підтримку людей, які втратили житло та засоби до існування, що потребує гнучкіших підходів до компенсацій. Значну роль у відновленні відіграють місцеві громади, адже саме вони найкраще розуміють свої потреби, тому формування планів відновлення має відбуватися «знизу вгору» за участю мешканців. Відбудова повинна спиратися на принципи енергоефективності та інклюзивності, інтегруючи сучасні європейські стандарти та «зелений» підхід. Важливим інструментом прозорості та залучення громадян стають цифрові рішення, зокрема платформа DREAM, яка дозволяє відстежувати стан кожного проєкту й забезпечує відкритість процесу. Повоєнне відновлення розглядається не лише як повернення до довоєнного стану, а як можливість розвитку: планування має враховувати демографічні тенденції, інвестиційні можливості та перспективи створення нових економічних центрів. Саме тому економічні стимули та нові проєкти, спрямовані на оживлення депопульованих регіонів, стають важливою частиною підходу, покликаною забезпечити повернення людей та стійке зростання територій [130].

У контексті формування моделей державної регіональної політики відновлення деокупованих територій показовою є рішення в 2024 році про розділення об'єднаного Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури знову на два окремих міністерства, адже утворена структура фактично втратила інституційну стійкість [95]. У результаті об'єднання колишнього Мінрегіону з Міністерством інфраструктури було звільнено до 90–95 % фахових працівників регіональної складової, що призвело до суттєвого

«провисання» цілої галузі та зниження ефективності реалізації політики регіонального розвитку [95].

Аналіз рекомендацій Європейської комісії свідчить, що об'єднане Міністерство відновлення не забезпечило виконання ключових завдань, покладених на нього у сфері планування та координації відбудови. Попереднє рішення про об'єднання було помилковим і породило ризики, на які він звертав увагу ще на початковому етапі реорганізації [95].

Первинне об'єднання міністерства пояснювалося прагненням забезпечити узгодженість між державною регіональною політикою та процесами відбудови територіальних громад, адже основний обсяг відновлювальних заходів реалізується саме на місцевому рівні. Передбачалося, що інтеграція функцій сприятиме формуванню цілісної моделі планування та координації повоєнного відновлення. Однак на практиці така організаційна конструкція не забезпечила необхідної інституційної спроможності, що позначилося на якості державного управління процесами реконструкції та реінтеграції деокупованих територій.

Постановою № 1028 від 6 вересня 2024 р. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України було перейменовано на Міністерство розвитку громад та територій України (далі – Мінрозвитку) [155]. З назви забрали «інфраструктури», однак організаційно-правова структура Міністерства не змінилась. 26 серпня 2025 року Міністерство оприлюднило «Особливості реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в умовах воєнних викликів і підготовки до набуття членства України в ЄС», підготовлений за результатами консультацій із зацікавленими сторонами та за підтримки Рада Європи [134].

Цей документ має на меті уточнення завдань та визначення нових заходів, необхідних для завершення реформи місцевого самоврядування й територіального устрою з урахуванням нових обставин – збройної агресії, масштабного руйнування інфраструктури, демографічних змін, внутрішнього переміщення населення, економічного занепаду та транзитних втрат [134].

При цьому проєкт не змінює базову ідеологію, мету та принципи реформи, закріплені відповідною Концепцією, ухваленою у 2014 році.

В документі зазначено, що відбудова і відновлення мають здійснюватися на основі комплексного підходу, який враховує соціальні, житлово-комунальні, транспортні, інфраструктурні, екологічні, безпекові, інклюзивні, цифрові та економічні складові. Такий підхід передбачає зміцнення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та державних органів, чітке розмежування повноважень, надання ресурсів, гармонізацію законодавства із стандартами ЄС, а також розширення ролі громад у процесах управління на місцевому і регіональному рівні [134]. Варто зазначити, що основою для таких заходів є чітке впровадження в життя принципу субсидіарності, що було покладено в основу концепції «Європа громадян», яка передбачає, що рішення мають прийматися на рівні, що є найближчим кожному громадянину [137, с. 46]. Управління деокупованими територіями має будуватися саме за цим принципом, оскільки громадяни таких територій мають специфічний досвід, який не є зрозумілим для управлінців вищого рівня, що, швидше за все, такого досвіду не мали.

Пропозиції Всеукраїнської асоціації ОТГ були враховані у презентованому проєкті. Серед них: уточнення засад діяльності асоціацій органів місцевого самоврядування, удосконалення виборчої системи місцевих виборів задля кращого представництва територіальних спільнот, спрощення процедур встановлення меж територіальних громад та посилення ролі депутатів місцевих рад. На думку Асоціації, врегулювання цих питань прискорить продовження децентралізаційної реформи та зміцнить інституційну спроможність місцевого самоврядування [22].

Концепція передбачає передачу органам місцевого самоврядування окремих функцій з адміністрування місцевих податків і зборів, а також гармонізацію механізмів зарахування податку на доходи фізичних осіб із практиками Європейського Союзу. Серед ключових завдань визначено удосконалення законодавчої бази та методології формування територіальних

громад. Асоціація ОТГ обґрунтовано наполягає на тому, що основним критерієм спроможності має бути здатність громади забезпечувати повний спектр власних і делегованих повноважень, необхідних для якісного надання публічних послуг. Громади, які відповідають цим вимогам, не повинні підлягати примусовому укрупненню чи приєднанню [22]. Ми підтримуємо такий підхід, оскільки він відповідає принципам децентралізації, зміцнює інституційну автономію громад і забезпечує сталість місцевого розвитку деокупованих громад.

Європейський досвід показує, що програми регіонального розвитку слід ретельно адаптувати до потреб регіону, «політика регіонального розвитку повинна враховувати типологію регіонів і передбачати надання підтримки й допомоги в ефективній комбінації підходів до регіонального розвитку, пов'язаних з поліцентричним і орієнтованим на полюси росту аспектом, а також зворотну стимуляцію міст на периферії, зокрема забезпечення доступності державних послуг» [65, с. 49]. Це пом'якшує відмінності та підвищують потенціал розвитку проблемних регіонів, до яких варто віднести деокуповані території.

Водночас реформування Мінрозвитку та оновлення підходів до місцевого самоврядування не можна розглядати ізольовано від інституційних змін, що відбулися у сфері реінтеграційної політики. Саме тому важливо враховувати трансформації, які торкнулися Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, адже без чітко визначеної інституційної відповідальності за реінтеграцію, захист прав постраждалих та підготовку деокупованих територій до повернення під контроль України будь-яка модель відновлення громад залишатиметься неповною. Подальші зміни в урядовій структурі істотно впливають на здатність держави забезпечити послідовну та комплексну політику щодо деокупованих і прифронтових територій.

Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій було перейменовано на Міністерство національної єдності України (Міннац'єдності) 5 грудня 2024 року [196], а 24 січня 2025 року Кабінет

Міністрів України ухвалив постанову № 1131, якою було завершено трансформаційні процеси в системі урядування, що фактично привели до реорганізації та припинення діяльності Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України [38].

Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій володіло широким спектром функцій, значна частина яких була передана не лише Мінрозвитку. Повноваження у сфері гуманітарної допомоги цивільному населенню в умовах збройної агресії були передані Міністерству соціальної політики, якому також доручили координувати роботу з органами місцевого самоврядування щодо соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, готувати пропозиції уряду та реалізовувати заходи з повернення на територію України незаконно вивезених (депортованих) дітей [87].

Втім, не всі функції колишнього Мінреінтеграції було коректно розподілено між іншими відомствами. Частина з них «випала» під час оновлення нормативних актів, і станом на початок травня 2025 року їх не здійснює жоден центральний орган виконавчої влади. Інший блок повноважень було механічно перенесено до положення про Мінрозвитку без змістовного аналізу їх актуальності та відповідності реальній ситуації 2025 року. Так, Мінрозвитку, як і інші міністерства, фактично не має інструментів для формування чи реалізації політики реінтеграції тимчасово окупованих територій. Варто підкреслити, що таких повноважень не мав і його правонаступник: у положенні Мінреінтеграції йшлося лише про розвиток територій після їх деокупації та прилеглих до них громад. Ця норма була перенесена до нового положення без критичної оцінки та без урахування того, що реінтеграційна політика не може починатися «після деокупації», а має бути сформована завчасно [205].

Серед повноважень колишнього Мінреінтеграції залишилися непереданими ключові функції, важливі для перехідного правосуддя, захисту прав громадян, постраждалих від окупації, та підготовки до реінтеграції тимчасово окупованих територій. Не визначено орган, відповідальний за

розроблення та впровадження засад перехідного правосуддя, за збір і аналіз інформації щодо порушень міжнародного гуманітарного права на ТОТ, а також за координацію заходів із відновлення прав власності, стабілізації фінансових установ, організації доступу до освіти та підготовки до виборів після деокупації. Відсутність цих повноважень у будь-якого ЦОВВ створює ризик втрати уваги до потреб мешканців ТОТ та може поглибити розрив зв'язків із державою. Крім того, стратегічне планування відновлення ТОТ, яке потенційно здійснюватиме Мінрозвитку, не закріплене у його повноваженнях [205]. Тобто після формального перерозподілу повноважень, така ситуація свідчить про збереження ризиків втрати цілісної політики реінтеграції тимчасово окупованих та деокупованих територій, а також зниження уваги до потреб і підтримки людей, які там проживають, а якщо провалити комплексний підхід до реінтеграції, це буде перешкодою для формування та реалізації моделі розвитку деокупованих громад.

Міжнародна конференція з питань відновлення України (URC2024) фокусувалася на чотирьох тематичних вимірах: бізнес-вимір; людський вимір; місцевий та регіональний вимір; європейський вимір [36, с. 60]. На URC2024 неодноразово наголошувалося на ключовій ролі місцевих громад у процесах відновлення, розподілі фінансових ресурсів та розвитку їх інституційної спроможності. Основний акцент робився на формуванні функціональних і стійких громад через сталий розвиток міст, житлового фонду та місцевої економічної діяльності; водночас учасники конференції підкреслювали необхідність підвищення прозорості й підзвітності, що розглядаються як визначальні умови для зміцнення довіри громадян та загальної стійкості України [249].

Зважаючи на низку стратегічних нормативно-правових актів України в сфері деокупації України, органам місцевого самоврядування в Україні відводиться вагома роль з реінтеграції деокупованих територій України. Власне такий підхід національного правового поля не є дивним. Адже місцеве самоврядування в Україні є важливою засадою конституційного ладу нашої

держави, безумовним атрибутом демократичної держави, яку, звичайно, не без проблем, розбудовує Український народ за підтримки демократичного цивілізованого світу [143; 147].

За таких умов важливо оцінити, як державна регіональна політика проявляється на операційному рівні в практичних алгоритмах, моделях та напрямках розвитку деокупованих територіальних громад. Саме практичний вимір політики дозволяє визначити, наскільки існуючі інституційні механізми здатні забезпечити ефективну реінтеграцію та сталий розвиток громад.

Аналіз стратегій розвитку, розроблених до повномасштабного вторгнення, свідчить про те, що державна політика у цій сфері неодноразово переглядалася та зазнавала змін упродовж років. Початковий акцент на відбудові окремих інфраструктурних об'єктів поступово змістився у бік формування довгострокових цілей розвитку територій. Водночас на державному рівні досі не сформовано цілісного й системного підходу до відновлення деокупованих територіальних громад [70, с. 178].

Політика відновлення деокупованих територіальних громад після 2022 року має низку принципових особливостей порівняно з підходами, що застосовувалися до повномасштабного вторгнення, насамперед у зв'язку зі значно більшими масштабами руйнувань. Аналіз, наведений у п. 2.1 нашого дослідження, дає змогу окреслити ключові характеристики цієї політики.

По-перше, відсутність єдиної, цілісної державної політики відновлення деокупованих громад зумовлює появу так званих «конфліктуючих норм» у законодавстві. Зокрема, Закон України «Про засади державної регіональної політики» [144] передбачає необхідність розроблення Програми комплексного відновлення як передумови для підготовки Плану відновлення, тоді як відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» [157] така Програма не є обов'язковою. Це створює правову невизначеність та ускладнює практичну реалізацію відновлювальних заходів на місцевому рівні.

По-друге, недостатня координація між центральними органами виконавчої влади уповільнює процеси відновлення у громадах і призводить до

затримок в ухваленні управлінських рішень. Для забезпечення ефективної діяльності органів місцевого самоврядування у сфері відновлення необхідно системно поєднати державну політику на національному рівні з чітко визначеними індикаторами, процедурами та інструкціями для місцевого рівня.

По-третє, органи місцевого самоврядування часто не мають достатніх ресурсів для оперативної та якісної оцінки пошкоджень власними силами, що зумовлює потребу в підтримці з боку вищих рівнів влади. Надання кадрового та технічного супроводу може істотно сприяти подоланню цієї проблеми. У цьому контексті важливим напрямом удосконалення управлінських практик має стати впровадження системи планування та резервування персоналу, оскільки в умовах інформаційного суспільства цінність людських ресурсів значною мірою визначається інформаційними потоками, які вони генерують у системі влади [235, р. 432].

Оскільки проведення повноцінної оцінки пошкоджень і визначення пріоритетів відновлення є неможливими до моменту фактичного звільнення територій, саме підготовчий етап може суттєво прискорити подальше виконання відновлювальних завдань. Розроблення планувальних документів є обов'язковою вимогою для територіальних громад, однак органи місцевого самоврядування стикаються з низкою об'єктивних труднощів, зокрема браком кваліфікованих кадрів, недостатнім рівнем навичок у сфері проєктного менеджменту та відсутністю цілісної національної політики відновлення. Сукупність цих чинників безпосередньо впливає на якість і своєчасність планування заходів з відновлення та розвитку громад.

Водночас суттєвою проблемою залишаються неузгодженості у критеріях класифікації типів територій залежно від безпекових умов, відсутність загальнонаціональної політики щодо військово-політичних об'єктів, а також недостатній рівень міжвідомчої координації та співпраці між різними міністерствами. Зазначені чинники мають значний вплив на темпи, послідовність і результативність процесів відновлення територіальних громад та їх подальший розвиток [160]. Відзначимо, що ОМС краще обізнані з

потребами та проблемами власних громад. Саме муніципалітети здатні забезпечити мешканцям доступ до базових публічних послуг і сформувати сприятливі умови для відновлення життєдіяльності. З огляду на це, відновлення деокупованих територій за участю українських органів місцевого самоврядування може бути більш результативним і ефективним, ніж за умов функціонування ВА [102]. Отже, застосування уніфікованого підходу до відновлення та розвитку всіх деокупованих територій України є недоцільним, оскільки такі території істотно відрізняються за рівнем руйнувань, наявними ресурсами та тривалістю окупації. Водночас ефективне відновлення потребує належної координації на державному рівні та розроблення чіткого алгоритму оцінювання ситуації на місцях і визначення першочергових завдань для органів місцевої влади. Системна взаємодія й узгоджена співпраця всіх залучених суб'єктів, зокрема центральних органів виконавчої влади, міністерств і відомств, є ключовою передумовою успішної реалізації політики відновлення територіальних громад [49]. При відновленні деокупованих територій, необхідно враховувати їх унікальність і специфіку. Кожен регіон може мати свої особливості, потреби та ресурси, які потрібно враховувати при розробці стратегій відновлення. Фактично першим і уніфікованим документом, що відображав напрями відновлення, став План відновлення України, який Україна представила в Лугано в липні 2022 року (але досі не затверджений офіційно) [131]. Важливим кроком в цьому напрямку стала презентація у лютому 2024 року плану дій відновлення деокупованих громад [136].

Оновлення Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року стало важливим кроком у формуванні системного підходу до політики відновлення та розвитку деокупованих територій. У межах Стратегії запропоновано виокремити низку пріоритетних напрямів реалізації державної політики, спрямованої на подолання наслідків окупації та забезпечення інституційної реінтеграції деокупованих громад.

Передусім ідеться про формування кадрового резерву, здатного

забезпечити відновлення управлінських функцій на місцевому рівні, а також про реконструкцію та стабілізацію системи публічного управління в умовах постконфліктної трансформації. Вагомий акцент зроблено на відновленні базових муніципальних і адміністративних послуг, що передбачає не лише фізичне відновлення інфраструктури, а й гарантування їхньої доступності для населення деокупованих територій як ключової умови відновлення довіри до держави.

Окремими напрямами визначено економічну та соціальну реабілітацію громад, інтеграцію деокупованих територій до єдиного українського інформаційного простору, а також нейтралізацію деструктивного інформаційного впливу з боку РФ. Не менш важливими складовими політики відновлення та розвитку є подолання наслідків мілітаризації, ментальна реінтеграція населення та забезпечення психологічної підтримки, що розглядаються як необхідні умови відновлення соціальної згуртованості та довгострокової стабільності.

У сукупності зазначені напрями формують багатовимірну рамку державної політики, у межах якої відновлення та розвиток деокупованих територіальних громад постають не як суто технічне завдання реконструкції, а як комплексний політико-інституційний процес реінтеграції, спрямований на відновлення керованості, соціальної довіри та стійкості регіонального розвитку [7]. У чек-листі Херсонського обласного благодійного фонду «Об'єднання» сформульовано узагальнений перелік пріоритетів у межах документа «Універсальні рекомендації щодо плану дій та ключових напрямів відновлення та розвитку життєдіяльності населених пунктів після деокупації». Запропонована рамка охоплює низку взаємопов'язаних політико-управлінських сфер, серед яких першочергове місце посідають забезпечення безпеки та правопорядку, організація гуманітарної допомоги й відновлення критичної та соціальної інфраструктури.

Окремий блок рекомендацій стосується стабілізації економічної діяльності та відновлення адміністративної керованості, зокрема через

налагодження роботи органів управління, формування кадрового забезпечення та відновлення базових управлінських процесів. Значна увага приділяється соціальній політиці та системі охорони здоров'я, що розглядаються як ключові елементи відновлення людського капіталу. Важливими напрямками визначено також комунікаційну й інформаційну політику, екологічну безпеку, культурний розвиток, громадську політику та сферу освіти [204]. Емпіричний досвід засвідчує, що після деокупації територіальні громади застосовували різноманітні та часто несинхронізовані процедури відновлення та розвитку. Відсутність уніфікованих підходів, чітко визначених алгоритмів і пріоритетів зумовила домінування ситуативних управлінських рішень, ухвалюваних у режимі реагування на нагальні виклики. Така практика негативно вплинула на стратегічне планування та ефективність реалізації програм відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад. Водночас громади демонстрували істотно відмінні потреби, ризики й траєкторії постконфліктної трансформації, що об'єктивно зумовлює потребу в індивідуалізованих управлінських підходах. Розроблення адаптивних алгоритмів відновлення та розвитку має ґрунтуватися на врахуванні унікальних характеристик кожної громади та забезпечувати узгоджену координацію ресурсів, акторів і політик відповідно до локальних пріоритетів.

Проблематика відновлення та розвитку деокупованих територій набуває особливої політичної значущості в умовах тривалої збройної агресії РФ. Процес деокупації відкриває новий етап еволюції державної регіональної політики, яка має одночасно відповідати на безпекові виклики, забезпечувати реінтеграцію населення, відновлення прав і свобод громадян, а також формувати інституційні передумови для сталого розвитку. Це актуалізує потребу в науково обґрунтованому доборі інструментів, механізмів і важелів публічної політики, здатних забезпечити ефективне функціонування політичних процесів і системи публічного управління на національному, регіональному та локальному рівнях.

У цьому контексті державна регіональна політика щодо деокупованих

територій має спиратися на комплексне поєднання оцінки реального соціально-економічного та інституційного стану цих територій із вимогами міжнародних стандартів у сфері постконфліктного відновлення та розвитку та миробудівництва. Аналіз наявної практики управління деокупованими районами, зокрема у Харківській та Херсонській областях, дає змогу ідентифікувати окремі моделі організації влади й адміністративного управління. Це, у свою чергу, формує аналітичне підґрунтя для прогнозування шляхів їх удосконалення, модернізації та масштабування в межах формування цілісної політики відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад України. [135, с. 433].

Державна регіональна політика щодо деокупованих територій має формуватися з урахуванням дії двох взаємно напружених, а подекуди й суперечливих векторів. З одного боку, управлінський досвід, набутий у звільнених районах Харківської та Херсонської областей, створює емпіричне підґрунтя для прогнозування та концептуалізації оптимальних моделей і механізмів публічного адміністрування в умовах повоєнного відновлення та розвитку [195, с. 39]. Водночас, через значну руйнацію соціально-економічної структури громад, рішення про впровадження тих чи інших управлінських рішень мають прийматися не ослабленими місцевими органами самоврядування, а представниками державної влади. З іншого боку, відновлення інститутів місцевого самоврядування на звільнених територіях є критично важливим для утвердження образу України як демократичної держави в очах населення як деокупованих, так і ще тимчасово окупованих регіонів [195, с. 39].

На основі аналізу практики управління в деокупованих територіальних громадах Харківської та Херсонської областей можна виокремити низку моделей державної регіональної політики відновлення та розвитку, спрямованих на відновлення інституційної керованості та стабілізацію локального врядування.

Перша група моделей стосується політики відновлення системи органів

місцевого самоврядування та передбачає кілька альтернативних сценаріїв інституційного розвитку. До них належать: відновлення повноважень органів місцевого самоврядування, обраних до початку повномасштабної збройної агресії РФ; застосування механізмів дострокового припинення повноважень органів місцевого самоврядування на деокупованих територіях із подальшим формуванням нових управлінських структур; а також збереження особливого режиму управління на деокупованих територіях упродовж визначеного перехідного періоду після скасування воєнного стану. У політичному вимірі ці моделі відображають пошук балансу між централізованим державним контролем і поетапним відновленням місцевої демократичної легітимності.

Друга модель пов'язана з переглядом адміністративно-територіального устрою деокупованих територій з урахуванням наслідків війни, демографічних змін, економічної дезінтеграції та безпекових обмежень. Йдеться про формування адаптивної моделі територіальної організації влади, здатної забезпечити ефективне управління, відновлення публічних послуг і довгострокову спроможність територіальних громад у процесах відновлення та розвитку.

У сукупності зазначені моделі відображають еволюцію державної регіональної політики від реактивних рішень воєнного періоду до формування системних інституційних підходів, зорієнтованих на стабілізацію, реінтеграцію та сталий розвиток деокупованих територіальних громад [195, с. 39-42]. На нашу думку, запропоновані моделі державної регіональної політики відновлення та розвитку на деокупованих територіях, зокрема ті, що стосуються відновлення функціонування ОМС, характеризуються поєднанням потенційних переваг і суттєвих політичних ризиків. Відновлення повноважень ОМС, обраних до початку повномасштабної збройної агресії, може вважатися виправданим лише за умови збереження ними суспільної легітимності та відсутності будь-яких форм колабораційної діяльності. Водночас у значній кількості громад політико-адміністративний контекст зазнав глибоких трансформацій, унаслідок чого безумовне повернення до довоєнних

управлінських еліт без оновлення кадрового складу здатне спричинити зростання соціальної напруги, кризи довіри та делегітимацію місцевої влади в постконфліктний період [75, с. 184].

Альтернативним варіантом інституційного оновлення є проведення дострокових місцевих виборів, однак їх реалізація можлива виключно за умови стабілізації безпекового середовища та відновлення базових гарантій виборчого процесу. Водночас збереження особливого режиму управління на деокупованих територіях у поствоєнний період не може розглядатися як довгострокове рішення, оскільки воно здатне викликати критику як з боку місцевого населення, так і з боку міжнародних партнерів. Такий підхід потенційно суперечить принципам Європейської хартії місцевого самоврядування і може інтерпретуватися як прояв надмірної централізації або тенденцій до авторитаризації публічної влади. Водночас повне та негайне відновлення всього обсягу повноважень органів місцевого самоврядування без належної координації з центральними органами державної влади несе ризики управлінської фрагментації та дестабілізації в умовах постконфліктної трансформації. За таких обставин ключовим завданням державної регіональної політики стає пошук збалансованої моделі перехідного врядування, що поєднує елементи державного контролю з поетапним відновленням місцевої автономії. Окремого аналітичного виміру потребує питання трансформації адміністративно-територіального устрою на деокупованих територіях, адже саме від обраної моделі значною мірою залежатимуть ефективність майбутнього управління, доступність публічних послуг для населення та довгострокова стабільність регіонального розвитку. У цьому контексті доцільно враховувати як фактичний стан інфраструктури та людського потенціалу звільнених територій, так і необхідність адаптації чинної системи територіальної організації влади до повоєнних реалій. Існуючі адміністративні межі не завжди відповідають новим викликам, оскільки окремі громади зазнали значної депопуляції, втратили адміністративні центри або виявилися неспроможними повноцінно виконувати управлінські функції

[75, с. 184].

У цьому контексті обґрунтовано видається розробка альтернативної моделі адаптивної регіональної політики відновлення та розвитку, що спирається на принципи гнучкості, поетапності та інституційної відповідальності. Відповідно до запропонованого підходу, на початковому етапі передбачається запровадження тимчасового централізованого управління строком до шести місяців після завершення деокупації конкретної території. У межах цього етапу ключові управлінські функції покладаються на ВА, які здійснюють свою діяльність у тісній координації з тимчасово сформованими цивільними комісіями. До складу таких комісій доцільно включати представників місцевих громад, незалежних експертів у сфері децентралізації та антикорупційної політики, а також правозахисників, що дозволяє поєднати фахову експертизу управлінських рішень із представництвом інтересів населення. Пріоритетним завданням цього етапу є стабілізація базових адміністративних процесів, забезпечення належного рівня безпеки, відновлення комунікацій і критичної інфраструктури, а також формування актуальної соціально-демографічної бази, необхідної для ухвалення подальших політичних рішень. Другий етап моделі передбачає перехід до поетапної децентралізації після досягнення мінімально необхідного рівня безпекової стабільності та проведення попередньої оцінки готовності територій до відновлення повноцінного місцевого самоврядування. У цьому контексті ключовим інструментом виступає організація прозорих місцевих виборів під контролем державних органів і за участю міжнародних спостерігачів, що забезпечує легітимність оновлених органів місцевого самоврядування. Паралельно має здійснюватися комплексна оцінка доцільності трансформації адміністративно-територіального устрою з урахуванням демографічної динаміки, доступності публічних послуг, логістичних параметрів, безпекового середовища та економічної спроможності потенційних адміністративних одиниць. Принципово важливо, щоб відповідні рішення ухвалювалися не виключно адміністративним

шляхом, а на основі широкого публічного діалогу із залученням інститутів громадянського суспільства, органів місцевої влади, наукової спільноти та представників міжнародних інституцій. Результати таких консультацій можуть слугувати підґрунтям для прийняття обґрунтованих і соціально легітимних рішень щодо корекції адміністративних меж, реорганізації існуючих громад або формування нових територіальних одиниць у межах політики відновлення та розвитку. [75, с. 185].

Загалом державна регіональна політика відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад в Україні формується в умовах багатовимірної кризи, спричиненої збройною агресією РФ, масштабними руйнуваннями, демографічними втратами та інституційною нестабільністю. Аналіз показує, що після 2022 року відбулося поступове зміщення акцентів від вузького інфраструктурного відновлення до комплексного, людиноцентричного та орієнтованого на сталий розвиток підходу, який поєднує безпекові, соціальні, економічні, інституційні та гуманітарні складові. Водночас відсутність єдиної, чітко скоординованої державної політики щодо відновлення деокупованих громад, фрагментація повноважень між центральними органами виконавчої влади, інституційна турбулентність у системі міністерств та нестача уніфікованих алгоритмів дій на місцевому рівні істотно знижують ефективність реалізації задекларованих стратегічних цілей. Досвід відібраних деокупованих територіальних громад Київської, Миколаївської, Сумської, Харківської та Херсонської областей засвідчує, що універсальні рішення для всіх деокупованих територій є неприйнятними, а державна регіональна політика має будуватися на принципах диференціації, гнучкості, поетапності та субсидіарності з урахуванням реального стану безпеки, людського потенціалу та інституційної спроможності громад. Ключовим чинником успішного відновлення виступає поєднання тимчасових централізованих механізмів управління на початковому етапі деокупації з поступовим відновленням і посиленням місцевого самоврядування як базового елементу демократичної реінтеграції територій. Важливою умовою

сталості такої політики є чітке визначення відповідального центрального органу за реінтеграцію тимчасово окупованих і деокупованих територій, формування узгодженої нормативно-правової бази, інституційне забезпечення перехідного правосуддя та реального залучення громад до планування й реалізації відбудови. Таким чином, державна регіональна політика щодо деокупованих територіальних громад має розглядатися не як сукупність розрізнених відновлювальних заходів, а як довгостроковий політико-управлінський процес, спрямований на відновлення довіри до держави, реінтеграцію населення та формування нових моделей розвитку, адаптованих до повоєнних реалій.

3.2. Донорські стратегії та міжнародна підтримка деокупованих територіальних громад

Після широкомасштабного вторгнення РФ в Україну питання відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад набуло надзвичайної актуальності. Водночас державна політика не завжди виявляється достатньо ефективною і не спроможна повною мірою задовольнити потреби громад у відбудові інфраструктури, наданні соціальних послуг та комплексному відновленні. У цих умовах суттєво зросла роль місцевих громад України у формуванні зовнішніх зв'язків, розвитку міжнародного партнерства та мобілізації зовнішньої підтримки.

Безпрецедентний рівень матеріальних руйнувань і гуманітарних втрат зумовив необхідність переходу України до якісно нового формату взаємодії з міжнародними донорами, зарубіжними муніципалітетами, а також міжнародними урядовими й неурядовими структурами. Найбільш відчутно потреба в такій взаємодії проявилася саме на локальному рівні, оскільки територіальні громади опинилися в центрі відповідальності за підтримання життєздатності територій, безперервне надання базових публічних послуг, кризове реагування та збереження соціальної згуртованості. Обмежені

можливості центральних органів виконавчої влади забезпечувати оперативні та системні рішення в умовах масштабної кризи сприяли тому, що саме місцевий рівень став ключовим простором апробації прикладних механізмів відновлення й розвитку, орієнтованих на швидку адаптацію до динамічних викликів.

Проведене у 2024 році дослідження належить до перших комплексних спроб осмислення змін у конфігурації міжнародної допомоги після початку повномасштабної війни, з особливим акцентом на трансформацію ролі українських міст і територіальних громад як активних суб'єктів міжнародної взаємодії та відновлювальних процесів [234]. Результати опитування понад п'ятдесяти територіальних громад продемонстрували чітко виражену спільну закономірність: у більшості випадків громади не обмежилися отриманням зовнішньої допомоги, а істотно переорієнтували й розширили власні міжнародні комунікаційні мережі, які до початку повномасштабної війни нерідко мали декларативний або периферійний характер. В умовах збройної агресії органи місцевого самоврядування почали діяти як самостійні ініціатори міжнародної взаємодії, формуючи адресні запити до зарубіжних партнерів, налагоджуючи прямі контакти з муніципалітетами європейських держав та інтенсифікуючи співпрацю з міжнародними фондами й інституціями розвитку [234].

Аналіз емпіричних матеріалів засвідчує, що отримана зовнішня підтримка вийшла далеко за межі епізодичних гуманітарних поставок або символічних актів солідарності. У значній частині територіальних громад міжнародна допомога трансформувалася у системно організований процес, спрямований на вирішення ключових завдань відновлення та розвитку. Його зміст охоплював реконструкцію об'єктів комунальної інфраструктури, оновлення енергетичних мереж, матеріально-технічне забезпечення закладів охорони здоров'я й освіти, розбудову логістичних механізмів, підтримку соціальних сервісів, а також відновлення критично важливих елементів життєзабезпечення. Для низки міст такі взаємодії поступово набули форми

стабільних довгострокових відносин з іноземними органами місцевого самоврядування, у межах яких здійснювалося спільне проектування ініціатив, погодження стратегічних пріоритетів і вироблення узгоджених підходів до повоєнної реконструкції.

Особливо показовим цей досвід є для деокупованих територіальних громад, проблематика яких суттєво перевищує масштаби викликів, характерних для територій, що зазнали лише артилерійських чи ракетних уражень. Їхні потреби не обмежуються відновленням інженерних мереж або ремонтом адміністративних приміщень. Унаслідок тривалої окупації такі громади пережили одночасний розрив інституційних механізмів управління, деградацію соціальної інфраструктури, втрату економічної бази та глибоку кризу довіри у взаємовідносинах між місцевою владою і населенням. За цих умов відновлення потребує комплексних програм, що поєднують гуманітарні, інфраструктурні, інституційні та соціально-психологічні інтервенції. Реалізація таких програм є можливою лише за умови органічного включення міжнародної допомоги до системи стратегічного планування розвитку територіальних громад [234].

Один із ключових висновків, що випливає з дослідження [234], полягає в тому, що місцеві громади виявилися значно ефективнішими у комунікації з донорами, ніж це традиційно передбачалося. У багатьох випадках міжнародна допомога надходила безпосередньо до громад, минаючи складні централізовані процедури, що дозволяло оперативно реагувати на найбільш нагальні потреби. Такий підхід продемонстрував готовність міжнародних партнерів до прямої взаємодії з локальним рівнем за умови наявності у громад достатньої організаційної спроможності та чітко сформульованих пріоритетів розвитку.

Для деокупованих територіальних громад це створює важливу стратегічну перевагу, оскільки вони отримують можливість ставати безпосередніми учасниками міжнародних програм і залучати фінансування не лише через органи державної влади, а й за допомогою механізмів прямих

грантів, партнерств за моделлю «місто – місто», змішаних консорціумів і програм технічної допомоги. Саме двосторонні муніципальні партнерства після 2022 року виявилися однією з найбільш ефективних форм підтримки: міста-побратими в країнах Європи та Північної Америки не лише надавали матеріальну допомогу, а й долучалися до процесів планування відбудови, направляли експертів і забезпечували консультаційний супровід [234]. Для деокупованих територіальних громад такий формат співпраці може мати вирішальне значення, оскільки він забезпечує доступ не лише до матеріальних ресурсів, а й до управлінських рішень і практик, які вже продемонстрували свою ефективність у країнах-партнерах.

Водночас важливо підкреслити, що міжнародна підтримка набула не лише технічного й матеріального, а й виразного символічного виміру. Саме іноземні міста часто першими публічно заявляли про солідарність з Україною, ініціювали акції на її підтримку, перейменовували вулиці та площі, ухвалювали публічні декларації та зверталися до власних урядів із вимогами посилити допомогу Україні [234]. Цей вимір символічної дипломатії є особливо значущим для деокупованих територіальних громад, оскільки він здатен посилити їх видимість у міжнародному інформаційному просторі та, відповідно, сприяти приверненню додаткової уваги й ресурсів на етапі відновлення.

У площині реалізації донорських стратегій визначальним чинником стає наявність на місцевому рівні інституційної спроможності, що забезпечує здатність громад до вибудовування послідовної та тривалої взаємодії з міжнародними партнерами. Йдеться не лише про формальну участь у донорських програмах, а про цілеспрямоване формування внутрішньої інфраструктури співпраці, що включає створення профільних структур у системі місцевого самоврядування, підготовку кадрів у сфері проєктного управління, стратегічне планування залучення зовнішніх ресурсів, систематизацію та прозоре представлення потреб громади, а також підтримання сталих комунікаційних каналів із партнерами. Територіальні

громади, зокрема деокуповані, які зможуть інституціоналізувати такі підходи, отримують суттєву перевагу у трансформації міжнародної допомоги з короткострокових ініціатив у формат стабільного партнерства, зорієнтованого на довгострокові цілі розвитку.

У цьому зв'язку міжнародну допомогу доцільно інтерпретувати не як зовнішній і фрагментарний ресурс, а як органічний елемент політики розвитку деокупованих територіальних громад. Практика перших років повномасштабної війни продемонструвала спроможність локального рівня діяти як самостійний і відповідальний суб'єкт міжнародної взаємодії. Для деокупованих територій це відкриває можливість формування власної моделі локальної парадипломатії, що поєднує залучення міжнародних ресурсів, розвиток мереж партнерств, інституційне посилення та переосмислення системи місцевого управління відповідно до завдань відновлення і довгострокової стійкості [34, с. 123]. Саме парадипломатія відкриває деокупованим містам можливість повноцінно інтегруватися в міжнародний простір співпраці, репрезентувати власні інтереси та залучати підтримку у вигляді грантового фінансування, гуманітарної допомоги, експертного супроводу й реалізації спільних проєктів [81, с. 89].

Згідно з даними четвертої Оцінки потреб України на відновлення та відбудову (RDNA4), сукупний обсяг фінансових потреб на наступні десять років оцінюється у 524 млрд доларів США [247]. Найбільших втрат зазнали житловий фонд, транспортна інфраструктура та енергетичний сектор. Основний тягар практичної реалізації відновлювальних заходів було покладено на ОМС: саме територіальні громади, попри вкрай обмежені ресурси, стали ключовими виконавцями проєктів відбудови.

За таких умов міжнародна підтримка набуває не ситуативного, а системного й стратегічного значення. Донорські уряди, міжнародні фінансові інституції, благодійні фонди, міжнародні організації, а також окремі муніципалітети виступили важливими партнерами українських громад, надаючи критично необхідні ресурси, експертну та інституційну допомогу для

реалізації процесів відновлення на локальному рівні.

Інститут аналітики та адвокації (ІАА) здійснив збір, систематизацію та відкрив публічний доступ до першої масштабної бази даних міжнародної підтримки українських територіальних громад. У ній зафіксовано понад 500 ініціатив від більш ніж 160 донорів, структурованих за типами допомоги, механізмами реалізації, напрямками підтримки, географічним охопленням та іншими релевантними критеріями [244].

Цей ресурс не обмежується лише впорядкуванням наявної інформації, а формує підґрунтя для створення єдиної національної системи моніторингу міжнародної допомоги територіальним громадам. Така система здатна мінімізувати дублювання зусиль, підвищити ефективність планування процесів відновлення та забезпечити ухвалення управлінських рішень на основі відкритих і достовірних даних. Її потенціал є однаково значущим для органів місцевого самоврядування, центральних органів влади, аналітичних установ і міжнародних донорів, оскільки сприяє підвищенню рівня прозорості, узгодженості та стратегічності міжнародної підтримки.

Надання підтримки українським громадам охоплює широкий спектр інструментів: фінансову й технічну допомогу, консультаційний супровід, грантові програми, передачу обладнання, навчальні та експертні ініціативи.

До ключових груп донорів можна віднести:

Організації системи ООН. UNDP, UN-Habitat, UNICEF, UNHCR, UNESCO, WHO та інші агентства реалізують проєкти у сферах відновлення житла, охорони здоров'я, інклюзії, освіти та підтримки внутрішньо переміщених осіб. Їх діяльність поєднує гуманітарні та розвиткові підходи.

Уряди іноземних держав і агентства міжнародного розвитку. UKAid, GIZ, AFD, Expertise France, SDC, SECO, ESTDEV, AECID та інші підтримують як масштабні загальнонаціональні програми, так і точкові локальні ініціативи. Часто йдеться про проєкти, спрямовані на модернізацію адміністративних послуг, соціальної інфраструктури та цифрової трансформації.

Міжнародні фінансові організації. Світовий банк, ЄБРР, ЄІБ, ІФС,

NEFCO та низка інших установ надають кредити, гранти й технічну допомогу для відновлення інфраструктури, підвищення енергоефективності, покращення медичної спроможності і сталого розвитку громад.

Благодійні фонди та приватний сектор. Значний внесок роблять міжнародні фонди, зокрема Фонд Говарда Баффета, який реалізує програми гуманітарного розмінування та підтримки ВПО. До відбудовних ініціатив активно долучається й український бізнес – АТБ, Kernel, Астарта та інші.

Муніципалітети інших країн. Міста зі Швейцарії, Литви, Естонії та інших держав забезпечували громади технікою, транспортом та обладнанням. Поширені й моделі міжмуніципального партнерства, зокрема Cities4Cities | United4Ukraine.

Освітні та архітектурні інституції. Стенфордський університет, Талліннський університет, Norman Foster Foundation, Ro3kvit, Balbek Bureau беруть участь у створенні планів відновлення, розробці архітектурних рішень та підготовці фахівців [93].

На практиці міжнародна допомога для українських громад реалізується через кілька ключових механізмів, що використовуються урядами, міжнародними організаціями, фінансовими інституціями та благодійними фондами. Аналітичні дані ІАА дають змогу виокремити чотири основні групи інструментів:

спеціалізовані міжнародні фонди та механізми, до яких приєдналася Україна (наприклад, E5P чи Механізм цивільного захисту ЄС);

програми міжнародних фінансових організацій та структур ООН, ЄБРР, UNDP, UNOPS. До цієї групи належать також механізми фінансування через третю сторону (наприклад, Японія через UNDP) та грантово-кредитні програми, що реалізуються у співпраці громад з ЄІБ;

приватні й благодійні ініціативи, які включають участь міжнародного бізнесу (Bayer, Palantir), українських компаній (АТБ, Астарта) та діяльність великих міжнародних благодійних фондів, серед яких вирізняється Фонд Говарда Баффета;

білateralні механізми окремих країн, що охоплюють діяльність урядових агенцій розвитку (AFD, Enabel та ін.), підтримку з боку муніципалітетів іноземних держав (Берн, Цюрих, Рига) та формати міжмуніципального партнерства, як-от Cities4Cities / United4Ukraine [93].

У контексті міжнародної допомоги принципово важливо не лише окреслити наявні механізми фінансування, а й визначити сфери, у яких територіальні громади найчастіше отримують підтримку та де вона справді забезпечує відчутний практичний ефект. На основі узагальнення наявних даних було виокремлено сімнадцять напрямів підтримки, які в сукупності охоплюють майже весь спектр актуальних потреб громад – від відновлення базової інфраструктури до реагування на нові технологічні й соціальні виклики.

Найбільша кількість проєктів реалізується у сфері соціальної інфраструктури. Для переважної більшості громад першочерговим завданням стало відновлення закладів освіти та охорони здоров'я, облаштування укриттів, відновлення центрів надання соціальних послуг, оскільки саме ці об'єкти забезпечують базовий рівень безпеки населення та доступ до життєво необхідних публічних послуг. Відчутною залишається і підтримка комунального господарства, де накопичені за роки проблеми різко загострилися після початку повномасштабної війни. Ідеться про мережі водопостачання, теплопостачання, енергетичну інфраструктуру – ті сфери, у яких навіть точкова міжнародна допомога суттєво покращує здатність громад функціонувати. Наприклад, Банк розвитку Ради Європи спрямував 100 млн євро на модернізацію та відновлення медичних закладів [6]. Окремі уряди, зокрема Ірландія та Литва, фінансують облаштування укриттів та безпекових просторів у громадах.

Окремий пласт становлять програми, спрямовані на розвиток навичок і підготовку кадрів. Таке навчання потрібне не лише фахівцям, які займаються відновленням інфраструктури, а й працівникам місцевих адміністрацій, управлінцям, проєктним командам, що відповідають за планування змін. У

низці громад саме відсутність компетентних спеціалістів є бар'єром для освоєння міжнародної допомоги. Водночас окремі міжнародні проекти не вписуються безпосередньо в жодну з окреслених категорій і спрямовані на задоволення ширшого спектра потреб – від цифрової трансформації до посилення безпекових спроможностей територіальних громад [93].

Такий розподіл допомоги свідчить про те, що міжнародні партнери реагують на комплексний характер викликів, з якими стикаються територіальні громади, і переважно підтримують напрями, що є критично важливими для забезпечення базової стійкості та подальшого розвитку.

Аналітичний звіт ІАА подає узагальнений огляд географії міжнародних проектів, реалізованих у громадах у 2022–2025 роках, і фіксує, що найбільші обсяги міжнародної підтримки спрямовуються до прифронтових і деокупованих територіальних громад [198].

Водночас із розширенням географії міжнародної допомоги актуалізувалася потреба у чіткішій координації ресурсів і узгодженні пріоритетів між різними суб'єктами підтримки. У зазначених умовах суттєвого інституційного значення набуває функціонування Української платформи донорів як спеціалізованого координаційного механізму, покликаного забезпечити узгоджену взаємодію між міжнародними партнерами та органами публічної влади. Цей формат спрямований на вироблення спільного бачення пріоритетів відновлення, упорядкування стратегічних потреб і синхронізацію донорських ініціатив у межах єдиного рамкового підходу. Через діяльність Платформи здійснюється координація фінансово-економічної підтримки відповідно до визначених державою напрямів відбудови та реалізації урядових реформ, при цьому окремий акцент робиться на забезпеченні їх відповідності євроінтеграційним зобов'язанням і стратегічному курсу розвитку України [194]. Таким чином, Платформа виконує роль центрального координаційного інструменту синхронізації міжнародних ініціатив, орієнтованих на формування моделі економічного відновлення України, що поєднує принципи сталості, стійкості, інклюзивності

та екологічної відповідальності. Реалізація її мандата сприяє інституційному посиленню демократичного врядування, консолідації практик верховенства права та системному впровадженню антикорупційних механізмів. У межах стратегічного планування Керівним комітетом було окреслено п'ять ключових пріоритетів діяльності Платформи на 2025 рік [200].

У політико-інституційному вимірі діяльність Платформи структурується навколо кількох взаємопов'язаних стратегічних орієнтирів. Насамперед ідеться про підтримання макроекономічної та фінансової стабільності як передумови політичної керованості держави в умовах війни та повоєнного відновлення, що реалізується через механізми прямої бюджетної підтримки. Така підтримка виконує не лише фіскальну, а й стабілізаційну функцію, знижуючи ризики політичної фрагментації та соціальної дестабілізації.

Другим ключовим напрямом є концентрація міжнародних ресурсів на пріоритетних напрямках відбудови, які мають системоутворювальне значення для функціонування держави та територіальних громад. Йдеться про критичну інфраструктуру, соціальну сферу та гуманітарне розмінування, що в політичному сенсі визначають спроможність держави гарантувати базові публічні блага. Реалізація цього напрямку потребує багаторівневої координації між центральними, регіональними та місцевими органами влади, а також залучення інститутів громадянського суспільства, що відображає перехід до мережових і партнерських моделей публічного управління.

Третій вектор пов'язаний із формуванням цілісної архітектури відновлення через реформування системи управління публічними інвестиціями. У політичному контексті ця реформа виступає інструментом узгодження інтересів різних акторів відновлення та механізмом інституціоналізації державних пріоритетів. Її зміст визначається стратегічним баченням розвитку України, закріпленим у Плані України в межах Ukraine Facility, вимогами євроінтеграційного процесу та результатами оцінювання завданої війною шкоди й потреб відновлення.

Четвертий пріоритет стосується підтримки системних реформ і трансформацій, які формують політичні передумови для довгострокового розвитку та інтеграції України до Європейського Союзу. У цьому вимірі донорські стратегії виступають не лише джерелом ресурсів, а й інструментом зовнішнього впливу на трансформацію інститутів, норм і практик публічної влади.

П'ятий напрям зосереджений на залученні приватного сектору до процесів відновлення як окремого політико-економічного актора. Створення механізмів інвестиційного захисту та фінансових стимулів розглядається не лише як економічне завдання, а як складова формування нової моделі взаємодії держави, бізнесу та міжнародних партнерів, спрямованої на посилення економічної стійкості та політичної стабільності в повоєнний період [200]. Слід підкреслити, що залучення приватного сектору у поєднанні з послідовним утвердженням принципів прозорості, верховенства права та антикорупційної політики формує основу для становлення якісно нової моделі повоєнного відновлення та розвитку. Йдеться про модель, яка виходить за межі технократичного підходу до фізичної реконструкції та орієнтується на глибоку інституційну трансформацію системи публічної влади. У такому вимірі Платформа постає не лише як інструмент акумулювання донорських ресурсів, а як механізм модернізації управлінських практик, посилення легітимності державних інститутів і формування політичних передумов сталого відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад у середньо- та довгостроковій перспективі.

На сучасному етапі Платформа функціонує як багатосторонній формат міжнародної координації, що об'єднує 25 постійних і тимчасових учасників, а також спостерігачів і низку міжнародних фінансових інституцій та організацій, залучених до процесів відновлення та розвитку. До кола постійних членів належать Україна, держави «G7» та країни Європейського Союзу, тоді як статус тимчасових учасників мають Данія, Республіка Корея, Нідерланди, Норвегія та Швеція. У ролі спостерігачів у діяльності Платформи

беруть участь Австрія, Бельгія, Естонія, Ісландія, Іспанія, Латвія, Литва, Люксембург, Польща, Фінляндія та Швейцарія.

Формування такої багаторівневої архітектури взаємодії посилює не лише координацію загальнонаціональних пріоритетів відновлення та розвитку, а й створює інституційні передумови для появи нових механізмів державної підтримки, орієнтованих на безпосередню роботу з територіальними громадами. У політичному сенсі це сприяє розширенню суб'єктності місцевого рівня, поглибленню вертикальної та горизонтальної інтеграції публічної політики відновлення та розвитку та поступовому формуванню більш стійкої моделі багаторівневого врядування. Прикладом такої ініціативи є проєкт «Пліч-о-Пліч» – національна програма, спрямована на об'єднання громад-партнерів із тилкових і центральних регіонів для підтримки та відновлення громад-форпостів. До цієї категорії належать громади, розташовані вздовж державного кордону та на лінії бойового зіткнення, де значна частина інфраструктури зазнала пошкоджень або була зруйнована.

Проєкт реалізується за кількома ключовими напрямками. Серед них – відновлення інфраструктури, зокрема ремонт житлового фонду, закладів освіти, охорони здоров'я та інших соціально значущих об'єктів; надання гуманітарної допомоги, включно з постачанням обладнання для забезпечення енергонезалежності громад; а також організація культурних, освітніх і спортивних заходів, спрямованих на зміцнення соціальної згуртованості та активізацію молоді.

Станом на кінець 2024 року до проєкту долучилося понад 100 громад, а співпрацю закріплено 51 меморандумом про партнерство. Ще 114 громад-форпостів перебувають у пошуку партнерів і потребують підтримки. На 2025 рік заплановано відновлення понад 10 000 об'єктів інфраструктури та розширення програм допомоги для прифронтових територіальних громад [40].

Окрему групу становлять програми, спрямовані на підтримку окремих регіонів, насамперед деокупованих і прифронтових територій. Такі ініціативи,

як правило, ґрунтуються на врахуванні специфіки локальних потреб і зосереджені на відновленні базової інфраструктури, житлового фонду та системи соціальних послуг у найбільш уразливих територіальних громадах.

Показовим прикладом є програма швейцарської організації Helvetas Supporting Community Led Shelter Assistance in Eastern Ukraine, яка орієнтована на підтримку громадоорієнтованих підходів до відновлення житла та посилення локальної спроможності у східних регіонах України [250]. Вона функціонує виключно у громадах Харківської та Дніпропетровської областей і зосереджується на підтримці житлових рішень, наданні допомоги домогосподарствам, які втратили житло або зазнали істотних пошкоджень, а також на посиленні інституційної спроможності місцевих органів влади в управлінні процесами відновлення.

Позитивні приклади реалізації парадипломатичних практик уже наявні в Україні, зокрема в Дніпрі, Львові та Харкові, що свідчить про значний потенціал цього інструменту. Водночас для більшості деокупованих територіальних громад парадипломатія залишається відносно новим і недостатньо інституціоналізованим напрямом, який потребує організаційного укріплення, розвитку кадрового потенціалу та формування цілісного стратегічного бачення. У цьому зв'язку дослідження можливостей і механізмів парадипломатії як інструменту залучення донорської допомоги є надзвичайно актуальним і відповідає сучасним викликам, сприяючи формуванню нової архітектури міжнародної солідарності з деокупованими містами України.

Досвід польських міст переконливо демонструє ефективність парадипломатії як практичного інструменту міжмуніципальної співпраці. Понад 100 українських міст мають майже 700 партнерів за кордоном, більшість із яких становлять саме польські громади. Таке партнерство дає змогу не лише оперативно надавати допомогу в кризових умовах, а й вибудовувати довгострокову інституційну взаємодію. Показовим є партнерство між Кошалін та Івано-Франківськ, яке ілюструє еволюцію парадипломатії від гуманітарної підтримки до ширшої культурної, освітньої

та економічної інтеграції. Кошалін не лише системно надсилав гуманітарну допомогу, а й приймав внутрішньо переміщених осіб, організовував освітні програми та проводив меморіальні заходи, спрямовані на збереження спільної історичної пам'яті [254]. Цей кейс ілюструє приклад сталого муніципального партнерства, що еволюціонувало від формального побратимства до інституційно закріпленої довгострокової взаємодії з чітко визначеними напрямками співпраці та спільними механізмами реалізації проєктів.

На локальному рівні Україна активно розвиває міжнародне співробітництво шляхом укладення угод про побратимство між містами, залучення грантових ресурсів і технічної допомоги від урядів іноземних держав, міжнародних організацій і фондів, а також через участь у міжнародних мережах муніципалітетів з метою обміну управлінським досвідом і кращими практиками. Станом на травень 2024 року щонайменше 323 українські територіальні громади уклали 1664 угоди про співпрацю з іноземними партнерами, що свідчить про масштабність і динамічність розвитку міжмуніципальної міжнародної взаємодії [29].

Одним із показових прикладів результативної парадипломатії є ініціатива Bridges of Trust, спрямована на налагодження стійких партнерських зв'язків між українськими та європейськими муніципалітетами з метою реконструкції та відновлення України. У межах цієї ініціативи вже сформовано понад 30 партнерств, які охоплюють реалізацію інфраструктурних, енергетичних і соціальних проєктів, поєднуючи фінансову підтримку, експертний супровід та обмін управлінськими практиками між громадами [212]. Крім того, Платформа міст України для сталого місцевого відновлення (UCP), натхненна логікою Плану Маршалла, виступає координаційним майданчиком, що об'єднує трансатлантичних партнерів з метою підтримки сталого, інклюзивного та довгострокового відновлення українських міст, поєднуючи фінансові ресурси, експертну допомогу та інституційні рішення [248]. Ця ініціатива спрямована на посилення місцевої інституційної спроможності у ключових сферах публічного управління,

зокрема демократичного врядування, просторового та міського планування, а також розвитку й модернізації інфраструктури.

Ефективність парадипломатії значною мірою визначається рівнем інституційної спроможності місцевих органів влади, тобто їх здатністю управляти міжнародними проєктами, вибудовувати системну комунікацію з іноземними партнерами, готувати якісні заявки на фінансування та забезпечувати сталість співпраці. У цьому зв'язку підтримка з боку міжнародних організацій набуває критичного значення, оскільки вона сприяє формуванню дієздатних локальних структур, здатних повноцінно реалізовувати міжнародні ініціативи та інтегрувати їх у місцеві стратегії розвитку.

Важливу роль у цьому процесі відіграє Рада Європи через програму «Підтримка багаторівневого управління, демократії та прав людини», яка реалізується в межах Плану дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки. Програма орієнтована на підтримку децентралізаційних реформ, зміцнення інститутів місцевого самоврядування, підвищення рівня прозорості, розширення участі громадян у процесах ухвалення рішень та забезпечення дотримання прав людини на місцевому рівні. Особливий акцент зроблено на деокупованих і прифронтових громадах, які перебувають у ситуації відновлення базових адміністративних функцій та потребують відновлення довіри населення до органів влади.

У межах цієї ініціативи реалізуються навчальні програми для посадових осіб місцевого самоврядування, розробляються інструменти залучення громадян до прийняття управлінських рішень, а також надається методологічна й експертна підтримка у сфері місцевого стратегічного планування, врегулювання конфліктів і побудови ефективних механізмів багаторівневого управління [216].

Деокуповані територіальні громади, зокрема громади Київської області (наприклад, Бучанська міська територіальна громада), зосереджують свої зусилля на відновленні зруйнованої та пошкодженої інфраструктури,

забезпеченні безперервності надання базових публічних послуг і активному залученні міжнародної підтримки. Їх діяльність охоплює відбудову житлових будинків, закладів освіти й охорони здоров'я, а також адміністративної інфраструктури; розвиток співпраці з міжнародними донорами, зокрема ЄС та ООН, з метою залучення фінансових і технічних ресурсів для реконструкції житла та соціальних об'єктів; а також залучення мешканців і громадських організацій до процесів стратегічного планування та визначення пріоритетів розвитку.

Практичним інструментом у цьому процесі виступає державна програма «Відновлення, яку громади використовують для фіксації та оцінки пошкоджень, формування обґрунтованих рішень щодо черговості відбудови й спрямування ресурсів на першочергові потреби. Такий підхід дозволяє поєднати інституційне відновлення з принципами прозорості, участі громадян і ефективного використання зовнішньої допомоги [213].

За підтримки Швейцарсько-українського проекту DECIDE було створено платформу тимчасово окупованих та деокупованих територіальних громад [4]. Функціонування такої цифрової платформи створює інституційні умови для активного залучення мешканців територіальної громади до артикуляції та захисту власних інтересів, а також до формування порядку денного у сферах відновлення та розвитку. Через відповідні цифрові інструменти громадяни отримують можливість окреслювати пріоритетні потреби, зокрема у питаннях відбудови та реконструкції, економічної підтримки, доступу до освітніх і медичних послуг, а також інших ключових аспектів життєдіяльності громади. Такий формат співучасті набуває особливої ваги в умовах постконфліктної трансформації, коли деокуповані громади стикаються з глибокими викликами відновлення людського капіталу та стимулювання локальної економічної активності.

Водночас практична імплементація парадипломатичних практик у деокупованих містах відбувається в умовах наявності системних структурних обмежень, що істотно знижують їхню ефективність. Ключовим

стримувальним чинником залишається недостатній рівень інституційної спроможності органів місцевого самоврядування до повноцінної участі в міжнародній взаємодії. Значна частина територіальних громад не має ані спеціалізованих організаційних підрозділів, ані чітко закріплених кадрових позицій, відповідальних за координацію зовнішніх зв'язків. Додатково проблему посилює відсутність стратегічно сформульованих підходів до міжнародної співпраці, що зумовлює фрагментарність, несистемність і низький рівень передбачуваності взаємодії з міжнародними партнерами. [81, с. 90].

Суттєвим обмежувальним чинником залишається кадровий дефіцит і недостатній рівень спеціалізованих компетенцій у сферах проєктного менеджменту, міжкультурної комунікації та англомовної дипломатії, які є критично важливими для повноцінної взаємодії з міжнародними донорами. Додаткові бар'єри формує обмежений досвід підготовки заявок на міжнародне фінансування, а також труднощі з формулюванням проєктних цілей відповідно до логіко-структурних підходів, що домінують у грантовому середовищі. Не менш значущим чинником виступає нерівність доступу до донорських ресурсів: громади з уже сформованими міжнародними контактами отримують інституційну перевагу у повторному залученні фінансування, тоді як малі або нещодавно деокуповані міста часто опиняються поза фокусом донорської уваги. За таких умов зростає ризик асиметричного територіального розвитку, коли частина громад активно інтегрується в міжнародні мережі співпраці, тоді як інші втрачають можливості для своєчасного відновлення та розвитку.

Водночас попри наявні структурні обмеження, потенціал розвитку парадипломатії в деокупованих містах залишається значним. З огляду на підвищену увагу міжнародної спільноти до України та зростаючу готовність донорів підтримувати процеси відновлення та розвитку саме на локальному рівні, можна прогнозувати подальше посилення ролі муніципальних акторів у системі зовнішніх зв'язків і міжнародної взаємодії.

У підсумку парадипломатія постає як дієвий інструмент не лише залучення донорських ресурсів, а й інституційного зміцнення деокупованих територіальних громад. Вона сприяє інтеграції місцевого рівня в міжнародні політичні та управлінські процеси, посиленню демократичних інститутів на місцях і розширенню доступу до фінансових, експертних та організаційних ресурсів, необхідних для комплексного відновлення та сталого розвитку. [81, с. 90-91].

На основі проведеного вище аналізу можна констатувати, що відновлення та розвиток деокупованих територіальних громад потребують не лише фінансових ресурсів або традиційної гуманітарної допомоги, а формування складної багаторівневої системи взаємодії між органами місцевого самоврядування, державними інституціями та широким колом міжнародних акторів. Саме в цьому контексті формується модель донорської стратегії, яка перестає бути зовнішнім допоміжним інструментом і трансформується у внутрішній елемент політики розвитку територіальних громад.

Сутність цієї моделі полягає у визнанні того, що деокуповані територіальні громади, які функціонують в умовах масштабних інфраструктурних руйнувань, ослаблення інституційної спроможності, депопуляційних процесів і економічної фрагментації, не здатні забезпечити власне відновлення та розвиток виключно за рахунок державних інструментів підтримки. За таких обставин вони вимушені виходити за межі традиційних вертикалей публічної політики, активно диверсифікуючи джерела ресурсного й експертного забезпечення та вибудовуючи автономні канали взаємодії з міжнародними донорами, іноземними муніципалітетами, структурами системи ООН, міжнародними фінансовими інституціями й благодійними фондами. У межах цієї взаємодії відбувається трансформація ролей, за якої міжнародні актори постають не лише як постачальники фінансових ресурсів, а як співучасники формування середньо- та довгострокових стратегій відновлення та розвитку.

У практичній площині модель, що поступово інституціоналізується, ґрунтується на розумінні невіддільності міжнародної підтримки від локального контексту та внутрішніх управлінських процесів. Зовнішні ресурси, технічна допомога й гуманітарні програми інтегруються у діяльність громад таким чином, що виконують не лише відновлювальну, а й інституційну функцію. Донорські структури переходять від реактивного реагування на запити до участі у спільному визначенні потреб, розробленні стратегічних документів, плануванні реконструкції, розвитку адміністративних послуг і модернізації систем місцевого управління, що в політичному вимірі сприяє формуванню більш стійкої та інклюзивної моделі відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад.

Відтак цю модель неможливо звести до переліку джерел фінансування чи набору програм. Йдеться про комплексний процес, у якому визначальне значення мають склад акторів, інструменти їх взаємодії, координаційні механізми та ступінь інтеграції міжнародної підтримки в локальну управлінську логіку. Водночас істотно трансформується і роль територіальної громади: вона перестає бути пасивним реципієнтом допомоги та набуває ознак активного суб'єкта партнерських відносин, здатного формулювати проєкти, визначати пріоритети розвитку, вести переговори з донорами й нести відповідальність за реалізацію відновлювальних і трансформаційних рішень. Особливого значення в цій моделі набувають елементи, що забезпечують стійкість і відтворюваність взаємодії. Йдеться насамперед про механізми координації, які дають змогу уникати дублювання зусиль та формувати узгоджені підходи до відновлення. Прикладом такого інституційного інструмента виступає Українська платформа донорів, функціонування якої не обмежується розподілом ресурсів. Вона формує спільні рамки міжнародної підтримки, визначає стратегічні пріоритети, сприяє підвищенню прозорості та забезпечує зв'язок між макрорівнем державної політики й конкретними потребами територіальних громад. Водночас міжнародні організації та фінансові інституції, які працюють із громадами безпосередньо, формують

власні канали впливу від надання технічних консультацій і проєктного супроводу до фінансування масштабних інфраструктурних і соціальних програм. Така багаторівнева конфігурація створює розгалужену систему взаємозв'язків, яка, з одного боку, ускладнює процес координації, але з іншого, надає громадам можливість маневрувати між різними джерелами підтримки, поєднуючи їх відповідно до власних пріоритетів і етапів відновлення.

У межах цієї моделі чітко виокремлюється також горизонтальна складова, пов'язана з парадипломатією. Вона постає не як допоміжний або другорядний інструмент, а як самостійна логіка взаємодії, що органічно доповнює державні та міжурядові механізми підтримки. Після початку повномасштабної війни значна частина українських громад, які раніше обмежувалися переважно формальними угодами про побратимство, активізували прямі контакти з іноземними містами. У результаті така співпраця почала охоплювати не лише отримання гуманітарної допомоги, а й обмін експертними знаннями, управлінськими рішеннями та інституційними практиками, що вже довели свою ефективність у країнах-партнерах.

Для деокупованих територіальних громад парадипломатія виявилася особливо результативною формою взаємодії, оскільки дозволяє компенсувати інституційні провали та дефіцит управлінської спроможності значно швидше, ніж це здатні забезпечити традиційні централізовані механізми. У моделі міжнародної підтримки парадипломатія виконує функцію каталізатора інституційних змін: разом із матеріальними ресурсами громади отримують нові підходи до управління, сучасні практики організації проєктної діяльності, а також інструменти залучення населення до процесів планування та прийняття рішень.

Ефективність цієї моделі значною мірою визначається інституційною спроможністю самих територіальних громад. Їх здатність залучати та ефективно освоювати ресурси, вибудовувати сталі партнерські відносини, готувати проєктну документацію й управляти реалізацією проєктів

безпосередньо впливає на те, чи перетвориться міжнародна підтримка на реальний імпульс розвитку, чи залишиться фрагментованим набором неузгоджених і ситуативних дій. Громади, які створюють спеціалізовані підрозділи міжнародної співпраці, залучають фахівців із проєктного менеджменту та впроваджують інструменти стратегічного планування, отримують доступ до ширшого спектра можливостей і ресурсів. Натомість громади з низьким рівнем інституційної підготовки часто опиняються на периферії донорської уваги. У цьому сенсі інституційна спроможність у моделі міжнародної підтримки виступає не лише вихідною передумовою, а й результатом зовнішньої допомоги, оскільки належно організована взаємодія з партнерами поступово підсилює управлінський потенціал громади.

Отже, модель донорської стратегії та міжнародної підтримки деокупованих територіальних громад постає як цілісна система, у межах якої поєднуються різні рівні взаємодії, багатошарові інституційні механізми та різноманітні формати партнерства. Вона не обмежується забезпеченням припливу зовнішніх ресурсів, а водночас формує нові підходи до місцевого врядування, сприяє зміцненню інституційних структур, відновленню соціальної довіри та запуску довгострокових процесів розвитку. Її ключовою характеристикою є інтеграція міжнародної підтримки в систему локальної політики, за якої територіальні громади виступають активними суб'єктами зовнішньої взаємодії, спроможними самостійно формувати пріоритети та визначати напрями власного розвитку [76].

3.3. Комплексна модель розвитку деокупованих територіальних громад

Сучасний етап державної регіональної політики відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад України характеризується поєднанням глибоких структурних руйнувань, інституційної нестабільності та тривалої безпекової невизначеності. Умови, в яких здійснюється відновлення та

розвиток деокупованих територіальних громад, істотно відрізняються від класичних моделей регіонального розвитку, оскільки поєднують наслідки збройної агресії, тимчасової втрати державного контролю, руйнування системи державної влади та тривалий розрив соціальних і управлінських зв'язків. У таких умовах традиційні інструменти державної регіональної політики, орієнтовані на поступовий розвиток територій, виявляються недостатніми для забезпечення стійкого функціонування деокупованих територіальних громад.

Проведений у межах дисертаційного дослідження аналіз показав, що на практиці процеси відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад здебільшого реалізуються у форматі фрагментарних і ситуативних політико-управлінських рішень, спрямованих на ліквідацію найбільш критичних наслідків бойових дій. Такі рішення, як правило, мають короткостроковий характер, не інтегруються у цілісну систему стратегічного планування та не формують довгострокових передумов розвитку. Відсутність узгодженої логіки між безпековими заходами, інституційним відновленням і розвитковими програмами призводить до відтворення управлінської нестабільності та знижує ефективність використання як державних, так і міжнародних ресурсів.

Особливої гостроти зазначені проблеми набувають у громадах, де після деокупації функціонування органів місцевого самоврядування відбувається в умовах обмеженої інституційної спроможності або повністю замінюється діяльністю ВА. З одного боку, ВА виконують критично важливу роль у забезпеченні безпеки та підтриманні базових функцій життєзабезпечення населення. З іншого боку, домінування безпекової логіки управління за відсутності чітко окреслених механізмів переходу до розвитку створює ризики тривалої консервації кризового режиму управління. За таких умов громади залишаються залежними від централізованих рішень і зовнішньої допомоги, що унеможливорює формування стійких локальних траєкторій розвитку.

У цьому контексті формування комплексної моделі розвитку деокупованих територіальних громад постає як ключове наукове та прикладне завдання, спрямоване на подолання фрагментарності державної політики та забезпечення керованості процесів відновлення. Комплексна модель у межах даного дослідження розглядається як системний політико-інституційний конструкт, що поєднує безпекові, управлінські, інституційні та розвиткові елементи в межах єдиної логіки державної регіональної політики. Такий підхід дозволяє перейти від ситуативного управління до стратегічного планування та забезпечити узгодженість дій різних суб'єктів, залучених до процесу відновлення деокупованих територіальних громад.

Запропонована комплексна модель розвитку деокупованих територіальних громад ґрунтується на розумінні деокупації як тривалого процесу постконфліктної трансформації, що охоплює не лише повернення територій під контроль держави, а й глибоку реконфігурацію інститутів локальної влади та суспільних відносин. У цьому сенсі деокуповані територіальні громади виступають не лише об'єктами державної політики, а й активними суб'єктами відновлення та розвитку, здатними за певних умов формувати власні траєкторії розвитку та інтегруватися у загальнонаціональний політичний простір.

У центрі моделі – стійкий розвиток громади як поєднання безпеки, відновлення та довгострокового розвитку. Модель об'єднує інституційно-організаційний компонент, спрямований на подолання політико-управлінської нестабільності та надмірної централізації; компонент управління в умовах воєнного стану, що забезпечує баланс між діяльністю ВА і місцевим самоврядуванням; операційний компонент, який формує єдину логіку реалізації державної політики відновлення; цифровий компонент.

Центральним елементом комплексної моделі є стійкий розвиток деокупованої територіальної громади, який у межах дослідження трактується як здатність громади забезпечувати безперервність управління, відновлення публічних послуг і поступовий перехід до довгострокового розвитку в умовах

постійних безпекових ризиків. На відміну від класичних підходів до сталого розвитку, що акцентують увагу переважно на економічних, соціальних і екологічних аспектах, стійкість деокупованої громади у даній моделі має виразно політико-інституційний характер. Вона включає здатність інститутів влади адаптуватися до змінного середовища, зберігати легітимність і забезпечувати керованість соціально-політичних процесів.

Стійкий розвиток деокупованої територіальної громади формується як поєднання трьох взаємопов'язаних складових: безпеки, відновлення та довгострокового розвитку. Безпека у цій моделі виступає базовою передумовою функціонування громади та визначає межі можливого для стратегічного планування. Водночас безпека розглядається не лише як військовий або правоохоронний чинник, а як ширша категорія, що охоплює передбачуваність політико-управлінських рішень, стабільність інституційних правил і захищеність прав громадян. Саме поєднання безпеки з інституційною визначеністю створює умови для запуску процесів відновлення та розвитку.

Відновлення у межах комплексної моделі не зводиться до фізичної реконструкції зруйнованої інфраструктури. Воно охоплює відновлення інституційної спроможності локальної влади, адміністративних процедур, системи надання публічних послуг і механізмів взаємодії між владою та громадянським суспільством. Дослідження показало, що саме інституційне відновлення є найбільш вразливим елементом постконфліктної трансформації, оскільки потребує не лише ресурсів, а й часу, кадрового потенціалу та довіри з боку громадянського суспільства. За відсутності належної інституційної основи навіть масштабні інфраструктурні проєкти не здатні забезпечити стійкий розвиток громади.

Довгостроковий розвиток у запропонованій моделі розглядається як наступний етап після відновлення, що передбачає формування здатності громади до самостійного стратегування, залучення інвестицій і реалізації проєктів розвитку. Важливою особливістю деокупованих територіальних громад є те, що перехід до розвитку відбувається в умовах збереження

безпекових ризиків і невизначеності. Саме тому комплексна модель розвитку орієнтована не на досягнення швидких результатів, а на формування адаптивних механізмів управління, здатних реагувати на зміну зовнішніх умов без втрати керованості.

Ключову роль у забезпеченні стійкого розвитку деокупованих територіальних громад відіграє інституційно-організаційний компонент комплексної моделі, спрямований на подолання управлінської нестабільності та надмірної централізації. Аналіз емпіричних даних засвідчив, що рівень інституційної спроможності громад істотно варіюється залежно від форми організації влади, кадрового потенціалу та характеру взаємодії між місцевими й центральними органами влади. У громадах, де після деокупації відновлено діяльність органів місцевого самоврядування, спостерігається вищий рівень залученості населення до процесів прийняття рішень і більша здатність до стратегічного планування. Водночас у громадах, де управління здійснюється ВА, ключовим викликом залишається поєднання безпекових функцій із потребами розвитку.

Запропонована комплексна модель виходить з необхідності формування балансу між централізованими механізмами управління, обумовленими воєнним станом та децентралізацією, що забезпечують автономію громад і їх здатність до розвитку. Такий баланс не означає послаблення державного контролю, а передбачає чітке розмежування функцій між різними рівнями влади, визначення пріоритетів відновлення та створення умов для поступового розширення повноважень органів місцевого самоврядування у міру стабілізації безпекового середовища.

Важливим елементом інституційно-організаційного компонента є діяльність органів самоорганізації населення, які в умовах функціонування ВА виконують роль інституційного компенсатора. Дослідження показало, що саме активність органів самоорганізації населення дозволяє зберігати базові канали комунікації між владою і громадянським суспільством, підтримувати мінімальний рівень участі населення у вирішенні локальних питань і частково

компенсувати обмеження демократичних процедур, зумовлені воєнним станом. Таким чином, органи самоорганізації населення відіграють важливу роль у збереженні соціального капіталу громад і формуванні передумов для відновлення повноцінного місцевого самоврядування.

Важливим елементом комплексної моделі розвитку деокупованих територіальних громад є управління в умовах воєнного стану, яке визначає специфіку функціонування влади та рамки прийняття політичних рішень на локальному рівні. Воєнний стан істотно трансформує класичні механізми державного управління, обмежує окремі демократичні процедури та посилює роль централізованих інструментів контролю. Водночас у межах запропонованої моделі управління в умовах воєнного стану не розглядається як тимчасове відхилення від розвитку, а як окремий режим, що потребує спеціальних інституційних рішень і чітко окреслених меж впливу на подальшу траєкторію громади.

Дослідження показало, що ключовим викликом управління деокупованими територіальними громадами в умовах воєнного стану є поєднання безпекових функцій із завданнями відновлення та розвитку. Домінування виключно безпекової логіки без формування перспективи розвитку призводить до затягування кризового режиму реалізації влади та зниження мотивації місцевих акторів до участі у стратегічному плануванні. У межах комплексної моделі цей ризик мінімізується шляхом інтеграції безпекових рішень у загальну систему цілей розвитку громади та чіткого визначення етапності переходу від кризового управління до відновлення повноцінних управлінських процесів.

Особливу увагу в моделі приділено легітимності управлінських рішень у деокупованих територіальних громадах. Умови воєнного стану об'єктивно обмежують рівень участі громадськості в прийнятті рішень, проте повна ізоляція населення від таких процесів призводить до зростання соціальної напруженості та недовіри до влади. Саме тому комплексна модель передбачає збереження доступних форм комунікації між владою і громадою,

використання інструментів консультацій, залучення органів самоорганізації населення та громадських ініціатив до вирішення локальних питань. Такий підхід дозволяє підтримувати мінімальний рівень демократичної взаємодії навіть в умовах воєнного стану та створює передумови для поступового відновлення повноцінного місцевого самоврядування.

Операційний компонент комплексної моделі розвитку деокупованих територіальних громад формує практичний механізм реалізації державної регіональної політики відновлення та розвитку. Його призначення полягає у забезпеченні узгодженості стратегічних цілей, програмних документів і конкретних управлінських рішень, що приймаються на різних рівнях публічної влади. У межах операційного компонента відбувається інтеграція державних програм, регіональних стратегій і локальних планів відновлення у єдину систему, орієнтовану на довгостроковий результат.

Дослідження показало, що відсутність чітко вибудованого операційного компонента є однією з головних причин неефективного використання ресурсів у деокупованих територіальних громадах. Часто міжнародна допомога реалізується у вигляді окремих проєктів, не пов'язаних між собою та не інтегрованих у загальну логіку розвитку громади. У межах комплексної моделі операційний компонент забезпечує координацію донорських програм, узгодження їх із пріоритетами державної регіональної політики та потребами конкретних територіальних громад. Це дозволяє зменшити ризики дублювання проєктів, фрагментації ресурсів і залежності громад від короткострокових ініціатив.

Важливим аспектом операційного компонента є формування єдиної системи стратегічного планування, яка враховує специфіку деокупованих територій. Така система має бути гнучкою та адаптивною, оскільки громади функціонують у середовищі підвищеної невизначеності. Комплексна модель передбачає можливість коригування стратегічних пріоритетів залежно від змін безпекової ситуації, демографічних процесів і ресурсних обмежень. При

цьому стратегічне планування не втрачає свого довгострокового характеру, а навпаки, стає інструментом управління ризиками та сценарного розвитку.

Цифровий компонент комплексної моделі розвитку деокупованих територіальних громад відіграє ключову роль у підвищенні інституційної спроможності та прозорості управління. У межах дослідження цифровізація розглядається не як технічна модернізація, а як політико-управлінський інструмент, що забезпечує координацію дій суб'єктів політики та підвищення довіри між владою і громадянським суспільством. Використання цифрових платформ дозволяє громадам систематизувати дані про потреби відновлення та розвитку, результати реалізації проєктів і використання ресурсів, що особливо важливо в умовах масштабної міжнародної допомоги.

Цифровий компонент також створює передумови для впровадження адаптованих smart-підходів у деокупованих громадах. На відміну від класичних моделей «smart-city», орієнтованих на інноваційний розвиток у стабільних умовах, у деокупованих громадах smart-підходи виконують насамперед функцію відновлення інституційної спроможності. Вони спрямовані на оптимізацію управлінських процесів, підвищення доступності публічних послуг і забезпечення прозорості прийняття рішень. Такий підхід дозволяє громадам ефективніше взаємодіяти з донорами, державними органами та громадянським суспільством. Антикорупційна складова в моделі реалізується через впровадження Local Integrity Systems (LIS), які забезпечують прозорість політико-управлінських процесів, підзвітність локальної влади та зниження корупційних ризиків у деокупованих територіальних громадах. Саме через LIS цифровий компонент безпосередньо працює на відновлення інституційної спроможності та легітимності влади.

У сукупності інституційно-організаційний, управлінський, операційний та цифровий компоненти формують цілісну комплексну модель розвитку деокупованих територіальних громад, орієнтовану на перехід від логіки кризового реагування до логіки стратегічного політичного вибору та довгострокового розвитку. Реалізація цієї моделі створює передумови для

зниження рівня ситуативності політичних рішень у сфері відновлення та розвитку деокупованих територій, посилення узгодженості дій політичних акторів різних рівнів від центральних органів влади до місцевих політичних еліт і міжнародних партнерів та відновлення політичної суб'єктності територіальних громад.

Водночас запропонована модель не універсальна, вона розглядається як аналітична політико-інституційна рамка, що допускає варіативність політичних сценаріїв та адаптацію до конкретних безпекових, соціально-економічних і інституційних умов кожної деокупованої територіальної громади, що відповідає асиметричному характеру постконфліктного розвитку.

Політичне значення запропонованої комплексної моделі полягає у можливості її використання як інструменту формування та корекції державної політики відновлення та розвитку деокупованих територій. Вона може слугувати основою для політичного визначення пріоритетів відновлення та розвитку, узгодження інтересів ключових акторів, зменшення міжрегіональних і міжгромадних асиметрій розвитку, а також для інституціоналізації єдиних політичних підходів до реінтеграції деокупованих територій.

Висновки до розділу 3

Охарактеризовано державну регіональну політику та відзначено, що відновлення та розвиток деокупованих територій є неможливим без поєднання формалізованих процедур стратегічного планування з гнучкими механізмами реагування на безпекову динаміку, яка визначає темпи й можливості відбудови. Виявлено, що чинні державні підходи залишаються фрагментарними та потребують глибшої інтеграції з локальними потребами, тоді як успішність відновлення значною мірою залежить від здатності центральної влади забезпечити координацію між рівнями управління, формалізувати пріоритети та стабілізувати інституційну рамку.

Аналіз донорських стратегій та міжнародної підтримки засвідчив, що зовнішні ресурси відіграють ключову роль у відбудові деокупованих громад, компенсуючи дефіцит інвестицій, людського капіталу та управлінських можливостей на локальному рівні. Водночас міжнародна допомога не є однорідною та структурована через багаторівневу взаємодію урядів, міжнародних фінансових інституцій, організацій системи ООН, благодійних фондів і муніципалітетів, що формує складну архітектуру підтримки. Доведено, що парадипломатичні інструменти, властиві багатьом громадам, є водночас ресурсом і ризиком, оскільки вони дозволяють мобілізувати зовнішні зв'язки, але за умов недостатньої координації можуть спричиняти фрагментацію пріоритетів, дублювання програм і нерівний доступ до ресурсів. Це підкреслює необхідність інтеграції донорської активності в єдину національну систему планування та моніторингу, здатну мінімізувати управлінські розриви.

Сформульовано авторську комплексну модель розвитку деокупованих територіальних громад. У центрі моделі перебуває стійкий розвиток громади як поєднання безпеки, відновлення та довгострокового розвитку. Модель об'єднує інституційно-організаційний компонент, спрямований на подолання управлінської нестабільності та надмірної централізації; компонент управління в умовах воєнного стану, що забезпечує баланс між діяльністю ВА і місцевим самоврядуванням; операційний компонент, який формує єдину логіку реалізації державної політики відновлення та розвитку; а також цифровий компонент.

ВИСНОВКИ

Отримані в процесі дослідження результати підтверджують гіпотезу дослідження про те, що ефективні моделі розвитку деокупованих територіальних громад можуть бути сформовані лише за умови відновлення та зміцнення їх інституційної спроможності, подолання деструктивного впливу формальних і неформальних інститутів, а також адаптації інструментів державної регіональної політики до постконфліктних умов; за цих передумов громади здатні вибудовувати стійкі траєкторії розвитку, що забезпечують їх довготривале функціонування після деокупації. Реалізована мета й завдання дозволяють зробити наступні висновки:

1. Аналіз концептуальних напрацювань свідчить, що підходи до поняття «деокупація» довгий час зводилися до процедур фіксації повернення державного контролю над територією. Після 2022 року стала очевидною потреба у докорінному оновленні змісту категорії «деокупована територія» та у формуванні концептуально ширшої рамки державної політики. Український випадок є унікальним, адже характеризується тривалою активною фазою конфлікту й необхідністю відновлення інституцій практично «з нуля» в умовах війни. Визначено, що деокупація – багаторівневий процес, в якому територіальна громада стає ключовим фокусом державної політики, адже на її рівні відбувається реальна відбудова життєдіяльності, повернення населення, відновлення соціальної інфраструктури та формування повноцінного середовища для публічної влади. Водночас відсутність усталеного правового визначення, наявність суперечностей між стратегічними документами, нестача координації між державними інститутами та значні відмінності між громадами у масштабах руйнувань та рівнях інституційної спроможності свідчать про об'єктивну потребу в розробленні комплексної моделі розвитку деокупованих територіальних громад. Відзначено, що сучасний концептуальний аналіз демонструє необхідність переходу від фрагментарних підходів до системного, що визначає деокуповану територіальну громаду як

центрального суб'єкта повоєнного розвитку деокупованих територіальних громад.

2. Визначено, що застосування поліваріантної методологічної основи в дослідженні деокупованих територіальних громад дало змогу перейти від фрагментарного аналізу окремих аспектів до цілісного дослідження формування та функціонування моделей розвитку деокупованих територіальних громад. Методологічну основу дослідження склали: неоінституціональний підхід (соціологічний, нормативний), теорія раціонального вибору (теорія колективного вибору (Е. Остром)), мережевий підхід; конфліктологічна парадигма; системний підхід з акцентом на теоріях адаптації та стійкості; метод просторового моделювання; сценарний метод. Для підтвердження висунутої гіпотези у дослідженні використано теорії мережевого врядування (Networked Government), New Public Management і Good Governance (які забезпечили пояснення механізмів адаптації державної регіональної політики до постконфліктних умов, відновлення демократичних інститутів на локальному рівні та формування моделей розвитку деокупованих територіальних громад), а також теорії демократичної консолідації, партисипаторної та деліберативної демократії, доповнені підходами адаптивного демократичного врядування. Така комбінація дозволила врахувати специфіку постконфліктного середовища, інституційну нестабільність, потребу у відновленні довіри та залученні населення до процесів здійснення влади на локальному рівні. Доведено, що поєднання New Public Management, Good Governance та Networked Government створює передумови для підвищення гнучкості, маневреності, формування емерджентних управлінських ефектів і забезпечення стійкості розвитку деокупованих територіальних громад.

Просторове моделювання дозволило уточнити структурні параметри розвитку в умовах демографічних, безпекових та інфраструктурних ризиків, тоді як сценарний метод забезпечив інструментарій для аналізу багатоваріантності постконфліктних траєкторій.

У межах методології дослідження та з метою забезпечення емпіричної валідності було обрано деокуповані територіальні громади. Верифікація критеріїв відбору деокупованих територіальних громад для дослідження здійснювалася на основі аналізу офіційних вебресурсів деокупованих територіальних громад. Емпіричну основу дослідження становила внутрішньо різномісна сукупність кейсів, відібраних відповідно до критеріїв аналітичної репрезентативності та методологічної мінімальної достатності. Досліджувана сукупність охоплювала 18 територіальних громад, деокупованих у 2022 році, які не відтворюють одна одну за ключовими характеристиками – часом деокупації, інституційно-управлінським статусом, безпековим контекстом, типом громади та рівнем донорської підтримки, що дало змогу уникнути аналітичного дублювання. Нами було обрано громади Київської області (Ірпінська міська територіальна громада, Макаріївська селищна територіальна громада, Бучанська міська територіальна громада), Миколаївської області (Снігурівська міська територіальна громада, Первомайська селищна територіальна громада, Горохівська сільська територіальна громада), Херсонської області (Нововоронцовська селищна територіальна громада, Бериславська міська територіальна громада, Новорайська сільська територіальна громада, Борозенська сільська територіальна громада, Великоолександрівська селищна територіальна громада, Чорнобаївська сільська територіальна громада, Херсонська міська територіальна громада), Сумської області (Тростянецька міська територіальна громада, Новослобідська сільська територіальна громада) та Харківської області (Куп'янська міська територіальна громада, Борівська селищна територіальна громада, Петропавлівська сільська територіальна громада).

Відбір громад був зорієнтований на відображення типових, а не унікальних сценаріїв постконфліктного розвитку та охоплював різні формати управління. Водночас відбір сформовано з урахуванням регіонального та типологічного балансу, що забезпечує представлення міських, селищних і сільських територіальних громад у різних регіонах України та унеможливорює

регіональну упередженість дослідження. Сукупність зазначених характеристик відбору громад створює аналітичні умови для простеження різних траєкторій відновлення – від відносно швидкої інституційної стабілізації до затяжних кризових форм управління, що є принципово важливим для побудови комплексної моделі розвитку деокупованих територіальних громад.

3. Доведено необхідність нового підходу до розуміння інституційної спроможності, здатної забезпечити стійкість управління та довгостроковий розвиток у специфічних умовах постконфліктної трансформації. Деокуповані громади функціонують у середовищі глибоких безпекових, соціальних та інституційних викликів, що робить традиційні методики оцінювання спроможності недостатніми та потребує їх розширення. На основі емпіричного аналізу відібраних територіальних громад, які репрезентують різні умови розвитку, виявлено асиметрію інституційної спроможності. Зокрема, у громадах, де ВА очолюють колишні керівники органів місцевого самоврядування, зберігається інституційна спадковість, вищий рівень легітимності влади та нижчий рівень соціальних конфліктів. Натомість у громадах, де ВА очолюють кадрові військові, фіксується підвищений рівень напруженості у взаємодії з населенням, обмеження публічності управління та ускладнення надання публічних послуг. Також дослідження показало, що вирішальним чинником ефективності ВА є не сам факт їх існування, а легітимність керівництва та збереження каналів участі населення, що безпосередньо впливає на інституційну спроможність громад.

Доведено, що на практиці ВА дедалі частіше утворюються не лише у прифронтових або деокупованих населених пунктах, де об'єктивно відсутня спроможність органів місцевого самоврядування, а й у громадах, віддалених від лінії бойових дій, де міські, селищні чи сільські ради продовжують функціонувати. За таких умов ВА починають діяти паралельно з органами місцевого самоврядування, що породжує конфлікти повноважень, дублювання управлінських функцій та розмивання відповідальності. Особливо

проблемним є те, що законодавчо закріплені обмеження повноважень ВА питаннями безпеки на практиці часто нівелюються.

Відзначено, що відсутність чітких і прозорих критеріїв утворення ВА створює передумови для політизації цього інструменту. В умовах, коли закон не визначає ані вичерпних підстав їх створення, ані механізму незалежної оцінки факту нездійснення органами місцевого самоврядування своїх повноважень, ВА можуть перетворюватися на форму прямого президентського управління на місцях, навіть у відносно стабільних громадах. За таких обставин ВА фактично стають механізмом централізованого контролю над місцевими ресурсами, що суперечить децентралізації та підриває інституційну автономію територіальних громад та наслідки надмірної централізації управління проявляються по-різному залежно від безпекового контексту, рівня руйнувань та соціально-економічного потенціалу окремих регіонів, що зумовлює необхідність диференційованого підходу до відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад.

4. Проведений аналіз стратегічних документів громад Київської, Сумської, Миколаївської, Харківської, Херсонської областей доводить, що ризики відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад мають системний характер і зумовлені поєднанням безпекових, інституційних, управлінських та ресурсних чинників. На основі порівняльного аналізу обраних деокупованих територіальних громад встановлено, що зазначені ризики не є універсальними та проявляються диференційовано залежно від безпекового контексту, управлінського статусу та типу громади. До ключових стратегічних ризиків можна віднести: безпековий ризик; інституційний ризик, пов'язаний із функціонуванням ВА і концентрацією повноважень; ризик кадрового виснаження та дефіциту управлінської спроможності; ризик асиметричного доступу до міжнародної допомоги; ризик просторової та соціально-економічної деградації сільських і селищних громад; а також ризик відтворення ситуативних моделей управління, зумовлений відсутністю уніфікованих державних алгоритмів відновлення. Окремо підкреслено

значення людського та соціального капіталу як визначального чинника стійкості громади. Обґрунтовано, що в умовах функціонування ВА та обмеження або відсутності повноцінних органів місцевого самоврядування, органи самоорганізації населення набувають ключового значення як інституційний компенсаторний механізм розвитку деокупованих територіальних громад. Доведено, що саме активні органи самоорганізації населення здатні частково заповнювати управлінський вакуум на локальному рівні, забезпечуючи збереження базових каналів комунікації між населенням і владою, підтримку мінімально необхідних форм громадської участі та відтворення елементів інституційної спадковості локального управління. На відміну від громадських і благодійних організацій, які ґрунтуються переважно на ситуативних формах участі та об'єднавчому (bridging) соціальному капіталі, органи самоорганізації населення мають чітко окреслений представницький характер, спираються на більш стійкий скріплювальний (bonding) соціальний капітал та володіють законодавчо визначеними власними й делегованими повноваженнями, що зумовлює їхню підвищену спроможність до виконання функцій локального представництва та участі у вирішенні питань локального значення.

Встановлено, що в більшості проаналізованих стратегій розвитку деокупованих територіальних громад органи самоорганізації населення помилково ототожнюються з громадськими, благодійними або волонтерськими організаціями, що свідчить про нерозуміння їхньої інституційної природи та призводить до заниження їхнього потенціалу у системі місцевого самоврядування. Водночас законодавчо визначений статус органів самоорганізації населення, зокрема їх право представляти інтереси мешканців у відносинах з органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади, ініціювати пропозиції до програм соціально-економічного розвитку та місцевих бюджетів, здійснювати громадський контроль і брати участь у реалізації делегованих повноважень, створює інституційні підстави для їх функціонування як елемента компенсаторної

моделі управління в умовах воєнного стану. Особливе значення діяльність органів самоорганізації населення набуває у сфері відновлення соціальних зв'язків і підтримки соціальної стійкості деокупованих громад. Їх участь в організації благоустрою територій, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, підтримці закладів освіти, культури та соціального захисту, а також у наданні допомоги вразливим категоріям населення сприяє збереженню соціального капіталу та зниженню рівня соціальної напруженості в умовах постдеокупаційної нестабільності. Важливою є й інформаційно-комунікаційна функція органів самоорганізації населення, яка полягає в інформуванні мешканців, організації публічних обговорень і забезпеченні зворотного зв'язку між громадою та владою, що безпосередньо впливає на легітимність управлінських рішень.

Доведено, що органи самоорганізації населення виконують не лише компенсаторну, а й підготовчу функцію щодо поетапного відновлення повноцінного місцевого самоврядування у постконфліктний період. Їх діяльність формує організаційний і кадровий потенціал, який може бути інтегрований у систему місцевого самоврядування після стабілізації безпекового середовища, зменшуючи ризики інституційного розриву, управлінської дисфункції. Таким чином, органи самоорганізації населення у запропонованій комплексній моделі розвитку деокупованих територіальних громад виступають важливим елементом інституційної стійкості та забезпечують зв'язок між кризовим управлінням в умовах воєнного стану і відновленням демократичних механізмів локального розвитку.

5. Аналіз цифрових, управлінських та антикорупційних інструментів демонструє, що сучасні технології стають ключовим ресурсом відновлення деокупованих громад, компенсуючи кадрові, фінансові та інституційні втрати, спричинені окупацією. Цифровізація не лише підвищує ефективність здійснення влади, але й формує нові підходи у взаємодії влади і громадянського суспільства, забезпечує оперативність управління, зменшує корупційні ризики та сприяє відновленню довіри до влади.

Доведено, що запровадження smart-підходів у деокупованих громадах дозволяє створювати адаптивні системи управління, здатні працювати в умовах небезпеки, перебоїв зв'язку, руйнувань інфраструктури та нестачі людських ресурсів. Smart-громади, на відміну від класичної концепції smart-міста, базуються на інтеграції цифрових технологій у всі сфери життєзабезпечення – від комунікацій і надання послуг до планування простору, розвитку економіки та системи безпеки. У цьому контексті визначальною є роль геоінформаційних систем, які забезпечують інтеграцію просторових даних, облік втрат, управління ресурсами, аудит інфраструктури та стратегічне планування у повоєнному відновленні та розвитку.

Відзначено, що важливим елементом інституційної спроможності деокупованих громад є побудова локальних систем доброчесності (Local Integrity Systems), які інтегрують інструменти прозорості, підзвітності та запобігання корупції. У воєнний та повоєнний періоди ці механізми набувають особливої ваги, оскільки значні обсяги міжнародної допомоги, проєктів реконструкції та публічних закупівель створюють високі корупційні ризики. Впровадження LIS, антикорупційних програм, електронних закупівель, відкритих бюджетів, незалежного аудиту та системного моніторингу міжнародної допомоги забезпечує сталість відновлення і знижує ймовірність зловживань.

6. Проведений аналіз свідчить, що державна регіональна політика щодо деокупованих територій перебуває у стадії глибокої трансформації і досі не сформована. Тривала агресія РФ, масштабні руйнування, демографічне виснаження, деградація інститутів та втрата інституційної спроможності на місцях вимагають від держави переходу від фрагментарних рішень до системної політики відновлення та розвитку, що враховує специфіку воєнного та повоєнного періодів. Останні реорганізації органів виконавчої влади засвідчили, що попередні інституційні конструкції виявилися неспроможними забезпечити ефективну координацію відбудови, просторового розвитку та реінтеграції звільнених територій.

Об'єднання Міністерства розвитку громад та територій з Міністерством інфраструктури, а згодом зворотній розподіл їх функцій, продемонстрували нестійкість організаційної моделі управління відновленням та розвитком. Значне скорочення фахівців, надмірна централізація та фокус на фізичній реконструкції призвели до втрати ключових компетенцій, необхідних для планування та впровадження комплексної регіональної політики. Аналогічно, реорганізація Міністерства з питань реінтеграції, а згодом його ліквідація та передача повноважень іншим центральним органам виконавчої влади призвели до формування суттєвих інституційних прогалин у сферах перехідного правосуддя, підготовки до реінтеграції, захисту прав громадян і стратегічного планування повернення тимчасово окупованих територій.

Встановлено, що державна регіональна політика 2024–2025 років підтвердила розуміння необхідності повернення до інституційної логіки децентралізації та забезпечення стійкості місцевого самоврядування. Концептуальні документи та напрацювання Ради Європи, Всеукраїнської асоціації ОТГ і позиції експертного середовища наголошують на потребі гармонізації законодавства, удосконаленні меж громад, зміцненні інституційної спроможності та зміні підходів до планування територій з урахуванням європейських стандартів.

Практика відновлення відібраних деокупованих територіальних громад Київської, Сумської, Миколаївської, Херсонської, Харківської областей засвідчує, що уніфікованої державної політики відновлення не існує: громади застосовували різні алгоритми реагування, що породжувало хаотичність рішень, дублювання функцій та відсутність єдиних критеріїв пріоритезації. Державна стратегія регіонального розвитку до 2027 року визначила загальні напрями відновлення, але їх імплементація залежить від наявності чіткого операційного рівня політики, кадрових ресурсів та комплексної координації між органами державної влади та місцевого самоврядування.

7. Аналіз донорських стратегій та практик міжнародної підтримки після 2022 року доводить, що деокуповані територіальні громади стали

центральними суб'єктами у процесі залучення зовнішніх ресурсів, дипломатичної взаємодії та формування міжнародних партнерств. Масштаб руйнувань, інституційний колапс, дефіцит кадрів і низька інституційна спроможність зумовили потребу в новій моделі міжнародної взаємодії, яка вже не обмежується гуманітарними поставками, а інтегрується у стратегічне планування, інституційне відновлення та політику розвитку громад. Емпіричні дані свідчать, що громади демонстрували значно вищу ефективність у комунікації з донорами, ніж очікувалося. Більшість міжнародних контактів встановлювалися напряду, без посередництва органів державної влади, що дозволяло оперативно отримувати допомогу, швидко формувати запити та координувати локальні пріоритети відновлення, однак відібрані громади Київської, Сумської, Миколаївської, Харківської, Херсонської областей характеризуються різним рівнем донорської допомоги та міжнародної підтримки. Визначено, що для деокупованих громад міжнародна підтримка перетворилася на структуровану діяльність, яка охоплює комплекс робіт: від відновлення інфраструктури та модернізації енергетичних систем до підтримки житла, медицини, освіти, логістики та соціальних послуг. У багатьох випадках партнерства на рівні «місто – місто» набули довгострокового характеру й стали механізмом передачі кращих практик управління, стратегічного планування та інституційної модернізації. Особливе значення має парадипломатія – зовнішня діяльність територіальних громад. Для деокупованих територій вона набула статусу не допоміжного, а одного з визначальних інструментів залучення зовнішньої підтримки. Відзначено, що незважаючи на це, реалізація міжнародних програм у деокупованих територіальних громадах стикається з суттєвими бар'єрами: кадровим дефіцитом, відсутністю підрозділів міжнародного співробітництва, нестачею проєктних менеджерів, обмеженим досвідом роботи з донорами, низьким рівнем англійської комунікації й нерівним доступом до партнерств. Ці фактори створюють ризик асиметричного розвитку, коли ресурси концентруються у громадах із високою інституційною спроможністю, тоді як

найуразливіші залишаються поза фокусом міжнародної підтримки. Доведено, що ключовим елементом донорської підтримки стає багаторівнева координація. Українська платформа донорів формує нову архітектуру взаємодії між державою та міжнародними акторами, забезпечуючи узгодження пріоритетів, прозорість, інституційний контроль та підтримку реформ, необхідних для євроінтеграції. Водночас спеціалізовані програми міжнародних організацій, органів місцевого самоврядування інших країн, фінансових інституцій та благодійних фондів створюють інфраструктуру для довгострокових партнерств.

8. Дослідження показало, що ключовою проблемою відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад є не лише масштаб руйнувань, а передусім інституційна нестабільність, асиметрія інституційної спроможності та тривала безпекова невизначеність. У цих умовах традиційні інструменти державної регіональної політики, орієнтовані на стабільні території, виявляються недостатніми, а механічне перенесення класичних моделей розвитку не відповідає специфіці постконфліктної трансформації. У центрі запропонованої комплексної моделі розвитку деокупованих територіальних громад перебуває стійкий розвиток громади як інтеграція безпеки, відновлення та довгострокового розвитку, що об'єднує інституційно-організаційний компонент, спрямований на подолання управлінської нестабільності та надмірної централізації; компонент управління в умовах воєнного стану, що забезпечує баланс між діяльністю ВА і місцевим самоврядуванням; операційний компонент, який формує єдину логіку реалізації державної політики відновлення; цифровий компонент. У сукупності ці елементи дозволяють перейти від ситуативних рішень до системного й керованого відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад. Доведено, що реалізація запропонованої моделі дозволить відновити інституційну спроможність деокупованих територіальних громад і забезпечити керованість процесів відновлення та розвитку. Модель має прикладний потенціал для використання в системі

державної регіональної політики як аналітичний і планувальний інструмент, здатний зменшити асиметрію розвитку, підвищити ефективність та створити підґрунтя для сталого повоєнного розвитку деокупованих територіальних громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автоматизована система реєстрації гуманітарної допомоги. URL: <https://good.gov.ua/pdf>
2. Аналіз соціально-економічної ситуації деокупованих громад Херсонська область (2023 рік). *Лабораторія законодавчих ініціатив*. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/10/ali_report_khersonregion.pdf
3. Анохіна К., Варава В. Проблеми та перспективи реінтеграції деокупованих територій в Україні. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.) ; у 2-х ч. Дніпро: ДДУВС, 2024. Ч. II. С. 289-290. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/14244/1/128.pdf>
4. Асоціація ОТГ створила платформу тимчасово окупованих та деокупованих громад. *Портал «Децентралізація»*. URL: <https://decentralization.ua/news/17705>
5. Баймуратов М. Правовий статус територіальної громади в Україні: теоретичні та практичні проблеми. *Муніципальний рух: новий етап розвитку* : матеріали VII Всеукр. муніцип. слухань “Муніципальний рух в Україні” (Бердянськ, 6-8 верес. 2001 р.). Київ : Логос, 2002. С. 368-371.
6. Банк розвитку Ради Європи виділив Україні 100 млн євро на реалізацію проєктів в галузі відновлення медичної інфраструктури та реабілітації. *Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я України*. URL: <https://moz.gov.ua/uk/bank-rozvitku-radi-evropi-vidiliv-ukraini-100-mln-evro-na-realizaciju-proektiv-v-galuzi-vidnovlennja-medichnoi-infrastrukturi-ta-reabilitacii.pdf>
7. Баринова Д. Відновлення та розвиток деокупованих територіальних громад: реальність та перспективи. *Укрінформ*. 01.03.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3834546-vidnovlennja-ta-rozvitok-deokupovanih-teritorialnih-gromad-realnist-ta-perspektivi.html>
8. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб'єкт

муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 2. С. 51-57.

9. Баштанник О. В. Концептуальні засади визначення феномену спроможності в сучасній методології дослідження державного управління. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. 2023. № 2. С. 10-18.

10. Безверхнюк Т., Ємельянов В., Хаджирадєва С. Інституційна спроможність територіальних громад до проєктної діяльності у сфері гуманітарного реагування. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2025. № 27. 230-255. <https://doi.org/10.34132/pard2025.27.10>

11. Безгін В. Моделі відновлення самоврядування після окупації. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3681890-dla-teritorij-so-perebuvali-pid-okupacieu-e-rizni-modeli-vidnovlenna-samovraduvanna-bezgin.html>

12. Беновська Л. Я. Територіальна громада як суб'єкт регулювання розвитку територій: теоретичні аспекти. *Регіональна економіка*. 2018. № 1. С. 30-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2018_1_5.pdf

13. Бобровський О. І. Територіальні громади як суб'єкти публічного управління первісних територіальних ланок суспільства. *Науковий вісник: державне управління*. 2020. № 2. С. 32-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nauvisd_u_2020_2_5.pdf

14. Бондар В. Особливості визначення державної політики України у сфері деокупації. *Економічний простір*. 2024. № 194. С. 24-29. URL: <https://doi.org/10.30838/EP.194.24-29.pdf>

15. Бондаренко О. С. Корупційні ризики в діяльності органів місцевого самоврядування: сутність, прояви та заходи протидії. *Академічні візії*. 2023. № 16. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10334783>

16. Була С. Неоінституційні механізми реалізації детермінант локальної демократії в Україні. *Освіта регіону*. 2012. № 2. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/794>

17. Буханевич О. М., Забожчук О. В. Військові адміністрації та

місцеві органи влади: правові аспекти розподілу повноважень в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2023. №1 (38). С. 110–114.

18. В селищній раді обговорили розробку Стратегії розвитку громади. *Офіційний сайт Борівської селищної ради*. URL: <https://borova-gromada.gov.ua/post/v-selishchnij-radi-obgovorili-rozrobku-strategiyi-rozvitku-gromadi>

19. В Україні за час повномасштабної війни зруйновані та пошкоджені 1599 об'єктів культурної спадщини. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4042761-v-ukraini-za-cas-povnomasstabnoi-vijni-zrujnovani-ta-poskodzeni-1599-obektiv-kulturnoi-spadsini.html>

20. Виконання заходів гуманітарного розмінування. URL: <https://ua.imsma.org/portal/apps/webappviewer/index.html?id=814d2770d197474d8ad7e8014c0a275e&locale=uk> pdf

21. Від антикорупції до доброчесності. дієві інструменти для об'єднаних територіальних громад / заг. ред. Ю. Ткачук. Київ, 2020. 40 с. URL: https://rada.info/upload/users_files/04375748/bc3bc49f302581f1326ebd1a49d9e630.pdf

22. Відбулася презентація проєкту звіту щодо Концепції реформування місцевого самоврядування: пропозиції ВАОТГ враховані в документі. *Офіційний сайт Всеукраїнської асоціації ОТГ*. URL: <https://hromady.org/prezentaciya-proyektu-reformuvannya/pdf>

23. Відновлення врядування на деокупованих територіях. *АСМС*. URL: <https://acmc.ua/vidnovlennya-vryaduvannya-na-deokupovanyh-terytoriyah-dumky-vlady-ta-gromadskosti-riznyatsya/>

24. Відновлення під час війни. *Rubryka*. 24.10.2023. URL: <https://rubryka.com/2023/10/24/vidnovlennya-pid-chas-vijny/>

25. Відновлення та розвиток деокупованих громад: реальність та перспективи. *UPMP News*. URL: https://upmp.news/post_blog/vidnovlennya-ta-rozvitok-deokupovanih-teritorialnih-gromad-realnist-ta-perspektivi/

26. Відновлення та розвиток деокупованих територіальних громад: реальність та перспективи. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3834546-vidnovlennya-ta-rozvitok-deokupovanih-teritorialnih-gromad-realnist-ta-perspektivi.html>
27. Відновлення територіальних громад. *Hromady.org*. URL: <https://hromady.org/tematichni-ta-sektoralni-platformi/vidnovlennya-teritorialnix-gromad/>
28. Військові адміністрації та військово-цивільні адміністрації України: що в них спільного та відмінного в умовах воєнного стану? *Chernivtsi Law School*. 13.06.2022. URL: <https://law.chnu.edu.ua/viiskovi-administratsii-ta-viiskovotsyvilni-administratsii/>
29. Вознесенська громада співпрацюватиме з німецьким Гельдерном. *Портал Децентралізація*. URL: <https://decentralization.ua/en/news/18240?page=87>
30. Воронкова В., Кивлюк О. Людина в освітньому просторі smart-суспільства. *Interdisciplinary studies of complex systems*. 2017. № 10-11. С. 88-95.
31. Гай-Нижник П. П. Основні засади Стратегії деокупації та реінтеграції Криму в контексті національної безпеки України: штрихи до проблеми й напрямки розв'язання. *Гілея*. 2017. Вип.119 (№4). С.335–350.
32. Гапоненко В. Неоінституціоналізм як метод дослідження демократизації політичної системи України. *European Political And Law Discourse*. 2019. Vol. 6. Iss. 4. P. 38-43.
33. ГІС як ключ до просторового управління та відновлення громад: підсумки вебінару. *Офіційний сайт Всеукраїнської асоціації ОТГ*. URL: <https://hromady.org/gis-yak-klyuch-do-prostorovogo-upravlinnya-ta-vidnovlennya-gromad-pidsumki-vebinaru/pdf>
34. Головка І. К. Підходи до інтерпретації дефініцій «регіоналізація» і «парадипломатія» у сучасному науковому дискурсі. *Політикус*. 2017. Вип. 6. С. 122-127. URL: http://politicus.od.ua/6_2017/23.pdf

35. Даркович А., Гнида О. Де централізація? Тенденції взаємодії місцевого самоврядування та органів державної влади на місцях / Центр соціологічних досліджень, децентралізації та регіонального розвитку при Київській Школі Економіки у партнерстві з Програмою "U-LEAD з Європою". *Центр соціологічних досліджень, децентралізації та регіонального розвитку*. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/05/Full-version.-Ukrainian.-KSE.pdf>
36. Демиденко В. О. Роль місцевого самоврядування в реінтеграції деокупованих територій України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/10.pdf>
37. Деокупований Південь: погляд у майбутнє (частина 1). *UAMES*. URL: <https://uames.org.ua/deokupovanyj-pivden-pohliad-u-majbutnie-chastyna-1/>
38. Деякі питання діяльності Міністерства національної єдності України : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2025 № 113. *Офіційний сайт Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2025-%D0%BF#n170>
39. Динник І.П. Запровадження концепції «smart-community» у повоєнному відновленні сільської території. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2023. № 1(84). URL: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/201
40. До проєкту «Пліч-о-пліч» доєдналися понад 100 громад, – Олексій Кулеба на Конгресі місцевих та регіональних влад при Президентові України. *Портал «Децентралізація»*. URL: <https://decentralization.ua/en/news/19051>
41. Довбиш Н. Соціальний капітал територіальних громад: адаптація моделі Р. Патнема до українських реалій. *Грані*. 2025. № 28(2). С. 189-194. URL: <https://doi.org/172558>
42. Дорошенко Я. О., Наумкіна С. М. Повоєнне відновлення України та забезпечення сталого розвитку крізь призму бачення організацій громадянського суспільства. *Політикус*. 2024. № 6. С. 30-34. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.5>

43. Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення.
Єднання. 2023. URL:
https://ednannia.ua/images/Master_version_UKR_Rebuilding.pdf
44. Дуб А. Р. Ризики просторового розвитку територіальних громад і шляхи їх нівелювання. *Бізнес Інформ*. 2023. № 8. С. 78–85. URL:
<https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-8-78-85>
45. Євсюкова О. В. Відновлення та розвиток територіальних громад в Україні: проблематика та процесуальна специфіка. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2023. № 4 (82).
<https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.4.19>
46. Заблодська І., Негода Н. Дослідження адміністративно-територіального устрою Донецької та Луганської областей та розробка пропозицій щодо його реконфігурації. URL:
<https://static1.squarespace.com/static/65fd5f0c74095b1aa764ee10/t/664ae488640d2d288a1a028e/1716184203686/Territories.pdf>
47. Запатріна І. В., Шатковська А. О. Досвід повоєнного відновлення міст світу: уроки для України. Проєкт USAID «Економічна підтримка України», 2023. 86 с. URL: https://era-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/Doslidzhennia_Dosvid-pisliavoiennoho-vidnovlennia-mist.pdf
48. Звернення голови громади Галини Лугової до учасників REBUILD UKRAINE 2023. *Офіційний сайт Херсонської міської територіальної громади*. URL: <https://rebuildukraine.in.ua/khersonska-hromada-2.0>
49. Звіт «Відновлення інститутів публічної влади на деокупованих територіях у 2014–2023 роках: аналіз досвіду та потреб громад. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. URL: <https://parlament.org.ua/2023/11/02/ali-hromady-report/>
50. Інвестиційний потенціал. *Офіційний сайт Бериславської територіальної громади*. URL:
<https://rdaberyslav68.gov.ua/index.php/investytsiinyi-potentsial/2632-donorski->

orhanizatsii-mizhnarodnoi-tekhnichnoi-dopomohy-ta-blahodiini-fondy

51. Інституційні рішення для відновлення: як деокуповані громади шукають опору. *Міжнародний фонд «Відродження»*. URL: <https://www.irf.ua/instytucijni-rishennya-dlya-vidnovlennya-yak-deokupovani-gromady-shukayut-oporu/>

52. Інструменти доброчесності в місцевому самоврядуванні. *Ч. 1. Муніципальні плани доброчесності*. Київ, 2024. 22 с.

53. Інтерактивна онлайн-мапа виконання гуманітарного розмінування оновлюється регулярно. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/06/02/interaktyvna-onlajn-mapa-vykonannya-gumanitarnogo-rozminuvannya-onovlyuyetsya-regulyarno/>

54. Камінська Н. В. Деокупація як інструмент відновлення територіальної цілісності України: загальнотеоретична характеристика та тенденції законотворчості. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 1. С. 50–69. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2022.01.06>

55. Камінська Н. В., Демиденко В. О. Механізм деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території України: проблеми комплексного забезпечення. *Невідкладні заходи з протидії російській агресії з Криму: політичні, юридичні, економічні, управлінські та соціальні аспекти* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 4 вересня 2018 р.). Київ-Одеса : Фенікс, 2018. С. 65–69.

56. Качмарський Є. Агенції регіонального розвитку в Україні: стан та перспективи розвитку. *Держава і право*. 2023. № 94. С. 198-210.

57. Квітка С., Новіченко Н., Бардах О. Штучний інтелект у муніципальному управлінні: вектори розвитку. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т.9. №4. С.85-94. <https://doi.org/10.15421/152140>

58. Козир С. В. Децентралізація та політика регіонального відновлення України в умовах воєнного стану: проблеми і рекомендації. *Емпірію*. 2025. Т. 2. № 1. С. 15-26. URL: <https://doi.org/10.18523/3041->

1718.2025.2.1.15-26

59. Конституція України 1996 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

60. Корупційні ризики відбудови об'єктів нерухомого майна, які пошкоджені / зруйновані внаслідок збройної агресії РФ: моделювання та пропозиції щодо їх мінімізації / усунення. *НАЗК*. 2023. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/vidbudova.pdf>

61. Корупційні ризики під час будівництва, реконструкції, капітального ремонту цивільних об'єктів для відновлення України : стратегічний аналіз корупційних ризиків 2025. URL: <https://nazk.gov.ua/pdfjs/?file=/wp-content/uploads/Pages/a6/84/a684c9bcc3dd2ba5e6135be3f225c688759f81ac32d035fb14ef47fad29dddbf2744054.pdf>

62. Корупційні ризики. *НАЗК*. 2023. URL: https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/catalog/?search=&organ_owner_id=152&fl=1&page=8

63. Кравець А., Астахов І. Регіональна політика України: проблеми та перспективи. *Політичне життя*. 2023. № 4. С. 49-50 URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.6>.

64. Кравець А., Цурканова І. Вплив регіональної політики ЄС на держави Східної Європи: перспективи розвитку для України. *Політологічний вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. 2025. № 94. <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2025.94.216-235>

65. Кравець А.Ю., Астахов І. В. Регіональна політика України: проблеми та перспективи. *Політичне життя*. 2024. С. 44-51. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.6>

66. Кравченко В. Місцеві фінанси України. Київ : Т-во «Знання» України, 1999. 487 с.

67. Крайник О. П. Напрями підвищення ефективності управління

територіальною громадою. *Ефективність державного управління*. 2023.

Вип. 1 (66). С. 192-201. URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.66.2021.233487>

68. Крайник О. П. Складові економічного розвитку територіальної громади. *Ефективність державного управління*. 2023. Вип. 2 (59). URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.59.2019.178434> 81

69. Красилюк В. Ф. Local Integrity Systems (LIS) як ключовий механізм боротьби з корупцією в умовах повоєнного відновлення територіальних громад. *Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю переміщення Донецького національного університету імені Василя Стуса до м. Вінниці (10–11 жовтня 2024 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2024 С. 64-66. URL: <https://jrupp.donnu.edu.ua/issue/view/547>

70. Красилюк В. Ф. Алгоритми та напрямки відновлення деокупованих громад після повномасштабного вторгнення РФ. *Публічна політика і державне управління в умовах війни* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квітня 2024 р.) [Електронне видання] ; уклад. Н. Прямухіна, О. Чальцева, І. Мацишина, М. Дубель. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2024. С. 178-181. URL: <https://jppasa.donnu.edu.ua/article/view/15746>

71. Красилюк В. Ф. Державна регіональна політика відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. Вип. 18. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18103492>

72. Красилюк В. Ф. Заходи щодо запобігання корупції в ОТГ в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми протидії корупції в умовах воєнного стану* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Науково-дослідний інститут публічного права (15 лютого 2024 р., м. Львів). Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 79-81. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-358-6-24>

73. Красилюк В. Ф. Інституційна спроможність деокупованих територіальних громад в умовах постконфліктної трансформації. *Політичне*

життя. 2025. № 2. С. 42-49. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.2.5>

74. Красилюк В. Ф. Концепти «smart-місто» та «smart-громада»: зміст та особливості впровадження. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. праць. Одеса, 2024. Вип. 73. С. 54-61. URL: <https://doi.org/10.32782/app.v73.2024.8>

75. Красилюк В. Ф. Моделі державної регіональної політики відновлення деокупованих територій. *Публічна політика в умовах війни та міжнародних викликів* : матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 квітня 2025 р.) [Електронне видання] ; уклад. Н. Прямухіна, О. Чальцева, І. Мацишина. Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2025. 202 с. С. 183-186. URL: <https://jppasa.donnu.edu.ua/article/view/17200>

76. Красилюк В. Ф. Моделі міжнародної допомоги для розвитку деокупованих громад: стратегічні підходи та практики. *Політичне життя*. 2025. № 4. С. 54-62. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.4.8>

77. Красилюк В. Ф. Можливі сценарії розвитку територіальних громад в повоєнний період. *Політичне життя*. 2024. № 4. С. 49-54. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.4.6>

78. Красилюк В. Ф. Неоінституційний підхід Д. Норта до дослідження інститутів локальної влади в Україні. *Політичне життя*. 2024. № 2. С. 74-79. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.2.10>

79. Красилюк В. Ф. Організаційно-правове забезпечення функціонування військово-цивільних та військових адміністрацій в Україні. *Україна в умовах сучасного турбулентного світу* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (XXXVI Харків. політол. читання, м. Харків, 18 черв. 2024 р.) / редкол.: Требін (голова) та ін. ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики, Харків. асоц. політологів. Харків : Право, 2024. С. 68-70.

80. Красилюк В. Ф. Особливості моделювання просторового розвитку деокупованих територіальних громад. *Міське самоврядування: вітчизняний і європейський досвід* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (м. Полтава, 27 лютого 2025 р.). Полтава : ПДАУ, 2025. С. 255-258.

URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/2908/zbirnyk-konferenciyi-misceve-samovryaduvannya-2025.pdf>

81. Красилук В. Ф. Парадипломатія як інструмент залучення донорської допомоги та інституційні можливості деокупованих міст. *Сталий розвиток регіонів, міст та спільнот в умовах глобальних перетворень: виклики, можливості, сценарії майбутнього* : [Електронний ресурс] : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 16–17 трав. 2025 р.) : з нагоди 160-річчя Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова та 30-річчя ф-ту міжнар. відносин, політології та соціології / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; за заг. ред. С. В. Коч, Ю. В. Узун, І. М. Милосердної, Н. І. Кадук. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2025. С. 89-91.

82. Красников Є. В. Оцінка організаційної структури місцевих органів влади як чинника їхньої ефективної діяльності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 20. С. 144-152.

83. Кресіна І. О. Складові державної політики деокупації. *Правова держава*. 2018. №. 29. С. 347-353.

84. Кушнар'єв І. В. Неоінституціоналізм як методологічна підвалина вивчення неформальних інститутів: приклад політичної корупції. *Політикус*. 2017. № 5. С. 16-20.

85. Лазаренко С. Ж., Бабенко К. А. Корупція як результат системної неефективності державного управління. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/297-korupsiya-yak-rezultat-sistemnoji-neefektivnosti-derzhavnogo-upravlinnya.html>

86. Лукеря Т. Що зараз відбувається з державною політикою відновлення громад і які питання треба врахувати. *Портал «Децентралізація»*. URL: <https://decentralization.ua/news/17127>

87. Луньова А. Ні єдності, ні розвитку: як окуповані території та потерпілі зникають з порядку денного держави. *Zmina*. 15.07.2025. URL: <https://zmina.info/columns/ni-yednosti-ni-rozvytku-yak-okupovani-terytoriyi-ta-postrazhdali-znykayut-z-poryadku-dennogo-derzhavy/>

88. Майбутнє у фокусі: чи спроможні громади до відновлення? *CentreUA*. URL: <https://centreua.org/spilnodiemo-z-terytorialnymy-gromadamy/majbutnye-u-fokusi-chy-spromozhni-gromady-do-vidnovlennya>

89. Маццукі Д. Чи треба відбудовувати всі зруйновані громади? *Forbes Ukraine*. 19.09.2023. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/suspilstvo-mae-virishiti-chi-vsi-zruynovani-gromadi-treba-vidbudovuvati-chotiri-svitovi-uroki-rekonstruktsii-dlya-ukraini-vid-devida-matstsuki-yakiy-vidnovlyuvav-uzberezhhzha-ssha-pislya-uraganu-sendi-19092023-16096>

90. Мельник Л. А. Теоретичні засади формування спроможності територіальних громад в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 9. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.9.54>

91. Мельник Р. С. Класифікація і особливості адміністративно-правових повноважень військових адміністрацій України. *Modern research in world science* (January 29–31, 2023). Lviv, 2023. P. 1511–1515.

92. Методологія оцінки корупційних ризиків в діяльності органів місцевого самоврядування. Київ, 2024. 156 с.

93. Механізми підтримки громад: донори, інституції та реальні кейси. Інститут аналітики та адвокації. URL: <https://iaa.org.ua/articles/mechanizmy-pidtrymky-gromad-donory-instytucziyi-ta-realni-kejsy/>

94. Михайлов Д. В Україні тимчасово окуповано 460 громад – Кулеба. *Суспільне*. 19.03.2025. URL: <https://suspilne.media/974441-v-ukraini-timcasovo-okupovano-460-gromad-kuleba/#:~:text=%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%96%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96%20%D1%82%D0%B8%D0%BC%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BE%20%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8,%D0%B2%20%D0%B7%D0%BE%D0%BD%D1%96%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B1%D0%BE%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85%20%D0%B4%D1%96%D0%B9>

95. Михайлов Д., Стасюк А. У профільному комітеті Ради розповіли, чому влада вирішила розділити Мінвідновлення на два відомства. *Суспільне*. URL: <https://suspilne.media/742241-u-profilnomu-komiteti-radi-rozpovili-comu-vlada-virisila-rozdiliti-minvidnovlenna-na-dva-vidomstva/>

96. Мінреінтеграції готує законопроект щодо правового режиму на деокупованих територіях. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/265827-minreintegratsii-gotovit-zakonoproekt-o-pravovom-rezhime-na-deokkupirovannykh-territoriyakh>

97. Моделі відновлення для територій, що перебували під окупацією. *Decentralization.ua*. URL: <https://decentralization.ua/news/16238>

98. Моделювання просторового розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. Харків, 2023. 15 с. URL: <https://ndc-ipr.org/media/posts/presentations/0120U101104.pdf>

99. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Станом на 01.04.2025. *Портал «Децентралізація»*. URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/978/monitoring-i-kvartal-2025-roku.pdf>

100. Мороз О. Територіальна громада: сутність, становлення та сучасність та сучасні українські реалії. *Науковий вісник*. 2008. Вип. 2. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26506/moroz.pdf>

101. Не виживання, а розвиток: чи варто відновлювати повністю зруйновані міста? *Центр політико-правових реформ*. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/ne-vyzhyvannya-rozvytok-chy-varto-vidnovlyuvaty-povnistyu-zrujnovani-mista-j-sela-ta-yak-pobachyty-lyudynu-u-proyektah-vidbudovy-ukrayiny/>

102. Нове дослідження про досвід та потреби відновлення деокупованих громад України проведено за підтримки ЄС. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. 23.08.2023. URL: <https://parlament.org.ua/2023/08/23/nove-doslidzhennya-pro-dosvid-ta-potrebi->

vidnovlennya-deokupovanih-gromad-ukrayini- provedeno-za-pidtrimki-yes/

103. Омельчук О.І. Інституційна спроможність об'єднаних територіальних громад в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Том 31 (70). № 6. С. 93-97. URL: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.6/15>

104. Оновлено перелік територій бойових дій та тимчасової окупації: які громади увійшли у листопаді 2025-го. *Kadroland*. URL: <https://kadroland.com/news/4111-perelik-boiovix-dii-ta-okupaciyi-onovleno-yaki-gromadi-uviiisli>

105. Особливості організації системи публічного адміністрування на території Донецької та Луганської областей : аналітична записка / О. Бовш, А. Угорчук. URL: <https://static1.squarespace.com/static/65fd5f0c74095b1aa764ee10/t/664ae4bd8ff7410cbfd1a687/1716184255719/PublAdm.pdf>

106. Офіційний сайт Бериславської міської військової адміністрації. URL: <https://berislav-mr.gov.ua/>

107. Офіційний сайт Борівської селищної ради. URL: <https://borova-gromada.gov.ua/>

108. Офіційний сайт Борозенської сільської територіальної громади. URL: <https://borozenska-gromada.gov.ua/>

109. Офіційний сайт Бучанської міської ради. URL: <https://bucha-rada.gov.ua/general-information>

110. Офіційний сайт Великоолександрівської селищної територіальної громади. URL: <https://voleks-rada.gov.ua/>

111. Офіційний сайт Горохівської сільської територіальної громади. URL: <https://gorohivska-gromada.gov.ua/>

112. Офіційний сайт єдиної геоінформаційної системи здійснення моніторингу та оцінювання розвитку регіонів і територіальних громад. URL: <http://gisrr.mtu.gov.ua/>

113. Офіційний сайт Ірпінської міської ради. URL: <https://imr.gov.ua/>

114. Офіційний сайт Куп'янської міської ради. URL:
<https://kupyansk-gromada.gov.ua>
115. Офіційний сайт Макарівської селищної ради. URL:
<https://new.makariv-rada.gov.ua/>
116. Офіційний сайт Нововоронцовської селищної ради. URL:
<https://nvoron.gov.ua/>
117. Офіційний сайт Новорайської територіальної громади. URL:
<https://novorayskstg.gov.ua/>
118. Офіційний сайт Новослобідської сільської громади. URL:
<https://novoslobidska-gromada.gov.ua/>
119. Офіційний сайт Первомайської селищної територіальної громади.
URL: <https://pervomayska-gromada.gov.ua/>
120. Офіційний сайт Петропавлівської сільської територіальної
громада. URL: <https://pp-gromada.gov.ua/>
121. Офіційний сайт Снігурівської міської територіальної громади.
URL: <https://snigurivska-gromada.gov.ua/>
122. Офіційний сайт Тростянецької міської територіальної громади.
URL: <https://trostyanets-miskrada.gov.ua/>
123. Офіційний сайт Херсонської міської міської ради. URL:
<https://miskrada-ks.gov.ua/>
124. Офіційний сайт Чорнобаївської сільської територіальної громади.
URL: <https://chornobaivka-gromada.gov.ua/>
125. Оцінка стану публічних послуг у деокупованих громадах
(Херсонська область). URL:
<https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/44219.pdf>
126. Перша допомога деокупованим громадам: досвід та алгоритми дій.
Communities.org.ua. URL: <https://communities.org.ua/novyny/persha-dopomoga-deokupovanyh-gromadam-dosvid-ta-algorytmy-dij/>
127. Пирога І. С., Пирога М. І. Роль місцевого самоврядування у
відбудові в умовах воєнного стану. URL: <http://visnyk->

pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/283029/277209

128. Підсумки конференції: ключові висновки щодо відновлення деокупованих та прифронтових громад. *ОТГ Всеукраїнська асоціація*. 27.05.2025. URL: <https://hromady.org/dialog-zaradi-vidnovlennya-pidsumki-konferenci%D1%97-shhodo-deokupovanix-ta-prifrontovix-gromad/>

129. Піскоха Н. Цифрова трансформація місцевого самоврядування: визначення поняття та напрямків утворення цифрових громад. *Аспекти публічного управління*. 2021. Том 9. № 6. С. 39-45

130. Повоєнна відбудова: які плани розробляють уряд та громадські ініціативи? *NV.ua*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/pislyavoyenna-vidbudova-yaki-plani-rozroblyayut-uryad-ta-gromadski-iniciativi-50348032.html>.

131. План відновлення України. *Відновлення України*. URL: <https://recovery.gov.ua/>

132. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко ; Асоціація міст України. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.

133. Повернути спроможність громадам: чи посприяють зміни адміністративно-територіального устрою Донеччини та Луганщині відбудові регіону. *Українська правда*. 01.10.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2024/povernuty_spromozhnist_hromadam/

134. Повідомлення про оприлюднення проєкту Міністерства розвитку громад та територій України. *Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України*. URL: https://mindev.gov.ua/news/povidomlennia-pro-opryliudnennia-proiektu-ministerstva-rozvytku-hromad-ta-terytorii-ukrainy_260825

135. Половцев О. В. Організація повоєнного відновлення України: оцінка моделей державної політики щодо деокупованих територій. *Вісник ХНТУ*. 2024. № 4. С. 432-436. URL: <https://doi.org/10.35546/kntu2078->

4481.2024.4.58

136. Презентація плану дій відновлення деокупованих громад. *Пресцентр Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3826065-presentacia-planu-dij-vidnovlenna-deokupovanih-gromad.html>

137. Примуш М. В. Тенденції здійснення процесу децентралізації у Європейському союзі. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2024. С. 44-48. URL: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2024.9.7>

138. Примуш М. В., Окуньовська Ю. В. Громада як основний елемент місцевого самоврядування. *Політичне життя*. 2022. № 3. С. 33-37. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.3.4>

139. Присяжнюк Ю., Масненко В. Деокупація тимчасово окупованих території України як наукова проблема та практична модель для реалізації. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*. 2023. № 13/55. С. 259- 275. URL: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283187>

140. Про відновлення та регіональний розвиток після війни. *Центр стратегічних ініціатив*. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/>.

141. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України 03.02.2015 № 141 VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>

142. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України та Міністерства розвитку громад та територій України : Наказ від 16.04.2025 № 699. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0653-25#Text>

143. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

144. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>

145. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 № 214. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>

146. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : Наказ, Перелік від 28.02.2025 № 376. *Офіційний сайт Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text>

147. Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад : Розпорядження Кабінету Міністрів України; План від 30.12.2022 № 1219-р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1219-2022-%D1%80#Text>

148. Про затвердження Плану заходів щодо запобігання і виявлення корупції у Цуманській селищній територіальній громаді на 2023 рік. URL: <https://cumanska-gromada.gov.ua/news/1675335436/>

149. Про здійснення начальниками військових адміністрацій населених пунктів у Херсонській області повноважень, передбачених частиною другою статті 10 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" : Постанова Верховної Ради України від 16.11.2022 № 2778-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-20#Text>

150. Про здійснення начальниками військових адміністрацій населених пунктів у Бериславському, Генічеському, Каховському, Скадовському, Херсонському районах Херсонської області повноважень, передбачених частиною другою статті 10 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" : Постанова Верховної Ради України від 03.11.2022 № 2706-IX.

Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://rada.info/upload/users_files/26348982/007874fde8c1e8c2c198b4bc15a46fac.pdf

151. Про здійснення начальниками військових адміністрацій населених пунктів у Баштанському та Миколаївському районах Миколаївської області повноважень, передбачених частиною другою статті 10 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" : Постанова Верховної Ради України від 12.01.2023 № 2861-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2861-20/sp:max1516#Text>

152. Про здійснення начальниками військових адміністрацій населених пунктів у Харківській області повноважень, передбачених частиною другою статті 10 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" : Постанова Верховної Ради України від 16.11.2022 № 2777-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2777-20#Text>

153. Про органи самоорганізації населення : Закон України від 11.07.2001 № 48. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>

154. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг : Закон України від 15.07.2021 № 1689-IX. *Офіційний сайт Верховної ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text>

155. Про перейменування Міністерства культури та інформаційної політики України і Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 вересня 2024 р. № 1028. *Урядовий портал.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pereimenuvannia-ministerstva-kultury-ta-informatsiinoi-polityky-ukrainy-i-ministerstva-rozvytku-hromad-terytorii-ta-infrastruktury-ukrainy-1028-060924>

156. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389 VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

157. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. . *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>

158. Про створення Робочої групи з питань розробки Стратегії розвитку Ірпінської міської територіальної громади до 2027 року (із перспективою до 2035 року) : Розпорядження від 03.12.2025 р. № 351. *Офіційний сайт Ірпінської міської ради*. URL: https://drive.google.com/file/d/15O3sNYrDqc_A7F6t-zkBRnKLDLR_gcm7/view

159. Програма комплексного відновлення Ірпінської громади / Документ розроблено Ірпінською громадою у співпраці з Ukraine Urban Lab: партнерським об'єднанням ООН-Хабітат, ІМПАКТ Initiatives та Restart Ukraine. Ірпінь, 2025. 161 с.

160. Продан О. Щодо відновлення на деокупованих територіях. URL: <https://iotg.gov.ua/news/1683817048/>

161. Проект Закону про засади державної політики перехідного періоду. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72625

162. Проект «Програма комплексного відновлення території Борозенської сільської територіальної громади». *Офіційний сайт Борозенської сільської територіальної громади*. URL: <https://borozenska-gromada.gov.ua/programa-kompleksnogo-vidnovlennya-teritorii-borozenskoj-silskoi-teritorialnoi-gromadi-16-02-29-12-03-2025/>

163. Реєстр пошкодженого та знищеного майна. URL: <https://rpm.renovation.gov.ua/officer/login>

164. Ржеутська Л. Військові адміністрації як загроза місцевому самоврядуванню? *DW*. 17.10.2025. URL: <https://www.dw.com/uk/vijskovi-administracii-v-ukraini-ak-zagroza-miscevomu-samovraduvannu/a-74396543>

165. Розгляд стратегічних питань деокупованих громад. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/262362.html

166. Розроблення стратегії розвитку. *Офіційний сайт Макарівської селищної ради*. URL: <https://new.makariv-rada.gov.ua/rozroblennia-stratehii-rozvytku/>

167. Сахно Т. А. Теоретичні аспекти феномену «територіальна громада»: поняття та ознаки. Вісник Одеського національного університету. Економіка / Одеський нац. ун-т ім. Мечникова. 2021. Т. 26. Вип. 1 (86). С. 98–103.

168. Села на лінії фронту. Як живуть Петропавлівська та Курилівська громади на Куп'янщині. *Суспільне*. URL: <https://suspilne.media/kharkiv/627840-ak-zivut-prifrontovi-petropavlivska-ta-kurilivska-gromadi-na-kupansini/>.

169. Семенченко Ф. Г. Владні повноваження органів місцевого самоврядування в українському суспільстві в умовах російської агресії. Політичне життя. 2024. № 3. С. 4-10. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.3.1>

170. Серватюк Л.В. Міжнародно-правові інструменти формування деокупаційної політики України. *Крим – це Україна: стратегія деокупації та реінтеграції* : матеріали Міжнародного науково-практичного круглого столу (м. Одеса, 24 лютого 2023 року). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 235-238.

171. Синергія задля відновлення: громади, держава та підтримка донорів і партнерів. *ОТГ Всеукраїнська асоціація*. 27.05.2025. URL: <https://hromady.org/sinergiya-zadlya-vidnovlennya-gromadi-derzhava-ta-pidtrimka-donoriv-i-partneriv/>

172. Сиченко В. В., Рибкіна С. О., Соколова Е. Т. Геоінформаційний аналіз як інструмент оцінки та підвищення конкурентоспроможності територій в умовах розвитку електронного урядування. *Державне будівництво*. 2024. № 2 (36). С. 55–67. URL: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-2-04>

173. Солонтай О. Навіть вщент зруйновані громади відновляться. *ARD Ukraine*. URL: <https://ard-ukraine.org.ua/articles/oleksandr-solontay-navit->

vschent-zruynovani-gromadi-vidnovlyatsya-yakscho-cogo-hochut-miscevi-meshkanci

174. Стійкість і відновлення України: пріоритети, ризики, включеність. *SocioInform.* 92 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/10YAwNAKUJxZ33Lia4qFuIqI6gE8A7LpY/view>

175. Стратегія розвитку Великоолександрівської селищної територіальної громади до 2027 року. *Офіційний сайт Великоолександрівської селищної територіальної громади.* URL: <https://voleks-rada.gov.ua/2025/03/10/strategiya-rozvytku-velykooleksandrivskoyi-selyshhnoyi-terytorialnoyi-gromady-na-period-do-2027-roku/>

176. Стратегічний план відновлення та розвитку Горохівської територіальної громади Баштанського району Миколаївської області на період до 2027 року. *Офіційний сайт розвитку Горохівської територіальної громади.* URL: <https://docs.google.com/document/d/1pAJNfr0iphY4O8gqiWWuKOnk0gn0NwUI/edit>

177. Стратегічний план відновлення та розвитку Первомайської територіальної громади Миколаївського району Миколаївської області до 2027 року. *Офіційний сайт Первомайської територіальної громади.* URL: <https://pervomayska-gromada.gov.ua/generalni-plani-10-12-59-19-01-2018/>

178. Стратегія розвитку Бучанської міської об'єднаної територіальної громади на період до 2029 року. *Офіційний сайт Бучанської міської ради.* URL: <https://www.bucha-rada.gov.ua/content/strategiya-rozvytku-buchanskoyi-miskoyi-obyednanoyi-terytorialnoyi-gromady-na-period-do-2029-roku>

179. Стратегія розвитку Ірпінської міської територіальної громади на 2022-2032 роки. *Офіційний сайт Ірпінської міської ради.* URL: <https://imr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/%D0%86%D1%80%D0%BF%D1%96%D0%BD%D1%8C-%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D>

1%8F.pdf

180. Стратегія розвитку Куп'янської міської територіальної громади та План заходів її реалізації 2025_2027 роки. *Офіційний сайт Куп'янської міської ради*. URL: <https://kupyansk-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-16-44-25-26-11-2025/>

181. Стратегія розвитку Нововоронцовської територіальної громади до 2027 року. *Офіційний сайт Нововоронцовської територіальної громади*. URL: https://drive.google.com/file/d/1OMk4flAZtmBav8-_nUXFJfS9v5Dkz9ZG/view

182. Стратегія розвитку Новорайської територіальної громади на період до 2027 року» (стратегія розроблена в межах Програми USAID «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE)). *Офіційний сайт Новорайської територіальної громади*. URL: <https://storage.googleapis.com/svoi-upload/186/304510/43b9822a-09b7-44a6-ab61-fla3d40c7933.pdf>

183. Стратегія розвитку Новослобідської сільської територіальної громади до 2027 року. *Офіційний сайт Новослобідської сільської територіальної громади*. URL: https://rada.info/upload/users_files/04388739/10a0ae003cf931d2dd8b95a4b098ff34.pdf

184. Стратегія розвитку Петропавлівської сільської територіальної громади на період до 2027 року. *Офіційний сайт Петропавлівської сільської територіальної громади*. URL: https://drive.google.com/file/d/1Ady4x5FsMD_NLrA3N_yccgkIgmVIIcgz/view

185. Стратегія розвитку Снігурівської міської територіальної громади до 2027 року. *Офіційний сайт Снігурівської міської територіальної громади*. URL: <https://snigurivska-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-gromadi-19-38-43-01-02-2021/>

186. Стратегія розвитку Тростянецької об'єднаної територіальної громади до 2023 року. *Офіційний сайт Тростянецької територіальної громади*. URL: <https://trostyanets-miskrada.gov.ua/strategiya-rozvytku->

trostyanczya

187. Стратегія розвитку Херсонської міської територіальної громади до 2030 року. *Офіційний сайт Херсонської міської територіальної громади*. URL: <https://miskrada-ks.gov.ua/pro-kherson/strategichnij-plan-rozvitku/strategiia-rozvytku-m-khersona-do-2030-roku/>

188. Стратегія розвитку Чорнобаївської селищної територіальної громади на 2022 – 2027 роки. *Офіційний сайт Чорнобаївської селищної територіальної громади*. URL: <https://chornobay-rada.gov.ua/docs/1105104/>

189. Схвалено план заходів на 2025–2027 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/skhvaleno-plan-zakhodiv-na-2025-2027-roky-z-realizatsii-derzhavnoi-strategii-rehionalnoho-rozvytku-na-2021-2027-roky>

190. Тимчасово окуповані та деокуповані громади. *Wiki Hromady*. URL: <https://www.wiki.hromady.org/підрозділи/тимчасово-окупованих-та-деокупованих/>

191. Трансформація безпекових програм територіальних громад України в умовах повномасштабного вторгнення: виклики та перспективи : звіт про дослідження. URL: https://cop.org.ua/images/documents/174/174_file.pdf

192. У деокупованих громадах Херсонської області кількість населення скоротилася на 65%. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tymchasovo-okupovani/3920897-u-deokupovanih-gromadah-hersonsini-kilkist-naselenna-skorotilasa-na-65.html>

193. У Макарівській громаді розробили концепцію відновлення та розвитку. *Громадський простір*. URL: <https://www.prostir.ua/?news=u-makarivskij-hromadi-rozrobyly-kontseptsiyu-vidnovlennya-ta-rozvytku&utm>

194. Українська платформа донорів. URL: <https://ukrainedorplatform.com/uk/main/>

195. Управління деокупованими територіями Харківської та Херсонської областей: досвід першого року: ана-літ. доп. / Нац. ін-т стратег.

дослідж. ; ред. В. Г. Потапенко. Київ : НІСД, 2023. 48 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-12/ad_deokupov_teritor_06122023.pdf

196. Уряд перейменував Мінреінтеграції на Міністерство національної єдності. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3934001-urad-perejmenuvav-minreintegracii-na-ministerstvo-nacionalnoi-ednosti.html>

197. Функціонування військових адміністрацій та місцевого самоврядування у період воєнного стану: законопроект поки не готовий до голосування в Парламенті. *Портал Децентралізація*. 16.06.2024. URL: <https://decentralization.ua/news/16146>

198. Хто і як допомагає муніципалітетам? Звіт про інституції, механізми та географію підтримки. *Інститут адвокації та аналітики*. URL: <https://iaa.org.ua/portfolio/whos-supporting-ukrainian-and-how/>

199. Цифрові інструменти відновлення: як Геоінформаційна система сприятиме регіональному розвитку. *Офіційний сайт Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України*. URL: <https://mtu.gov.ua/news/34551.html>

200. Цілі на 2025 рік. *Офіційний сайт Української платформи донорів*. URL: <https://ukrainedonorplatform.com/wp-content/uploads/2025/05/%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%96-%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%82%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-2025-%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf>

201. Чальцева О. М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика : монографія. Вінниця : ФОП Барановська Т. П., 2017. 336 с.

202. Чальцева О. М., Юрковський В. С. Функціонал правової держави в умовах воєнного стану. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2025. №2 2025.28-33. URL: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2025.10.5>

203. Чальцева О. Теоретичні парадигми трансформації держави як публічного інституту. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. №8. 2023. С 5-9. URL: <https://jvestnik->

politology.donnu.edu.ua/article/view/14309

204. Чек-лист необхідних дій під час деокупації громад «Універсальні рекомендації щодо плану дій та пріоритетних напрямків відновлення життєдіяльності населених пунктів після деокупації». URL: <https://docs.google.com/document/d/1QEgYIUH2F3FYN9H4yCIYStPfkdklySNMf-GKaGYW2DQ/edit>

205. Чи не загубив уряд важливих повноважень при ліквідації Мінреінтеграції? *Zmina*. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2025/06/min_web-2.pdf

206. Чолак В. Д. Проблематика та шляхи визначення терміну «деокуповані території» в правовому полі України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2025. Том 36 (75). № 1. С. 127-132. URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/21>

207. Чукут С. А., Дмитренко В. І. Смарт-сіті чи електронне місто: сучасні підходи до розуміння впровадження е-урядування на місцевому рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 13. С. 89-93.

208. Шаптала Н. К., Камінська Н. В. Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації в сучасному науковому дискурсі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 1(23). С. 57-69. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1f55032d-4ce6-46a3-80ed-810b0a2ea18b/content>

209. Шевченко Т. В. Сутнісні характеристики та ознаки неформальної політики. *Магістеріум : Політичні студії*. 2016. Т. 64. С. 14-19. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9799>

210. Як відбудувати зруйновані міста: аналіз і рекомендації владі. *Texty.org.ua*. URL: <https://texty.org.ua/articles/109218/yak-vidbuduvaty-zrujnovani-mista-analiz-ta-rekomendaciyi-vladi/>

211. Як відновлювати деокуповані громади? *Prostir.ua*. URL: <https://www.prostir.ua/?news=yak-vidnovlyuvaty-deokupovani-hromady>

212. «Bridges of Trust»: How the EU and Ukrainian municipalities build partnerships. *U-LEAD with Europe*. URL: <https://u-lead.org.ua/en/news/57/>
213. «Громади воєнного часу. Витривалі та спроможні». *Центр спільних дій*. 19.03.2024. URL: https://centreua.org/wp-content/uploads/2024/03/Gromady_voyennogo_chasu_veb.pdf
214. Anghel V. Rule of Law or Rule of Norms? Informal Institutions and their Role for Democratic Resilience. *Von Forum Transregionale Studien*. 27.02.2024. URL: <https://trafo.hypotheses.org/50569>
215. Community recovery after liberation. *Портал «Децентралізація»*. URL: <https://decentralization.gov.ua/en/news/18660?page=2>
216. Congress supports de-occupied and temporarily occupied communities in Ukraine. *CoE*. URL: <https://www.coe.int/en/web/congress/-/congress-supports-de-occupied-and-temporarily-occupied-communities-in-ukraine>
217. Deutsch K. The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control. URL: <https://archive.org/details/nervesofgovernme0000deut>
218. Drucker P. F. The Practice of Management. Harper & Row, New York, 1954. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Practice_of_Management.html?hl=uk&id=D2QqCI-eZoIC&redir_esc=y
219. Easton D. The Political System. URL: <https://archive.org/details/dli.ernet.507692>
220. European strategy for smart, sustainable and inclusive growth «Europe 2020». *European Commission*. Brussels, 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:en:PDF>
221. Future East Initiative. URL: <https://www.future-east.org/>
222. Granovetter M. The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*. 1973. Vol. 78. Iss. 6. P. 1360-1380. URL: <https://snap.stanford.edu/class/cs224w-readings/granovetter73weakties.pdf>
223. Greenfield A. Against the Smart City. 2013. URL:

http://www.academia.edu/6732875/Emerging_Markets_and_%Digital

224. Holling, C.S. Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*. 1973. Vol. 4. P. 1-23. URL: <https://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/26/1/RP-73-003.pdf>

225. Ivanova O., Laptiev V., Poliakova O. et al. Modeling Scenarios of Territorial Communities Spatial Development. *IEEE Xplore*. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/10275537>

226. Keohane, R.O. After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy. Princeton University Press. 1984. URL: <https://professor.pucgoias.edu.br/sitedocente/admin/arquivosUpload/17973/materia1/KEOHANE%20After%20Hegemony%20-%20Cooperation%20and%20Regimes.pdf>

227. Kravets A., Tupytsia O., Hmelnykov, A. The Role of Non-Governmental Organizations in a Social and Political Life: International, National and Local Levels. *Evropský politický a právní diskurz*. 2025. Vol. 12. Iss. 1. P. 13-21. URL: <https://doi.org/10.46340/eppd.2025.12.1.2>

228. Lee J. Direction of the Smart City Strategy in Korea. *Space & Environment*. 2019. Vol. 77. URL: http://gdpc.krihs.re.kr/web/contents/publications1.do?uid=view_1080

229. Local integrity system assessment toolkit. URL: https://images.transparencycdn.org/images/2014_LISToolkit_EN.pdf

230. Local integrity system in Bulgaria: catalogue of good practices. URL: https://transparency.bg/wp-content/uploads/2016/07/2016_Local_Integrity_system_in_Bulgaria_Catalogue_of_good_practices_EN.pdf

231. Luhmann N. Political Theory in the Welfare State. URL: https://books.google.ro/books/about/Political_Theory_in_the_Welfare_State.html?id=kji2QgAACAAJ&redir_esc=y

232. Macomber J. The 4 Types of Cities and How to Prepare Them for the Future. *Harvard Business Review*. 2016. URL: <https://hbr.org/2016/01/the-4-types->

of-cities-and-how-to-prepare-them-for-the-future

233. March J. G., Olsen J. P. Rediscovering institutions. New York : The Free Press, 1989. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-public-policy/article/abs/j-g-march-and-j-p-olsen-rediscovering-institutions-the-organizational-basis-of-politics-new-york-free-press-1989/5395129A0D6AD21483616557E5E63A54>

234. Matiaszczyk N. City diplomacy as a mechanism of multi-level solidarity and support for Ukraine: a study of the changes following the 2022 Russian Invasion. *Journal of Eurasian Studies*. 2024. Vol.16(1). P. 108-122. URL: <https://doi.org/10.1177/18793665241254835>

235. Melnychuk L., Andriichuk Y., Chaltseva O., Shtyrov O., Yevtushenko I. Countering threats to effective management of personnel potential in the public administration system. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2023. No. 2(49). P. 426-434. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.49.2023.4009>

236. Nilssen M. To the smart city and beyond? Developing a typology of smart urban innovation. – *Technological Forecasting & Social Change*, 2019. May. P. 98-104. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0040162517318942>

237. North D. S. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Washington University, 1990. 152 p. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>

238. Ostrom E. Covering the commons: the evolution of institutions of collective action. New York : Cambridge University Press, 1990. 280 p. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511807763>

239. Ostrom E. Institutional analysis and development: elements of the framework in historical perspective. URL: <https://www.eolss.net/sample-chapters/c04/e6-99a-34.pdf>

240. Prymush M., Okunovska Yu. Local self-government in Ukraine in the context of a full-scale invasion. *European political and law discourse*. 2024. Vol.

11. Iss. 3. Praha, 2024 p. 43-50. URL: <https://doi.org/10.46340/eppd.2024.11.3.4>

241. Putnam R. D. Bowling alone: The collapse and revival of American community. Simon & Schuster, 2000. URL: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/358916.361990>

242. Robert D. Putnam. Bowling alone: Americas's declining social capital. *Journal of Democracy*. 1995. Vol. 6(1). P. 65-78. URL: <https://muse.jhu.edu/article/16643>

243. Smart Cities and Inclusive Growth. *OECD*. 2020. URL: https://www.oecd.org/cfe/cities/OECD_Policy_Paper_Smart_Cities_and_Inclusive_Growth.pdf

244. Support programs and initiatives for hromadas' reconstruction. URL: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1Ig3dqk5PolIEaenLMXufCAqMx_UTg48U0hkve7_tJFY/edit?pli=1&gid=131882174#gid=131882174

245. Six F., Lawton A. Towards a theory of integrity systems: a configurational approach. *International review of administrative sciences*. 2013. № 79. P. 639–658. URL: https://spazioetico.com/wp-content/uploads/2023/01/Six_lawton.pdf

246. The smart city model. URL: <http://www.smart-cities.eu/model.html>

247. Ukraine – Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4) : February 2022 – December 2024 (English). *Wourld Bank Group*. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099022025114040022>

248. Ukraine Cities Partnership for Sustainable Local Recovery (UCP). *GMF*. URL: <https://www.gmfus.org/ukraine-cities-partnership-sustainable-local-recovery-ucp>

249. Ukraine Recovery Conference URC2024 11-12 June 2024, Berlin Germany. URL: <https://www.urc-international.com>

250. Ukraine. *Helvetas*. URL: <https://www.helvetas.org/en/switzerland/what-we-do/where-we-work/partner-countries/ukraine>

251. UNESCO (1980) Communication and Society Today and Tomorrow – Many Voices One World [report by the International Commission for the Study of Communication Problems]. London : Kogan Page ; New York : Unipub ; Paris : Unesco. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/80>
252. Walker B. et al. Resilience, Adaptability and Transformability in Social-Ecological Systems. URL: https://www.researchgate.net/publication/42764046_Resilience_Adaptability_and_Transformability_in_Social-Ecological_Systems
253. Wasserman St., Faust C. Social Network Analysis: methods and applications. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. 825 p. URL: <https://www.asecib.ase.ro/mps/Social%20Network%20Analysis%20%5B1994%5D.pdf>
254. Wojciechowski T. Czy istnieje społeczny wymiar międzynarodowej współpracy samorządów? *Wybrane aspekty współpracy międzynarodowej jednostek samorządu terytorialnego* / red. I. Wieczorek, A. Ostrowska, M. Chrzanowski; Narodowy Instytut Samo-rządu Terytorialnego. Łódź, 2023. 320 s.